
BIBLIOTECA NAZIONALE
10
1 G
21
VITTORIO EMANUELE

FRANCISCI BALDVINI
JC. & Philologi celeberrimi,

Pertinet ad Bibliot.

DE INSTITVTIONE HISTORIAE VNIVERSAE, ET EIVS CVM IVRISPRVDENTIA CONIUNCTIONE,

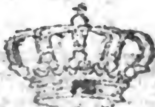
Ex testamento

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ LIB. II.

OMNIBVS OMNIVM SCIENTIARVM, IMPRIMIS VERO HISTOriarum & veræ Iurisprudentiæ studiosis summè utiles & necessarij, denuò editi

Curâ

JOACHIMI CLUTEN PARCHImensis Megapolitani.







ARGENTORATI.

Impensis LAZARI ZETZNERI Bibliop.

M. DC. VIII.

NOBILISSIMIS, AMPLISsimis & Consultissimis viris,

Dn. HECTORI CARRAI, Illustrissimi & Celsissimi Principis ac Domini, Dn. FRIDERICI Ducis Wirtembergensis & Teccensis, &c. Consiliario, & Comitatus Mompelgartensis Procancellario Dignissimo,

ET

Dn. THEODORICO A SENDEN, J. U. D. celeberrimo, Illustriss. & Celsissimo Principi ac Domino, Dn. JOANNI ALBERTO Duci Megapolitano, &c. à consiliis & studiis.

Dn. patronis & amicis unicè colendis,

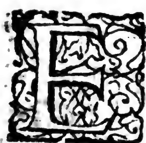
Hoc Officij & amoris debiti monumentum,

Offert, & consecrat

JOACHIMUS CLUTEN, Parchimensis Megapolitanus.

MICHAELI HOSPITALIO GALLIÆ CANCELLARIO,

FR. BALDVINVS S. D.



TSI persæpe tua mihi perspecta benevolentia atq; comitas sit, cùm de studiis Iuris Civilis, quod in tuæ Iurisdictionis Academia docebam, te consulerem, amplissime Domine: tamen ego nunc te appellare nunquam ausus fuissem, nisi si caussam, quam ad te refero, tua cognitione non indignam esse putassem: & magnam rem agi, magnoq; in ea opus esse iudice, in quo summa causæ intelligentia, auctoritasq; summa inesset, existimassem. Iuris Civilis ordinariam in scholis interpretationem fateor rem talem tantamq; esse, ut qui ei satisfecerit, præclarum quippiam perfecisse videatur: neque multi, qui id præstare planè possint, doctores esse dicantur. Sed nescio quî factum sit, ut Iurisprudentiæ amore atq; admiratione incitatus, semper optauerim altiùs eam attolli: neq; vulgari, & trita, quæ humilis atque exilis esset, tractatione contentus essem: interdumq; etiam in hisce studiis sentirem, quod ille apud Poëtam audax adolescens ait,

Iamdudum aliquid inuadere magnum
Mens agitat mihi, nec placida contenta
quiete est.



Ergo me continere nō potui, quin vbi scholam, in qua mei Iuris eram, nactus essem (etsi comparatum ad rem tam magnam fortasse auditorium non esset) aggressus sim ad eam Iurisprudentiæ atque historiæ coniunctionem, quam necessariam esse duco ad ciuilium studiorum, & dignitatem tuendam, & explicandam vtilitatem. Atque vt Aristotelis, cùm ἀκροαματικὰ ϗ ἐξωτερικὰ doceret, audieram olim duplicem fuisse περίπατον, ἑωθινὸν ϗ δειλινὸν, vt Veteres loquebantur: sic cùm mane in auditorio Ius Ciuile docuissem, pomeridianam quandam historiæ uniuersæ prælectionem institui. Sic enim conuertendum esse putaui vetus illud,

> His mane Edictum, post prandia Callirhoen do.

Nam etsi neque rei magnitudinem, neque conditionis meæ mediocritatem ignorarem, tamen voluntatem meam inflammauit rei præclaræ admiratio: neq; hanc alacritatem, quam alebat eius lectionis siue voluptas siue vtilitas, aut vllus labor fatigare, aut quorundam iniqua ingrataq́; iudicia infringere potuerunt. Quam alij Callirhoen pomeridianam dent suis auditoribus, ipsi viderint: ego quam meis dare volui, eam mirabiles amores excitare sensi: cumq́; ea ipsum Edictum matutinum multò amabilius esse sensi: tantoq́; propterea magis, quam horum studio-

rum coniunctionem institueram, etsi multa me difficultates distraherent, vt persequerer, animum obfirmaui. Nam & ex ea nouos veluti spiritus ipsa mihi Iurisprudentia concipere visa est. Neque verò, quod semel in hoc genere tentaui: tam malè successit, quin ad id eadem rursus via aggredi, etiamnum cupiam: neque desperem absolui non longo tempore posse talem prælectionem. Quid multis? Quid Reipublicæ causa in hisce studiis velim, vides: quæq; sit huius nostri instituti ratio tota, ex hisce proemijs, quæ ad te mitto (etsi humiliora hæc quidem sint, quàm vt ad ea cognoscenda amplitudini tuæ descendendum sit) æstimare poteris. Sed si quod optamus, abs Iurisprudentiæ dignitate non esse alienum statueris, ego te appellabo (quem enim, cum hanc causam ago, potiùs appellarem?) vt, licèt facere non possim, quod fieri debere dico, tamen, ab alijs, qui possunt, vt id fiat, imperare velis, præsertim cùm iam eò togatæ Galliæ studia præclara vltro propendeant: sin cuius demum veluti theatro cum aliquo splendore explicari res ea possit. Tua modò auctoritas necessaria est: quam minimè defuturam esse confido, vt quam olim Athenis scholam instituerat Mnesiphilus Themistoclis præceptor, qui & in ea successorem habuit Solonem, aliquando Gallia instauret: quæq; disciplina multum tibi debet, plurimum etiam debeat: & quæ per te salva est,

sit etiam ornata: illa (inquam) ciuilis disciplina, & tuis erga se, & suis erga te meritis atque beneficijs deuinctissima: quæ nunc suum in te summum decus tam illustri & excelso positum in loco etiam admiratur: nihilq; iam propterea, quod humile sit, spirat. Scis non esse satis, quòd eam abs barbarie liberaueris (etsi maximum hoc quidem beneficium sit.) Altiùs attollendam eius magnitudinem: cumulandam etiam & exaggerandam eius gloriam esse vides. Denique vide, quid illa postulet, vt ex eius schola deinceps non prodeant oratores noui, stulti, adolescentuli, qui Rempublicam citò perdant, vt est in veteri carmine. Imò verò vt illa det Senatores, quales nunc Reipublicæ status, & deliberationum, consiliorum, iudiciorumq; difficilis hoc tempore conditio requirit: quales (inquam) multos hisce diebus in amplissimo & nobilissimo Senatu, cui præeras, cùm de re omnium rerum maxima quæreretur, sententiam abs te rogatos sapientissimè ex antiquitatis memoria dixisse, accepimus: cùm quidem etiam ijs præiret pietas & sapientia tua, quæ in hac rerum temporumq; perturbatione, quid facto sit opus, exemplo inde repetito rectè monet, & veluti ad clauum sedens in hac tanta tempestate, tale Veterum consilium aduocat, cùm operam dat, Ne quid Respublica detrimenti capiat. Itaque & quam tu hac ratione

iniusti

iniisti viam moderationis, omnes sapientes, qui tuis vestigijs lubenter insistunt, ingredientur: ut pedibus in tuam eant sententiam: in qua Iurisprudentiæ non iam dicam salutare sydus: sed diuinum quoddam numen agnoscunt & admirantur neque bonos vnquam pœnitebit (fremat licet quorundam intemperies) eodem exemplo recta dedisse consilia pacis & consensionis: repetiisse & proposuisse Constantini in Niceno, & Theodosii in Constantinopolitano concilio æquissimam conditionem: & vel in vnius Theodosii ætate atque Imperio ostendisse, quod nostri temporis causa cautum & comparatum esse videatur. Denique laudasse bonæ Antiquitatis memoriam, & respondisse, ex ea esse repetendam quæstionum, quæ orbem nostrum concutiunt, bene temperatam definitionem, errorumq́ grassantium iustam, & abs sæuitia tamen vel sanguine alienam, coërcitionem. Scio nunquam maiori de re in hoc maximo Regno institutam esse deliberationem. Sed tantò magis gaudeo, nunc oblatam esse occasionem explicandæ vtilitatis earum literarum, quarum studia commendo. Scio etiam (quod quidem sæpe aliàs, sed hoc tempore maximè expertus sum) fieri vix posse, quin qui abs factionibus partium alienus, ex consilio Antiquitatis temperanter sentiet & loquetur ea de re, de qua nunc quæritur,

sen-

sentiat intuenda recta sententia plurimum esse negotij, & multis vtrinque calumnijs, (quando enim his obnoxij non fuerunt recte sentientes?) varie vexetur. Sed ea demum vera virtus est, quam vel ingratarum hominum malicia infringere, vel perfidiosorum fraus atque iniuria debilitare nō potest. Certe viri boni & sapientis animum & conscientiam bonam, multis constantiæ exemplis historia obfirmabit. Parisiis, Idibus Iulijs.

DE



DE
INSTITVTIONE
HISTORIÆ VNIVERSÆ, ET EIVS CVM IURISPRUDENTIA CONIUNCTIONE,

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ LIBER I.

FR. BALDUINI. I. C.



ONDITI à Deo ſumus & collocati in hoc mundo, tanquam in ampliſſimo quodã amphitheatro, primùm ut ſpectatores, deinde ut actores, atque etiam ut iudices quodammodo ſimus. Spectatores dico, non earum modo rerum, quæ in oculos noſtros incurrũt: ſed & earum, quas memoria noſtra comprehendit, & iam olim præteritas nobis tanquam præſentes ſiſtit. Non poſſumus, ſi oculos habemus, non ſpectare res naturales: quas & orbium cæleſtium aſſidua conuerſio, & hic telluris globus immobilis quotidie ſpectandas, contuendáſque nobis, vel inuitis, offert, admirabili quidẽ varietate dif-

ferentes, ſed conſtanti tamen & perpetua viciſſitudine recurrentes: quarum quidem certê conſiderandarū cauſa natos etiam homines eſſe magni olim Philoſophi dixerunt. Sed hæc (vt vocatur) θεωρία, quæ & hiſtoria naturalis appellatur (vt rerū phyſicarum ſcientiam Plato vocat hiſtoriam) eius, de quo nunc loquor amphitheatri admirabilem modò ſtructuram, amplitudinem, ornatū, & (vt vno verbo dicam) mundum ſiue κόσμον oſtendit. Res vero, quarum cauſa illud conditum eſt, & quę in eo, atque in hac vita, inter homines, aguntur, geruntur, fiunt: res dico humanas, & coniunctas cum humanis diuinas, quæ ſunt veluti actiones in illa ſcæna iam inde ab orbe condito inchoatæ. & ad ætatem uſque noſtram perductæ, illa demum, de qua loqui inſtituo, hiſtoria, intelligentiæ, memoriæ, animiſq; noſtris contemplandas, tanquam in tabula pictas, proponit: quo magis (vtar enim Ciceronis

In Phædone

ceronis in Bruto verbis) explicatis ordinibus temporum, vno in conspectu omnia videamus. Duo itaq; genera rerum cùm sint, naturaliũ, quæ semel conditæ sunt, & humanarum, quæ quot vel diebus vel annis sunt actæ; de his potius, quàm de illis, nũc quærimus. Naturalem (vt vocant) historiam fateor dignissimam esse, cui operam demus, vt cœli (si ita loqui licet) œconomiam: Solis, Lunæ, stellarum, planetarumq; motus, & naturam, & eorum, quæ sub Luna in aëre fiunt, conditionem: animaliũ deinde, quadrupedum, auium, pisciũ stirpium, metallorum, & aliarum rerum, quas vel terra vel aqua gignit alítue, vim consideremus; postremò quod de animo corporeq; hominis cognoscendum est, non ignoremus. Magna fateor & admirabilia esse illa. Non enim Hortensium audio, qui aliquando apud Ciceronem cũ historiam laudare vellet, philosophiam naturalem vituperauit. Sed vt

hanc laudandam esse diço, sic ad illam potius nunc me & aggredi profiteor, & magis incitari maiorique admiratione impelli sentio. Nam & quantum homo excellit quicquid in hoc orbe cōditum est: tantò sunt res humanæ cum suis consilijs, iudicijs, euentibus excellentiores: quantúmque ratio & intelligentia res aut brutas aut inanimes superat: tantò sunt humanæ supra naturales. Audio equidem, ecquò Africanus suum Scipionem in illo sapientissimo somnio reuocet: Sentio quanta res sit, contueri maxima illa templa, tot orbibus, globísque connexa, quorum (vt ille ait) cælestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, celeritate incredibili voluitur, secúmque rapit & rotat alios sibi subjectos. Magna (iterum dico) res est, cum intelligentia spectare vim & cursum Solis, qui versatur retrò contrario motu, atque cælum. Terra, cuius magnitudo, si cum maioribus illis

lis orbibus comparetur, nulla esse dicitur, nullam fortasse talem, si nuda spectetur, admirationem ciet. Sed res, quas in ea Deus, qui supra omnes cælos est, tot iam seculis agit, nonne multò maiorem commouere debent? Quæ supra Lunam toto cælo spectamus, pura omnino & serena & nunquam turbata, statas certásque vices, & admirabilem cùm earum conuersionem, tum conuersionis ordinem, atque adeo perpetuam quandam habent suam harmoniam, inanimata licet illa omnia alioqui sint. Quæ infra Lunam in aëre sunt aut fiunt, miscent ventos, nubes, imbres, fulmina, tonitrua, cometas: deinde auium & volucrium veluti motoriam habent fabulam. Tertia & infima vniuersi pars est hic globus terræ. Sed sit licet immobilis, tamen earum, quas dixi in ea geri mouerique, rerum, quàm est admirabilis (ut Polybii verbo vtar) ἀνακύκλωσις? Certè vetus est, quòd dixit olim

ſcripſitque Cornelius Tacitus, rebus cunctis ineſſe videri quendam veluti orbem: & quemadmodum temporum vices, ita & morum verti. Ac inepti quidem nimiúm illi fuerunt, qui cœlum ſtare, terram volui finxerunt. Sed ut ridiculum hoc ſomnium eſt, ſic cum hiſtoriam voluimus, non minus terræ varium & volubilem motum, quàm cæli ſtabilem ac conſtantem (vt ita dicam) ſtatum agnoſcere cogimur: verúmque eſſe experimur, quod Plato & Ariſtoteles dixerunt, naturales quoque eſſe Rerumpublicarum conuerſiones. Admirabile itaque (vt dixi iam ſæpè) etſi mutum atque vacuum foret, eſt hoc mundi amphitheatrum, in quo talis tantuſque veluti circus eſt. Sed multò magis illi, qui in eo ſpectantur (ſi ita loqui fas eſt) ludi me rapiunt & permouent. Felices animæ (inquit vetus poëta) quibus hæc cognoſcere primùm, Inque domos ſuperas ſcandere, cura fuit. Sed ſunt & illi térq; quatérq; beati, qui

descendunt in hanc (vt ita loquar) arenàm inferiorem, vt cognoscant quæ hìc gesta sunt vēl geruntur ab hominibus, quorum etiam causa superiora illa condita sunt. Magnæ profectò & præclaræ sunt hæ duæ veluti academiæ. Ac quidē cùm illa nos superiorum rerum theoria tenet abs hominum colluuione auocatos atq; secretos, magis nobis versari videmur in vestibulo sempiterni cælestisq́; illius domicilii, in quo Dei consuetudine propius aliquando fruemur: vultq; Deus in eo tanquam limine nos maiori quadam expectatione suspensos, interea dum hanc vitam viuimus, hærere, vt olim populum suum in atrio ante fores templi consistere voluit. Sed quæ aguntur in huius, in quo viuimus, atrij infima cauea, magis atque magis contuenda sunt. Nam & hìc non minus quam illic, rerum diuinarum sensu atque admiratione, si cæci stupidi que non sumus, perfunde-

mur. Imò verò Deus hic intereſt & agit multò magis. Si animalium, auium, quadrupedum, piſcium naturam atque hiſtoriam conſideremus, magna (fateor) miracula nobis occurrunt. Sed nobiliorum animalium hoc eſt, hominum longè alia, admirabiliórque hiſtoria eſt. Habent & illa bruta, ſuas veluti Reſpublicas, ſuos mores, ſuum ordinem, ſuam denique œconomiam. Sed inepti eſſemus, & illorum prope ſimiles, ſi iis potius, quàm hominibus cognoſcẽdis affixi ſimus. Quidam fortaſſe humanarum confuſionum ac fraudum odio mallent ea, quæ in rerum natura minus corrupta videntur, ſuauiter contueri in aliquo tranquillo receſſu: & propterea deſertam ſolitudinem prætulerint ciuitatum ſocietati. Ego verò etſi lubenter quoque fugero turbulentos hominum cætus, tamen homine indignam eſſe exiſtimo rerum humanarum ignorationem. Et verò hiſtoria in reducto e-

tiam

tiam ſeceſſu nobis earum cognitionem & memoriam placidè ſiſtit. Sũt certè in hominum ut aliorum animalium genere tetra veluti mõſtra, & multi eorum vaſti confuſique cætus occurrent, non iam dico ſimiarum, ſed ferarum agminibus & immanium belluarum gregibus perſimiles, qui & maiorem olim orbis partem occuparunt, & adhuc poſſident. Sed ſunt etiam, fuerúntque ſemper vel regna & Reſpublicæ, vel familiæ, in quibus aliquod literarũ, humanitatis, juris & ordinis ſemper fuit domicilium: neque non omnibus ſeculis habuit Deus in hoc globo telluris aliquam, regni quoque ſui ſedem, & ſuæ cum hominibus conſuetudinis teſtificationem.

Plato aliquando ſcripſit, quod & poëta Claudianus elaboratis verſibus eleganter expreſſit, ordine quidem motuum cæleſtium, conuinci animos, ut ſentiant Deum eſſe huius Mundi gubernatorem: ſed hunc ſen-

ſum tanquam procellis obrui, cùm rerum humanarum confuſionem intuemur. Sic cùm cęlum aſpicimus, agnoſcere nos facile diuinam prouidentiam. Sed cùm ad terram oculos reflectimus: cæco & fortuito caſu omnia ferri voluíque videri. Non recitabo Claudiani verſus, qui ſunt magis intemperantes. Sed profecto non minus obſtupuit deſipuítque alter philoſophus, qui ea quidem, quæ ſupra Lunam ſunt, certò Dei conſilio regi: quæ verò infrà, temere raptari & fortunæ ludibrio relicta eſſe, dixit. Verùm bene habet: Nos, ut in media etiam rerum humanarum perturbatione agnoſcamus Dei omnia certa ratione regentis admirabilem prouidentiam, literis ſacris ſatis præmoniti ſumus. Eſtque hoc ſummum ad hiſtoriam rectè conſiderandam lumẽ. verùm, cùm id olim alii ſcriptores non viderent, non potuerunt non ſæpe caligare atque obſtupeſcere: & in tenebras quaſdam Epicurę as tandem ruere:

ruere:planéque amittere, quod & in hiſtoria imprimis obſeruare, & ex ea percipere debebant. Fateor nonnullos in ſua ignoratione magis eſſe religioſos: & quod alii fortunæ adſcribunt, Deo, eiuſque prouidentiæ aſcribere. quod Diodorum Siculum perſæpe facere animaduerti. Sed cæca eſt ea quæ abs religionis veræ ſcientia eſt aliena demonſtratio. Atque hîc quidem, ut poëtam poëtæ obiiciam, Virgilii verſus recitarem, quibus Dea neſcio quæ, ſuum Æneäm in excidio Troiano frementem, iubet acutiùs ἱστορεῖν.

Aſpice (nanq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam)
Hic, ubi diſiectas moles, auulſaq; ſaxis
Saxa vides, miſtoq; undantem puluere fumum,
Neptunus muros, magnoq; emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus urbem
Eruit, &c.

Sed iniuſtè facit, quod Paridis atque Helenę adulterium non eſſe culpandum propterea præfatur: & accuſat inclementiam Diuûm, vbi agnoſcere debuit iuſtam Dei prouidentiam. Interea miror profanum poëtam utcunque videre, noſtros oculos altius attollendos eſſe, & aliquod eos lumen diuinum requirere debere, ut, vbi etiam cælum terræ miſceri videbitur, cæcam & confuſam non eſſe vim fortunæ, vel, ut Juriſconſulti vocant, θεοῦ βίαν meminerimus. Nam & cùm nubes videmus & tonitrua audimus, tamen cælo ſuperiori ſuam nihilominus conſtare ſerenitatẽ ſcimus. Et verò nunquam ea erit, eſſe quæ debet, maieſtas hiſtoriæ, neque tam valde nos, quàm debet, afficiet, niſi ſi in hoc theatro ad ſummum illum ſupremúmque veluti choragum reſpiciamus. Equidem ſoleo dicere, Deum primis ſeculis, in vnius ſui populi Judaici gubernatione familiarem, & expreſ-

ſam

ſam & prope aſpectabilem edidiſſe effigiem præſentis ſuæ atque aſſiduæ moderationis. Licet autem ille intereà hærere in vna Republica, neque prætereà aut curare aut reſpicere reliquum genus humanum fortè videatur: tamẽ quod in vna parte cernimus, illud etiam ſupereſſe in toto atq; in vniuerſo, cogitare debemus. Non enim ille Deus eſt aliquod Homericum numen. Saltem quod dico, utcumque agnoſcemus, ſi vniuerſitatis hiſtoriam rectè & ſapienter perluſtrauerimus, in eáque etiã, ut debemus, perpetuam eccleſiæ atque religionis conditionem eiúſque ſtatum obſeruauerimus. Non enim præterire debemus, quam in primis obſeruare oportet illam præcipuam ut humanæ ſocietatis, ſic & hiſtorici corporis partem: ne non caput modo, ſed & cor & animam negligere videamur. Ergo cùm de hiſtoria loquor, de integra & perfecta loquor: in qua dico diuinæ prouidentiæ rationem

tionem

tionem habendam esse, ut rectè spectemus res in orbe terrarum maximas, & quidem diuinas cum humanis admirabili ordine atque ratione commixtas Quod ut faciamus, danda opera est, ut quã valde olim Christiani Theatro circôque Romano sibi interdictum esse sentiebãt, tam ad illa, de quibus nũc ago, historica spectacula contendendum nobis esse, meminerimus, ut etiam, si fieri possit in quatuordecim ordinibus primis (ut ita dicam) sedeamus, nõ enim vlla lex Roscia quenquam submouet: ac ne obstat quidem, quo minus ex ipsa, si libet, cauea spectemus. Neque verò hic mihi aliquis vel somniet vel obiiciat furiosum aliquem Horatianum, qui sibi videatur vacuo in theatro miros audire tragœdos, nam spectacula, de quibus loquor, minimè sunt ægri somnia, Oculis quidem ea non cernimus: at certè cernimus animo & memoria: & ita cernimus, ut tam insanum esse aliquem vix putem,

tem,

tem, qui iis vllius Theatri ludum vllum anteponat. Admirabilis fuisse dicitur ædilitas Lucullorum fratrum, Lucii & Marci, qui scęnam, quã Claudius Pulcher varietate colorum adumbrauerat, argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Catulus, versatilem fecerunt, ut ait Valerius. Neque dubito quin & admirabiles in ea ludos ediderint. Sed sapientes, huius L. Luculli bibliothecam & historias lubentius versabant. Certè, ut plusquam furiosus fuisset, qui talem scænam magis esset admiratus, quàm sphæras cœlestes tellurísue globum: sic fuisset amentissimus, qui quod in illa scæna ludendo agebatur, pluris æstimasset, quàm quod in orbe Romano gestum seriò esset atque gerebatur. Audio quod Plinius commemorat, abs C. Curione aliquando extructum fuisse versatile mobiléque amphitheatrum, admirabilis cuiusdam insaniæ specimen magnum. Audióque eum pro-

Lib 36. cap. 15.

propterea veluti attonitum exclamare, Super omnia populi furor, sedere ausi tam infida, instabilique sede. En hic est ille terrarum victor & totius domitor orbis, in machina pendens & ad periculum suum plaudens. Ecce populus Romanus vniuersus, veluti duobus nauigiis impositus, binis cardinibus sustinetur, periturus momento aliquo luxatis machinis &c. Equidem & ipse cogor admirari eius machinæ, tanquam artificiosi orbis cuiusdam, molem versatilem. Sed quid ad illum orbem, in quo historia voluitur? Populi verò stuporem, multo magis mirabimur, si quàm esset inane spectaculum, quod tanto & labore & periculo redimebat, meminerimus; Fuerint sane multa paria gladiatorum, multæ feræ Africanæ, multi cum iis depugnantes venatores: histriones prætereà, & ludiones scænici; adde, si vis, currus, quadrigas, aurigarum factiones: quid tamen ea tota erat fabula? quid

quid tota pompa Circēſis? Nā etſi in eam quoq; arenam deſcēderint, ipſo populo ſpectante etiā ſtultiores imperatores maximi, & currus in Circo agitauerint, & quicquid humana luxuria profusè fingere potuit, ediderint: tamen an fuit aliquid cū hiſtoriæ pompa comparandum? Fateor, non temere olim vrbem Romam dictū eſſe Ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης quòd in ea ſummatim concludi diceretur quicquid in orbe terrarum erat magnum & excellens. Sed longè aliam profectò οἰκουμένην epitomen hiſtoria includit atque patefacit? Ergo & ludis commiſſis ſapientes Senatores olim vrbe relicta rus ſecedebant, & eo ipſo tempore, quo Curio Romæ voluebat illos ſuos (vt verbo Victruuij vtar) cardinales ſcapos, Cicero, Cato & ſimiles, excurrebant in ſuas villas, vt longè aliis ſpectaculis vtiliter ſeſe oblectarent, hoc eſt, toti eſſent in legendis hiſtoriis, quarum vel libros circum-

ferebant, vel instructum fundū ruri habebant, neque vnquam minùs aut solos aut ociosos se esse dicebant, quàm cùm ita & soli & ociosi essent & in suis bibliothecis, quas quidem omnibus Theatris longè anteponebant, sese incluserant atque abdiderãt. Cato quidē certè aliquãdo Theatrū Romanū est ingressus sed egress⁹ tam & citò & lubenter est, vt etiam diceretur, venisse vt exiret. Cæterum Cicero narrat sese eum, ludis commissis, inuenisse in agro, in bibliotheca Luculli multis libris circūfusum, quorum tam insatiabilis helluo & esse dicebatur & erat, vt ab iis vix aliquando abduci posset. Et quis etiamnum amphitheatro Titi non prætulerit Plinianos historiæ naturalis libros Tito inscriptos? Ipse vero Plinius iis alios suos historiarum sui temporis libros, etiam antetulisse videtur. Quid moror: Iurisconsulti aiunt eum edicto Prætoris de seruo corrupto teneri, qui servo persuaserit,

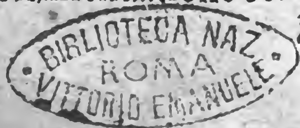
Lib.1.de ser cor.

rit, vt in ſpectaculis nimius ſit. Ego verò ſi minùs perſuadere poſſum omnibus, ſaltem ſtudioſis meis æqualibus auctor ero, vt ſi bene & liberaliter inſtitui velint, in hiſtoriæ ludo ſint φιλοθεωροί, in eoque propterea diu immorentur: neq; nimium eſſe putent, quod nunquam eſt ſatis. Fieri quidem certè non poteſt, quin & in hoc Hiſtorico (ſic enim ſæpius loqui cogor) Circo quidam & impudici & gladiatorij ludi occurrant, & tragica eius generis dramata noſtris ſiue oculis ſiue animis obiiciant multa perſæpe etiam horrenda. Nam & omnibus ſeculis hominum monſtra & portenta multa fuerunt, quorum ſcelera Deus conſpici voluit. Sed vt olim Lacedæmonij (vtitur enim & hac ſimilitudine, cùm idẽ quod volo, dicere vult Plutarchus in Demet) ſuis etiam pueris ſpectandos proponebant ebrios helotas, quò magis ingenui animi abhorrent atque deterrerentur à temulentia, cuius turpi-

tudinem conſpexiſſent: ſic & nos hiſtoriis aliquando vti oportet, vt etſi caſtos oculos à ſceleris ſpectaculo ſtatim auertamus, tamen animos ad cogitationes in eius deteſtatione bonas atque honeſtas conuertamus: vt & olim ille Nigrinus ſapiens philoſophus apud Lucianum dixit, propterea ſe Romæ viuere, & in ea vrbe tanquam in theatro μυριανδρῷ ſedere.

Erit tamen hiſtoria tam pudens & ſobria, ſi rectè tractetur, vt ſit etiã caſta: neq; aut oculos pudicos aut aures offendet. Imitabitur enim ſcænam potius Maſſilienſem, quàm Romanam. Sed neque temere in Suetonio reprehenſa eſt nimia illa in principum flagitiis exponendis mora: quia quæ vita tam diligenter narrat, etiam docere videatur. Neque verò diſſimulo, in hominum actionibus, rebuſque geſtis, quas exhibet hiſtoria, multa ſemper eſſe tam miſera & ridicula, vt ſi in hoc orbe ſpectator ſederet aliquis hinc Democritus,

tus, illinc Heraclitus, nunquã vel illi ꝙ rideret, vel huic quòd defleret, defuturum ſit. Sed ſit licet riſu lachrymiſq; digna hominum vanitas, & in hac ſæpe arena degeneres hiſtriones non ſolũ triſtes ludos, ſed & magnas dẽt turbas: tamen elucet in ea rerum caligine admirabilis Dei gubernatio, qui & per homines aliud agentes, agit aliquid, quòd admirari & ſuſpicere & propè adorare debeamus. Vndique enim in hoc mundo, atque in ijs, quæ in eo fiunt, explicat multiplicem ſuam ſapientiam, bonitatem, potentiam: ſuam (inquam) illam infinitam diuinitatem in rebus humanis exerit. Hìc ego me vocari ſentio ad hiſtoriam laudandam. Sed neque id facere poſſum, quantum vellem & debeo, neque tamen planè poſſum negligere. Scio & memini maximos quoſque & nobiliſſimos hiſtoricos primas ſuorum commẽtariorum paginas in hiſtoriæ laude & commendatione conſumere. Sed



dicant illi licet, quod in ea maximũ & vtilissimum esse putant, & lectorem sapienter præmoneant, an quod est summum ac pręcipuum prædicant satis? Si quis est, qui cordatus inter eos, & sine inani iactatione magnus fuit, fuit Liuius, soletque is esse nostris propter res Romanas & linguam Latinã magis familiaris. Quale verò est eius proœmium? Qualis præmonitio? Ad illa (inquit) mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusq; artibus, domi, militiæq; & partum & auctum imperium sit, labente deinde paulatim disciplina, velut dissidentes primò mores sequatur animo: deinde, vt magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est precipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in il-

lu-

lustri posita monumento intueri: inde tibi, tueque reipublicæ: quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fædum exitu, quod vites. Grauis profectò est & Romano scriptore digna hæc præfatio: & historiã Romanam lecturo vtilis atq; necessaria cautio est. Sed quàm tenuis tamen est hæc historiæ cõmendatio, si quid præthereà illius amplitudo & dignitas mereatur, consideremus? Quid igitur? Feret æquo animo Liuius, si dicam Polybium, quem sequi & imitari solet, magis hoc indicasse silendo. Ait eam omnium historicorum præfationem atq; adeo conclusionẽ esse solere, vt historiæ laudes decantent. Sed quo magis hoc alii fecerũt, tantò minùs sibi necesse videri, vt idem faciat: proptereaq; se laudibus illis, quæ satis peruulgatæ sunt, præteritis, in rem potiùs præsentem venire statim velle. Neq; dissimilis est Salustii, qui alter velut Polybius est, oratio. Cum enim dixisset, ex iis ne-

tionem habendam esse, ut rectè spectemus res in orbe terrarum maximas, & quidem diuinas cum humanis admirabili ordine atque ratione commixtas Quod ut faciamus, danda opera est, ut quã valde olim Christiani Theatro circôque Romano sibi interdictum esse sentiebãt, tam ad illa, de quibus nũc ago, historica spectacula contendendum nobis esse, meminerimus, ut etiam, si fieri possit in quatuordecim ordinibus primis (ut ita dicam) sedeamus, nõ enim vlla lex Roscia quenquam submouet: ac ne obstat quidem, quo minus ex ipsa, si libet, cauea spectemus. Neque verò hic mihi aliquis vel somniet vel obiiciat furiosum aliquem Horatianum, qui sibi videatur vacuo in theatro miros audire tragœdos, nam spectacula, de quibus loquor, minimè sunt ægri somnia, Oculis quidem ea non cernimus: at certè cernimus animo & memoria: & ita cernimus, ut tam insanum esse aliquem vix putem,

tem, qui iis vllius Theatri ludum vllum anteponat. Admirabilis fuisse dicitur ædilitas Lucullorum fratrum, Lucii & Marci, qui scęnam, quã Claudius Pulcher varietate colorum adumbrauerat, argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Catulus, versatilem fecerunt, ut ait Valerius. Neque dubito quin & admirabiles in ea ludos ediderint. Sed sapientes, huius L. Luculli bibliothecam & historias lubentius versabant. Certè, ut plusquam furiosus fuisset, qui talem scænam magis esset admiratus, quàm sphæras cœlestes tellurisue globum: sic fuisset amentissimus, qui quod in illa scæna ludendo agebatur, pluris æstimasset, quàm quod in orbe Romano gestum seriò esset atque gerebatur. Audio quod Plinius commemorat, abs C. Curione aliquando extructum fuisse versatile mobiléque amphitheatrum, admirabilis cuiusdam insaniæ specimen magnum. Audióque eum pro-

Lib 36. cap. 15.

propterea veluti attonitum exclamare, Super omnia populi furor, sedere ausi tam infida, instabilique sede. En hic est ille terrarum victor & totius domitor orbis , in machina pendens & ad periculum suum plaudens. Ecce populus Romanus vniuersus, veluti duobus nauigiis impositus, binis cardinibus sustinetur, periturus momento aliquo luxatis machinis &c. Equidem & ipse cogor admirari eius machinæ, tanquam artificiosi orbis cuiusdam, molem versatilem. Sed quid ad illum orbem, in quo historia voluitur? Populi verò stuporem, multo magis mirabimur, si quàm esset inane spectaculum, quod tanto & labore & periculo redimebat, meminerimus: Fuerint sane multa paria gladiatorum, multæ feræ Africanæ , multi cum iis depugnantes venatores: histriones præterea, & ludiones scænici; adde, si vis, currus, quadrigas, aurigarum factiones: quid tamen ea tota erat fabula? quid

quid tota pompa Circēſis? Nã etſi in eam quoq; arenam deſcēderint, ipſo populo ſpectante etiã ſtultiores imperatores maximi, & currus in Circo agitauerint, & quicquid humana luxuria profusè fingere potuit, ediderint: tamen an fuit aliquid cũ hiſtoriæ pompa comparandum? Fateor, non temere olim vrbem Romam dictũ eſſe Ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης quòd in ea ſummatim concludi diceretur quicquid in orbe terrarum erat magnum & excellens. Sed longè aliam profectò οἰκουμένην epitomen hiſtoria includit atque patefacit? Ergo & ludis commiſſis ſapientes Senatores olim vrbe relicta rus ſecedebant, & eo ipſo tempore, quo Curio Romæ voluebat illos ſuos (vt verbo Victruuij vtar) cardinales ſcapos, Cicero, Cato & ſimiles, excurrebant in ſuas villas, vt longè aliis ſpectaculis vtiliter ſeſe oblectarent, hoc eſt, toti eſſent in legendis hiſtoriis, quarum vel libros circum-

ferebant, vel instructum fundũ ruri habebant, neque vnquam minus aut solos aut ociosos se esse dicebant, quàm cùm ita & soli & ociosi essent & in suis bibliothecis, quas quidem omnibus Theatris longè anteponebant, sese incluserant atque abdiderãt. Cato quidẽ certè aliquãdo Theatrũ Romanũ est ingressus sed egressᵘs tam & citò & lubenter est, vt etiam diceretur, venisse vt exiret. Cæterum Cicero narrat sese eum, ludis commissis, inuenisse in agro, in bibliotheca Luculli multis libris circũfusum, quorum tam insatiabilis helluo & esse dicebatur & erat, vt ab iis vix aliquando abduci posset. Et quis etiamnum amphitheatro Titi non prætulerit Plinianos historiæ naturalis libros Tito inscriptos? Ipse vero Plinius iis alios suos historiarum sui temporis libros, etiam antetulisse videtur. Quid moror: Iurisconsulti aiunt eum edicto Prætoris de seruo corrupto teneri, qui servo persuaserit,

Lib.1.de ser cor.

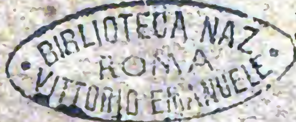
rit,

rit, vt in ſpectaculis nimius ſit. Ego verò ſi minùs perſuadere poſſum omnibus, ſaltem ſtudioſis meis æqualibus auctor ero, vt ſi bene & liberaliter inſtitui velint, in hiſtoriæ ludo ſint φιλοθεωροὶ, in eoque propterea diu immorentur: neq; nimium eſſe putent, quod nunquam eſt ſatis. Fieri quidem certè non poteſt, quin & in hoc Hiſtorico (ſic enim ſæpius loqui cogor) Circo quidam & impudici & gladiatorij ludi occurrant, & tragica eius generis dramata noſtris ſiue oculis ſiue animis obiiciant multa perſæpe etiam horrenda. Nam & omnibus ſeculis hominum monſtra & portenta multa fuerunt, quorum ſcelera Deus conſpici voluit. Sed vt olim Lacedæmonij (vtitur enim & hac ſimilitudine, cùm idẽ quod volo, dicere vult Plutarchus in Demet) ſuis etiam pueris ſpectandos proponebant ecrios helotas, quò magis ingenui animi abhorrent atque deterrerentur à temulentia, cuius turpi-

tudinem conſpexiſſent: ſic & nos hiſtoriis aliquando vti oportet, vt etſi caſtos oculos à ſceleris ſpectaculo ſtatim auertamus, tamen animos ad cogitationes in eius deteſtatione bonas atque honeſtas conuertamus: vt & olim ille Nigrinus ſapiens philoſophus apud Lucianum dixit, propterea ſe Romæ viuere, & in ea vrbe tanquam in theatro μυριανδρῶ ſedere.

Erit tamen hiſtoria tam pudens & ſobria, ſi rectè tractetur, vt ſit etiã caſta: neq; aut oculos pudicos aut aures offendet. Imitabitur enim ſcænam potius Maſſilienſem, quàm Romanam. Sed neque temere in Suetonio reprehenſa eſt nimia illa in principum flagitiis exponendis mora: quia quæ vita tam diligenter narrat, etiam docere videatur. Neque verò diſſimulo, in hominum actionibus, rebuſque geſtis, quas exhibet hiſtoria, multa ſemper eſſe tam miſera & ridicula, vt ſi in hoc orbe ſpectator ſederet aliquis hinc Democritus,

tus, illinc Heraclitus, nunquã vel illi ꝙ rideret, vel huic quòd defleret, defuturum ſit. Sed ſit licet riſu lachrymiſq; digna hominum vanitas, & in hac ſæpe arena degeneres hiſtriones non ſolũ triſtes ludos, ſed & magnas dẽt turbas: tamen elucet in ea rerum caligine admirabilis Dei gubernatio, qui & per homines aliud agentes, agit aliquid, quòd admirari & ſuſpicere & propè adorare debeamus. Vndique enim in hoc mundo, atque in ijs, quæ in eo fiunt, explicat multiplicem ſuam ſapientiam, bonitatem, potentiam: ſuam (inquam) illam infinitam diuinitatem in rebus humanis exerit. Hìc ego me vocari ſentio ad hiſtoriam laudandam. Sed neque id facere poſſum, quantum vellem & debeo, neque tamen planè poſſum negligere. Scio & memini maximos quoſque & nobiliſſimos hiſtoricos primas ſuorum commẽtariorum paginas in hiſtoriæ laude & commendatione conſumere. Sed



lustri posita monumento intueri: inde tibi, tueque reipublicæ: quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fædum exitu, quod vites. Grauis profectò est & Romano scriptore digna hæc præfatio: & historiã Romanam lecturo vtilis atq; necessaria cautio est. Sed quàm tenuis tamen est hæc historiæ cõmendatio, si quid prætereà illius amplitudo & dignitas mereatur, consideremus? Quid igitur? Feret æquo animo Liuius, si dicam Polybium, quem sequi & imitari solet, magis hoc indicasse silendo. Ait eam omnium historicorum præfationem atq; adeo conclusionẽ esse solere, vt historiæ laudes decantent. Sed quo magis hoc alii fecerũt, tantò minùs sibi necesse videri, vt idem faciat: proptereaq; se laudibus illis, quæ satis peruulgatæ sunt, præteritis, in rem potiùs præsentem venire statim velle. Neq; dissimilis est Salustii, qui alter velut Polybius est, oratio. Cum enim dixisset, ex iis ne-

gociis, quæ ingenio exercentur, in primis magno vſui eſſe memoriam rerum geſtarum, Eius (inquit) de virtute, quia multi dixere, prætereundum puto. Equidem etſi laudandæ hiſtoriæ cauſas & plures & maiores & meliores fortaſſe habeam, quàm illi habuerint, tamen non inuitus nunc eadem vterer excuſatione. Sed ſi paucis verbis quod dici de ea maximè poteſt & vulgò dici ſolet, nunc dicendum eſſet, dicerem quod Cicero grauiſsimè atq; veriſsimè pronunciat. Hiſtoria (inquit) teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis. Nihil dici maius, nihil elegantius, nihil verius poteſt. Vnum tantum verbũ adiiciam, ſed quo verbo multa complectar: dico hanc vnam demum eſſe viam & rationem, qua euadere poſſimus ad illam rerum diuinarũ, humanarúmque cognitionem, quæ noſtros animos altè ſublatos in excelſa quadã veluti ſpecula collocare poſſit,

Lib. 2. de Ora.

possit, ex qua circumspiciamus, quicquid in orbe terrarum iam inde, ex quo ille est conditus, gestum est, quod quidem sit dignum animaduersione, memoriaque nostra. Tales enim Episcopos historia efficit: vt Lucianus scitè describit suos (vt vocat) Ἐπισκοποῦντας, fingens Mercurium Charonti ex altissimo quodam mõte vniuersam rerum humanarum scenam & fabulam ostentare: vt iam mihi in mentem veniat, quod noster Hieronymus ad Heliodorum deplorans sui temporis tragicam faciem, O si possemus (inquit) in talem ascendere speculam, de qua vniuersam terram sub nostris pedibus cerneremus. Iam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gẽtes gentibus, & regnis regna collisa. alios torqueri, alios cœcari, alios absorberi fluctibus, alios ad seruitutem trahi: hîc nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori, alios affluere delitiis, alios mendicare &c. Atqui historia nõ solum nos altiùs tollit, sed & nobis

multò plura maioraque ostendit, vt non modò, quod ille audit videtque apud Ciceronem in suo Somnio Scipio in lacteum circulum sublatus, & terram infra se positam despiciens, vigilantes audiamus; verum etiam singula longiùs liquidiusque prospiciamus; neque solùm præsentia, sed & præterita, atq; adeo quædam futura, quantumuis dissita logissimè sint, teneamus. Et qualem tandem putaremus illum hominẽ esse, si quẽ Deus ab orbe condito viuere ad húc vsque diem voluisset, eumque in loco statuisset, ex quo vniuersitatem huius mundi contemplatus esset, cique cum visu vim iudicii & memoriam tot tantarumq; rerum capacẽ dedisset? Nonne hominem talem Deum, aliquem propè esse putaremus? Quam beatum Regem esse illum diceremus, qui omnibus illis seculis imperasset ita, vt ad eum in solio suo sedentem quot diebus vndiq; nuncii confluerent, & de omnibus

maximis rebus, quæ diuersis in locis gererentur, bona fide referrent? Atqui posset historia vtrunque, quod dixi, præstare, & nos ea ratione multò beatiores efficere, si ea sit, esse quę debet: Vt iam tantò magis illius, nõ dico, vt multi, lumen, sed sicuti Plinius ait, numen colere debeamus. Quid? Solem, qui ab orbe condito orbem terrarũ ambiendo luce perfundit, ἱστορεῖν quidam olim dixerunt. Quid si iam dicerem, historiam collocare homines veluti in globo Solis? Non vereor, ne superstitio me transuersum agat. Dicam itaq;, diuam (liceat nunc ita loqui) historiã templo etiã quodã esse dignã, & vera rerũ siue scriptura siue sculptura esse quoq; colendam: quemadmodũ & primũ inuentæ sunt hæ artes, ut illi subseruirẽt. Memini, Pliniũ narrare M. Valeriũ Maximũ Messalã tabulã picturę prælii, quo Carthaginẽses & Hieronẽ in Sicilia vicerat, ꝓpo suisse in latere Curiæ Host. L. Scipio. *Lib. 35. c. 4.*

tabulam victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuisse: L. Hostilium Mancinnum, qui primus Carthaginem irruperat, situm eius, expugnationesq́; depictas proposuisse in foro & ipsum assistentem, populo spectanti, singula enarrasse. Sed & Imperatorē Septimium Seuerum de Parthica sua victoria, non solùm literas ad S. P. Q. R. sed & depictas in tabulis suas pugnas atq; triumphos expressos misisse testis est Herodianus. Quid dicam, ipsam picturam, quò magis in historia quoq; ciuili populum retineret, olim etiam occupasse porticus templorū? Certè licet Plinius affirmet, nullam adhuc Iliacis temporibus fuisse picturam, tamen sapientissimus poëta primum illud templum Carthaginense, quod Dido extruebat, fingit & proponit ita fuisse depictum, vt in eo Æneas videat Iliacas ex ordine pugnas, Bellaq́; iam fama totum vulgata per orbem. Neq; tamen, vt ille animum pictura pascit inani, multa gemens,

nos,

nos ex hiſtoria vanam aliquam tantùm oblectationem captamus: neq; eam admiramur, vt pueri Iunonis auem. Verum hanc, vt alius quidam vir magis olim dixit, magiſtram vitæ, non aures modò noſtras circumſonantem, ſed etiam in oculos incurrẽtem, profitemur eſſe vitam atq; lucẽ animorum noſtrorum: & ad eos magis atq; magis permouendos expreſſa cum literis lineamenta rerum maximarum lubenter viderim, ſi modò fabula, quæ ab hiſtoria inprimis abeſſe debet, abſit à pictura: neq; pro imaginibus aut iconibus, ſpectra aut idola obiiciat. Tantò autem magis tale ſubſidium deſideraremur, quod nõ modò, vt alter poëta dixit, ſegnius iritent animos demiſſa per aurem, quam quę ſunt oculis ſubiecta fidelibus: ſed etiã quia ſæpè varia & multiplex & diuerſa ſit eiuſdem temporis hiſtoria, quæ ſimul tota exponi deberet, oratione tamen vna ſimul non poſſit exprimi atque explicari: & quædam, quæ di-

ci vix poſſunt, pingi facilè poſſint: vt & alia dici poſſunt, quæ non poſſunt pingi. Itaque & veteres coniunxerūt vtrunque, cùm & picturam, ſi ſola ſit, mutam eſſe ſentirent, proptereaque obſcuram & cœcam eſſe ſcirent: & orationem ſolam, non ſatis præſtare, quod deſideratur, vererentùr. Saltē audio tres olim fuiſſe Fabios, ſcriptores hiſtoricos, qui pictores appellabantur. Optarem quidem etiā, vt hiſtoriæ nō modò recitatio, ſed & actio, qualis in ſcena eſſe poſſet, eſſet. Nam & talis actio, qualis in theatro ſpectaretur, viua eſſet loquàxq; pictura, & nos magis afficeret, quàm vllius Apellis tabula. Sed nunc inania atque ocioſa vota faceſſant: & quod poſſumus, hoc & velimus & agamus. Nam neque hiſtoriam abiicimus, licet ipſas, de quibus illa agit, regiones obire, & in iis locis pedem veſtigiumque ponere non poſſimus, in quibus factum eſſe aliquid narramus. Fuerit hoc Imp. Adriano proprium, vt perluſtraret omnes prouincias & ciuita-

tes, de quibus aliquid legerat. Nobis ne ſit neceſſe, quod non licet, ita peregrinari, hiſtoria efficiet: & ſine ullo periculo vel moleſtia nobis domi ſedentibus, plus quàm ulla peregrinatio fortaſſe poſſet, præſtabit. Fateor beatos eſſe, quibus commodè licet, quod licuit Adriano: neque neſcio quid ſit duobus illis modis ἱστορεῖν: neq; quantum conferat alterũ alteri & ad intelligentiã, & ad iudiciũ, & ad memoriã, & ad oblectationẽ, ignoro. Sed alterum, quod maius eſt, & multò eſt tamen minus vel difficilè, vel periculoſum, commendo. Certè vt Coſmographia in exigua ſphæra orbes cæleſtes nobis indicat, & breuibus tabellis globum terræ regionumque ſitum, effigiem, faciemque ſpectandam exhibet, eamque veluti ſuperficiem totam talis picturа facit aſpectabilem: ſic & hiſtoria rerum in ea ſuperficie geſtarũ expreſſam quandã imaginẽ nobis offert, eamq; comitatur quædã ſiue ὑποτύπωσις,

ſiue προσωποποιία, quæ animos tam valde noſtros afficiat, vt nobis etiam perſuadeamus, quod fingere ſolem°, vbi in ſcena agi aliquam fabulam videmus, hoc eſt, vt fingamus iis etiam nos & temporibus eſſe, & locis verſari, de quibus aliquid narratur: & rebus ipſis intereſſe, eáſque videre præſentes, quas recitari audimus. Nam & hoc animo legendæ atque audiendæ hiſtoriæ ſunt, quæ nos attollere, circumagere, afficere ita debent & poſſunt, vt modò hac, modò illa ætate viuere nos, & modò hic, illic modò agere nobis planè videamur: neque modò res ſpectare tanquam preſentes, ſed & in iis partes veluti noſtras agere. Nam & antiquæ leges Panegyricæ iubebant, eos qui in ſtadio ſpectandorum athletarum cauſa conſidebant, nudo & aperto eſſe capite, quaſi & in certamine ipſi verſarentur quemadmodum narrat noſter Baſilius, & eo exemplo admonet, nos, cùm res magnas narrari audimus & eas prop-

Gomil. 6. in Hexam.

propterea veluti ſpectamus, tam valde affici & commoueri debere, quàm ſi noſtra res ageretur. Certè Plutarchus ſcribit, ſeſe cum vitas illuſtrium virorum deſcribit, ſibi videri cum iis familiariter viuere & verſari, domiq; ſuæ tales hoſpites audire. Tum verò exclamat, ô Deus, an vlla vel eſt, vel eſſe poteſt voluptas aut delectatio maior? Sed quantò nos magis ſæpiuſque in hanc exclamationem erumpere cogemur, cum in illa, de qua loquor, hiſtoriæ vniuerſitate verſabimur? Vereor, ne multis moleſta hæc mea mora ſit, rogantibus, ecquæ tandem ſit illa, de qua loquor, & quam tantoperè prædico, hiſtoria. Exponã itaque fuſiùs quod & laudo, & præſtare, ſi poſſem, vellem. Ac vno quidem verbo dicere poſſem, me agere de hiſtoria integra. Sed quàm latè pateat hæc integritas, ſi tam breuis ſim, vix intelligeretur. Poſſem adiicere, eſſe hiſtoriam vniuerſam, & temporum & regionum & rerum ra-

tione. Sed nihil egero, si tam concisè id perstringam. Agam itaq; planiùs, & magnis vtar auctoribus. Polybius, quem iterum honoris causa nomino, & excellentem historiæ scriptorem fuisse profiteor, duobus locis, historiã τὴν καθόλου contexi vult, & vniuersæ historiæ vnum esse agnoscit veluti corpus: cuius si lacera tantum membra, & (vt ille vocat) διερριμμένα τὰ μέρη sparsim intueamur, minimè quid aut quale illud corpus sit, intelligere possimus. Habent quidem etiam singulæ partes suum vsum atq; fructũ. Sed separatæ minimè præstant, quod præstarẽt coniunctæ. Itaq; hic soleo Pomponii nostri verbis abuti, vt dicam esse corpus ex pluribus inter se cohęrẽtibus partibus cõstans, quod συνηρτημένον, propriè dicitur, quodq; propterea individuum, vt est, dici etiam possit. Atqui Polybius nõ nisi vnius ante suam ætatẽ seculi cõplexus historiã est, neq; altiùs eã est exorsus, quàm ab Olympiadæ centesima vigesima nona. Tantùm abest, vt omnium seculorũ inte-

grã, & , vt vocat, catholicã, qualẽ esse debere statuit, sit persecutus. Equidẽ non dubito quin optarit, quod præstare non potuit. Sed cùm principium ipsum non tenebat, tum verò iudicabat ante Reipublicæ Romanæ amplitudinem, quæ totũ prope orbem est complexa, res humanas tam fuisse & diuulsas & dissolutas & disiectas, vt earũ historia in vnum corpus coalescere non posset. Diodorus Siculus, quẽ cũ Polybio lubẽter laudo, historiam abs rerum humanarum principio repetẽdam quoq; esse profitetur, etsi ingenuè intereà confiteatur illud sibi principiũ minimè liquere: accusatque veteres historicos, qui non nisi vnius aut gentis, aut ciuitatis historiam scripserunt, cùm ea non tam historia, quàm abruptæ historiæ pars quædam sit. Equidem tanti scriptoris non solùm iudicio, sed etiam ingenua confessione delector: qui quid requirendum sit, etsi id præstare non possit, astutè non dissimulat.

Certè

Certè quærẽdo maluit, vt in tenebris sit, huc & illuc temerè iactari per varias obscuræ antiquitatis fabulas, quã ad vniuersæ historiæ principium non aspirasse videri, quæ vniuersum deinde orbem peruagaretur. Nam & eam οἰκουμενικὴν, vt Polybius καθολικὴν, esse debere & sensit & scripsit. Et vero Eusebius ait, eum excussisse omnes historicas bibliothecas. Quod verò Græcè agebat, ideodem tempore Latinè tentabat alter magni quoq; nominis scriptor Trogus Pompeius: quem Iustinus ait aggressum videri Herculea audacia orbem terrarum, ut omniũ seculorum historiam complecteretur, quam alii discerpere & diuisam concidere videbantur. Verũ & is procul à principio, quod nusquã videbat, subsistit: quanquam exemplo Diodori conatus sit alios in rerũ origine prima repetenda superare. Alii non nisi abs temporibus Troianis ordiuntur, perinde atq; si tunc primũ aut orbis conditus sit, aut homines exti-

extiterint, aut aliqua rerũ humanarũ memoria esse cœperit. & quidem eã cùm ab Homero repetũt, extremam antiquitatem attingere se putant. Itaque & ipse Lucretius, homo alioqui Epicuræus, propterea coactus etiam inuitus est, agnoscere mundum non esse vel æternum vel ingenitũ, quòd antiquiora Troianis aut Thebanis tẽporibus monumenta nulla occurrerent. Præterea (inquit) si nulla fuit mundi genitalis origo, Terrarum & cæli: semperq; æterna fuere: Cur supra bellum Thebanum & funera Troiæ, Non alias alii quoq; res cecinère poëtæ? Sanè Plutarchus idse ad sua παράλληλα, hoc est, ad Græcam & Romanam propè uniuersam, quam colligere potuit, historiam aggressus, statim conqueritur, sese id cogi facere, quod in suis tabulis faciunt Cosmographi, qui cùm ignorant, qui nam sint fines orbis terrarum, quídue in iis fit, extremas illas oras veluti refugiũt, & confusè notant in iis esse aut vastas soli-

ſolitudines, aut immenſa maria. Sed neque diſſimulat ſeſe ad Theſei tempora, à quibus ſuam hiſtoriam orditur, aſſurgere non poſſe, quin iam multis ignotæ & obſcuræ antiquitatis fabulis, tanquam cœcis nubibus circumfuſis, inuoluatur. Verùm bene habet. Vt illæ terrarum partes extremæ, quæ olim latuerunt, nunc patefactæ ſunt: ſic etiam certis, atque adeò ſacris literis perſpicuè cõſignatum habemus illud rerum humanarum principium, quod hiſtoriæ initium iuſtum ſit, vt, non quidem bellũ Troianum, ſed humani generis hiſtoriam, rectè gemino (quod aiunt) ordiamur ab ouo. Illa apud poëtam nobilem nobilis mulier, cum audiuiſſet quippiam de illo bello, inſtat, & exclamans, Imo age, & à prima dic hoſpes origine nobis, inſidias (inquit) Danaum, caſusque tuorum, Erroreſque tuos. Et nos, cum de rerum humanarum hiſtoria quæritur, non optabimus, eam à prima nobis origine expo-

exponi? Quid pluribus verbis vrgeam, quod naturalis ordo & ipsa rerũ series non solùm postulat, sed etiam flagitat? Cùm olim ageretur de conscribenda abs M. Cicerone historia Romana, quædam dissensio fuit inter Cicerones, Marcum & Quintũ, fratres, à quibus potissimũ temporibus scribendi caperetur exordium. Quintus ab vltimis censebat: quoniam illa sic scripta essent, vt ne legerētur quidem. Marcus æqualem suæ ætatis historiam potius deposcebat, vt ea complecteretur, quibus ipse interfuit, Atticus Marco assentiebatur: quia maximæ res essent in ea memoria atq; ætate, & Pompeii laudes illustraret, & incurreret in illum Ciceronis memorabilem annũ, quem ab eo mallebat prædicari, quam (vt aiunt) de Remo & Romulo: quemadmodum refert ipse Cicero. Atqui & eius temporis historia cõtexi poterat, etsi abs Remo & Romulo inchoata fuisset. Imò verò cõmodè cõtexi atq; explicari vix potest, nisi ab eo principio repetatur.

Lib. 1. de Legibus.

Saltem insolens & ineptum est, quod Calenus apud Dionem significat, Ciceronē historiam Romanam abs consulatu suo inchoatam, ordine inuerso ad ætatem Romuli perducere voluisse, & (vt ait) ἀνάπαλιν προχωροῦντα, nouo quodam scribendi exemplo, principium, vbi desinere debebat, finemq;, vbi debebat ordiri, collocasse. Non existimo Ciceronem hoc fecisse, quod & absurdum & præposterum est, & fieri vix potest. Sed quia de suo Consulatu scripserat intereà dum deliberabat de totius Romanæ historiæ descriptione: credo aduersarium & calumniatorem Calenum odiosè finxisse, quod exprobaret. Poëtæ (fateor) quibus propositum est, lectorē auditoremue delectare, principio solent eum veluti in fine collocare: quia vident priora magis esse horrida, & vereantur, ne si auditorem statim fatigent, ante finem recitationis amittant. Cæterum, vbi iam aliqua voluptate delinitum ac veluti irretitum tenent, summittunt & subornant

aliquam perſonam, quæ captata occaſione narret illa priora, & veluti aliud agendo, auditorem à poſtremis ad priora non inuitum reuocet. Sed liceat hoc poëtis: Hiſtoricis ita ludere profectò non licet: neque dignus, cui ſeruiant, auditor eſt, qui id poſtulat: neque ut ineptas eius delicias alamus, rerum temporúmque ordinem inuertere oportet. Neque probabile eſt, Ciceronem voluiſſe ex hiſtoria Romana δραματικὸν aliquod poëma effingere. Quid Atticus? nonne cùm eam conſcriberet, inde, vnde ordiri debuit, orſus eſt? Certè Cicero ait eum conſeruatis, notatíſque temporibus, cùm nihil illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligaſſe. Septingentos annos cùm dicit, ab vrbis conditæ primis extremíſue temporibus eum ſcribẽdi cœpiſſe exordium, ſignificat. Neq; dubito, quin Lucceius ille, quem Cicero tantopere laudat, ac conti-

qui desinere ante finē non poterat, quidaliud fuit, quàm naturalis amor operis indiuidui? Non est necesse, ut pluribus verbis cōmēdem hæc duo veluti extrema historiæ vniuersæ. Sed addo, vniuersitatem integram non esse, nisi si historia intereà & omnes obeat regiones, in quibus est aliquid, cur hæreat & vbi consistat: ac quid ibi domi, forísq; agatur, notet, cúmque suis semper circumstātiis describat. Veteres appellarūt historiā πραγματικὴν, quę quod narrat, diligenter exponit, & sapienter vtilitérq; demōstrat, ut nō solū euēta, sed & causas eorū, & cū cōsiliis facta describat. Talē ergo πραγματείαν, esse eius vniuersitatis, de qua loquor, partē pręcipuā profiteor. Cùm autē non modò res humanas, sed & diuinas historia persequatur, magis atq; magis apparet esse indiuiduā. Nā & Ecclesiasticę magis quā ciuilis historię ea ē cōditio, ut ꝓ parte nō possit rectè intelligi. Adeò cōtinuū quædā eius veluti

filum est, quod non abrumpitur. Quid illud sit, fortasse non vident homines profani. Sed imprimis tamen cerni & considerari debet, si seriò agimus, neque historias, ut fabulas Æsopicas, ludendo legimus. Et verò nihil agimus, nisi si persequamur historiam sacram, ut ciuilem, non confusè quidem, sed coniunctim tamen. Sacram appello, quæ eo nomine digna sit: quam quia planè ignorarunt veteres Græci & Latini, minimè potuerunt, quam prædicabant, integram historiam edere. De suis quidem sacris narrant illi multa. Sed quod in orbe terrarum verè fuit sacrosanctum, aut non viderunt aut maliciosè contempserunt atque etiam suppresserunt. Ac nescio quomodo acciderit, ut quemadmodum qui ciuilem historiam susceperunt, neglexerunt Ecclesiasticam: sic qui huic se dediderunt, illam præterierunt, cùm hæc tamen diuisio vtrámque propè corrumpat. Non exaggerabo,

rabo, quantum alteri officiat alterius inſcitia: neque ſcriptores, qui opus indiuiduum indignè diſſecuerunt, nunc notabo, neque aut eorũ in vtroque hiſtoriæ genere peccata exagitabo, aut in iis me iactabo. Sed liceat modò, quod in re præſenti magis oſtendam, verecundè profiteri, nihil in hiſtoria actum eſſe videri, niſi ſi totum illud, quod dico, preſtetur. Dixit olim Optatus Afer, & ſcitè, ſi rectè intelligatur, dixit, Eccleſiam eſſe in Republica, potiùs Rempublicam in Eccleſia. Sed an Eccleſiæ conditionem ſatis exponit, qui Rempublicam, in cuius veluti ſinu illa coaleſcit, non deſcribit? Et rurſus an Reipublicæ corpus ſatis deſcribit, qui eius veluti animam, & in eo incluſam, quam dixi, Eccleſiam non nouit? Cæterum ut vtriuſque & florentis gloriam & compoſitæ ſtatum, ſic & inclinationem perculſæ, & iacentis deformitatem conſiderare neceſſe eſt. Quinimò Eccle-

ſiæ Chriſtianæ conditio ea tandem fuit, ut vniuerſæ Reip. rationes ſuis rationibus immixtas & circumplicatas complecteretur: & quæ Eccleſiaſtica eſſet hiſtoria, eadem & ciuilis eſſet. De Patriarchis & Imperatoribus Conſtantinopolitanis quid dicam? Saltem Pontificũ Romanum & Regum Imperatorúmq; noſtrorum hiſtoria, tam coniuncta eſt, ut propè vna ſit. Non dicam omnia, quę mihi nunc occurrunt cogitanti quã hiſtoriæ vniuerſitatem requiram, & cur eam requiram. Sed illud dicam: ſi ea vnquam colligenda fuit, nunc potiſſimum colligi & poſſe & debere: nunc, inquam, cum eò res, de quibus quærimus, perductæ eſſe videantur, ut ad extremum veluti actum fabulæ ventum eſſe videri poſſit. Veteres non niſi quandam veluti protaſin aut epitaſin ſpectare narrareue potuerunt. Nos etiam cataſtrophen propè cernimus: ut & cũ principio, ipſum quodammodo finem hiſto-

historię cōiūgere possimus. Quid dicā, nostro demū seculo patefactum patuisse vniuersū terrarū orbē, magna ex parte veteribus incognitū, siue Oriētē, siue Occidētē, siue Septētrionem, siue Meridiem spectemus? Scio quod Aristoteles ait, eā historiam maximè placere, quæ non nimis aut antiqua aut noua est: quòd illa videatur fabulosa, hæc etiā vulgo protrita sit. Sed quid aut ineptis aut fastidiosis aut nimium delicatis hominibus placeat, nunc non quæritur. Queritur, quid sapientibus & sanis placeat, placeréque omnibus debeat. Itaque & illud vehementer repudio, quod abs Dionysio Halicarnasseo in quadam ad Pompeium epistola, vbi de stylo Platonis agitur, scriptum esse non solùm memini, sed etiam miror, id imprimis in historia scribenda curādū esse, ut iucundum lectoribus argumētū queratur. Imò verò, quod & verū & vtile est, querere potius debem⁹. Idē Dionysius alio

loco monet, historicum scriptorem deligere sibi debere argumentum aliquod nobile & illustre. Sed nunc de tali delectu vnius alicuius partis non agimus. Agimus de re tota, quæ se diuidi vix patitur: & quam, sicuti ille olim Jurisconsultus de naui respondit, si diuidas, perdes. Scio, quid Dionysius sibi proposuerit, cùm ἀρχαιολογίας Ῥωμαϊκῆς commentarios instituerет. Sed aliorum alia fuit ratio, qui magis hoc egerunt, ut vndecunque suas tandem historias ordirentur, ad suam eas ætatem, si possent, perducerent: eóque etiam properarent: neque aut aliam sui laboris metam sibi proponerent, aut priusquã eam cursu contigissent, quiescerent: ac nisi si eò peruenirent, nihil propè actum esse putarent. Deniq; video multos maluisse ex abrupto inchoare, quàm ante hunc finem desinere. Ergo qui iis in scribẽdo scopus propositus fuit, idem nobis & multò quidem magis, esse debet in legendo

atq; audiendo. Et vero qui degeneres
non ſunt, retinentur quodam natu-
rali deſiderio, vt ante finem non diſ-
cedant, nō modò, ſi hiſtoria narrari,
ſed & ſi fabula recitari cœperit. Te-
ſtem bonū laudabo Ciceronē, qui a-
gens de ſcientiæ cupiditate naturali, *Li.5.de Fin.*
quæ hominum animis ineſt, Ipſi (in-
quit) quæramus à nobis, quid hiſto-
ſtoria delectet, quam ſolemus perſe-
qui vſq; ad extremum: prætermiſſa
repetimus, inchoata perſequimur.
Nec verò ſum inſcius, eſſe vtilitatem
in hiſtoria, nō modò voluptatē. Quid
cùm fictas fabulas, è quibus vtilitas
nulla duci poteſt, cū voluptate legi-
mus? Non diſſimilis eſt ratio Plutar-
chi, qui nos etiā ait, quaſi phanis aut
theatris clauſis, magnopere deſidera-
re poſtremū actum. Οἷον (inquit) ἱερῶν
Κλειομένων ἢ θεάτρων νῦθι ποθοῦντες τοῦ μυ-
θοῦ τὸν λειπόμενον. Scio multos eſſe igna
uos auditores, qui, vt pueri, miſſam
faciant concionē, priuſquā aut dimit
tantur, aut audierint illud vel orato-

ris, DIXI, vel præconis, ILICET. Scio multos esse inconstantes & leues spectatores, q statim defessi, suũ in scena locũ deserũt, priusq̃ aut ad extremũ q tamen optim⁹ esse solet, actũ fabula venerit, aut epilogus iusserit eos valere & plaudere. Sed valeãt sanè. Scio etiã pleròsq;, qui literati videri volunt, eruditis quidẽ veterũ historijs lubenter operã dare: sed fastidiosè abhorrere abs posteriorũ tẽporũ, quæ barbara atq; horrida esse iudicãt, cognitione. Verum velim eos meminisse, historias nõ esse verborũ, sed rerum: neq; vnius alicuius linguæ expoliendæ tãtùm causa cõparari, sed mẽtis erudiendæ: Deniq; ferendas non esse ineptias quorundã Grãmaticulorũ, qui ad Gothos vsq; memoriã nostrã produci nolunt, quiq; suæ stulticiæ finibus orbem terrarũ metiũtur, cũ suæ elegantiæ flosculis res diuinas humanasq; æstimant, quique aures obstruunt, oculos occludunt, fugiũt ex theatro, quasi cælum ruat, vel Gorgone visa,

ne visa, cùm ad linguæ Latinæ vel Vrbis inclinationem narratio descendit. Sic historiam pro sua libidine finiunt & circumscribunt. Sed habeant sanè circumcisam atq; circũtonsam, qui integram respuunt, habeant ἀκέφαλον κ͂ μείουρον, qui totum corpus repudiãt: nec nisi eius osculũ summis labris suauiter delibent tam molles & tenelli amatores. Dicerẽ eos sapere, qui difficillimam & asperrimam & multis tenebris implicatam historiarũ partem refugiunt, in qua sudandũ esset. Verùm turpis est hęc ignauia. Saltem nimium putidæ sunt eorum deliciæ, nimiùmq; ipsi degeneres sunt, quos tã suæ quoq; gentis aut patriæ pudet tedétue, vt & abs maiorum suorum monumẽtis abhorreant; & veterum peregrinarúmque rerum admiratione capti, nullam earũ, quæ successerunt, nullam recentiorũ, nullam domesticarum recordationẽ admittãt. Laudo equidem literatæ ãtiquitatis, quantumuis peregrinæ, cognitionẽ,

familiaremque cum ea veluti consuetudinem. Sed laudare nō possum illam ξενομανίαν, quæ, tanquam aliqua Circe socios Vlyssis, studiosos dementat, ne vnquam domum redire velint. Certè cæca & propè amens est illa eruditio, quæ res ꝓpinquiores, & quæ (vt ille ait) sunt ante pedes, etsi sint magis necessariæ, tam neq; videt, neque videre vult, quàm remotas ociosè peruestigat. Quid præterea dicam, vt refellam hanc stulticiam? Nihil egero, nisi si eos, qui quia literis exēplisq; Ro. addictos se esse gloriantur, in iis subsistunt, ijs abuti dixero, cùm à quibus incitari debebant vt progrederentur, ab iis tanquam tricis implicatos se retardari aiunt. Turpe est (inquit noster Mucius) Ius ignorare, in quo versamur. Sed multò turpius est, nos & in patria & domi peregrinos videri. Saltem Cicero, etsi videatur excusare in aliis quibusdā rebus quandam (vt vocat) ἀνιστορησίαν, tamē cùm de quodā Metello agit, nescire (inquit) proauum suum Censorem

Lib. 6. ad Attic.

(inq...

fuiſſe, turpe eſt. Et exclamat, ὢ ἀνιστο-ρησίαν turpem. Quid? ne id accidere poſſet, quàm ſolicita fuit veterũ Romanorũ cautio & cura? Plinius (nã eius verbis quàm meis vti malo) loquens de Maiorum imaginibus, quæ in atriis erant, Expreſſi (inquit) cera vultus, ſingulis diſponebantur armariis, vt eſſent imagines, quæ comitarentur Gentilicia funera. Stemmata verò lineis diſcurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus replebantur, & monumentis rerũ in magiſtratu geſtarũ. Aliæ foris & circa limina animorũ ingentium imagines erant, affixis hoſtium ſpoliis, quæ nec emptori refringere liceret. Hæc ille. Si priuatæ quoq; familiæ, & quæq; gentes domeſticam ſuã hiſtoriam cõſeruabant tam diligenter: quantò nos magis publicam patriæ & principũ, quibus cum nobis res eſt, memoriam tenere atque tueri debemus. Et verò etiamnum in principum noſtrorum bono more hoc poſitũ eſt, vt diligẽ-

Lib. 35. ca. 2

tiſſimè ſuæ gentis atq; familię ſtemmata & imagines deſcribãt, atq; conſeruent: neque quem in Remp. cum dignitate nunc tenere locũ poſſit, video, certè rebus in ea gerendis ineptus erit, qui taliũ (vt loquimur) genealogiarum memoriã non tenet. Fuiſſe autem & olim Romæ nobiliũ familiarum cognitionẽ, tãquam liberalis doctrinæ partẽ egregiã, à doctis hominibus excultã, vel ex eo intelligi poteſt, q̄ eã Cicero in ſui Attici ſtudiis laudat. Sed & pro Murena ait, nobilitatẽ Seruij Sulpicij, quę populo erat obſcurior, literatis hominib9 & hiſtoricis fuiſſe notã, cùm eius memoria non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate eſſet eruenda. Si quis alterum petat veterum exemplũ, quod huius loci ſit: dicam. Valerius Maximus de antiquis Romanorũ inſtitutis loquens, Maiores natu (inquit) in conuiuiijs ad tibias egregia ſuperiorum opera carmine comprehenſa, pangebant, quò ad ea imitanda iuuentutem alacriorem

redderent. Deinde exclamat: Quas Athenas? Quã ſcholam? Quæ alienigena ſtudia huic domeſticæ diſciplinæ prætulerim? Non diſſimilem veterum Germanorũ morem, teſtis eſt Tacitus. Sed multò magis fuiſſe veterum Gallorũ, Am. Marcellinus ſignificat, cùm ait, eorum Bardos fortia virorum fortiũ facta, heroicis compoſita verſibus, cũ dulcibus lyrę modulis cantitaſſe. Deniq; fuiſſe hanc ingenuorum adoleſcentũ primam inſtitutionẽ, optimus quoq; poëta Virgilius indicat, qui canens Genęthliacon Salonini, ait,

At ſimul Heroum laudes & facta parentum
Iã legere, & quæ ſit, poteris cognoſcere, virtus.

Et nos erimꝰ tã degẽeres, vt ne audire q̃dem velimus patriæ hiſtoriæ carmẽ? Cæterũ id intelligere nõ poſſumꝰ, niſi ſi & eorũ, qui Barbari dicũtur, memoriã teneamꝰ. Si Galli, vel Britanni, vel Germani, vel Hiſpani, vel Itali ſumus: vt de noſtris loqui poſſimus, neceſſe eſt nos Francorum, Anglorũ.

Saxonem, Gothorũ, Longobardorũ historiam nõ ignorare: cumq; nostri cum Saracenis & Turcis sæpè cõgressi sint, ne nescire quidem licet Saracenicã & Turcicam. Neq; verò quæcunq; res à nostra consuetudine, vel Romanorũ Græcorumq; facundia abhorrent, eas propterea res aut barbaras statim iudicare, aut ignotas dãnare debemus. Cicero lib. 5. de Finib. loquens de philosophia, quæ etiam ad Rerump. gubernationẽ refertur, Omnium (inquit) ferè ciuitatũ non Græciæ solùm, sed etiam barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas: à Theophrasto, leges etiam cognouimus. Ergo & cum illa, quã non negligi opto, posterior pars historiarum ab hominibus literatis ornatè conscribi, atque perpoliri iam cœperit: & ab annis quingentis ea laudari gesta maiorum, quorum etiã num vel liberi regnant, vel posteritas regit nostras Respublicas, rectè possint, quæ ad Romanorum & Græcorum

rum antiquã gloriã, quàm ad barbarorum populorũ ignobilem memomoriam, propiùs accedant: planè ſpero forè, vt qui liberaliter inſtituuntur, huic quoq; ſtudio dent operã. Scio multos eſſe φιλοπάτριδας, qui ſuæ quidem patriæ ſuorumque Regum vel Principum hiſtorias ab annis ducentis vel trecentis repetitas, tanquã digitos ſuos tenent: Sed prætereà nihil. Nam quaſi antea mundus conditus non fuerit, & in orbe terrarum nulla gens fuerit, præterquam in iſtorum patria: ita illi domi hærent, & aliam, quàm domeſticam, eſſe nullã hiſtoriam putant. Verùm indoctorũ atq; illiteratorũ, quorũ humiles & anguſti animi ſunt, ea propè puerilis ſtulticia eſt, miſeraq; inſcitia: quæ tamen (credo) ſi erudiatur atque impellatur, ex ignorãtiæ ſuæ carceribus exire, longiuſq; progredi non recuſabit: neq; tam fortaſſe faſtidit memoriam antiquitatis, quàm, quia literas non didicit, illius monumenta euo-

luere non poteſt: cúmque illi facultatem potiùs quàm volũtatem deeſſe putem: ope & conſilio, quàm reprehenſione, digniorẽ eſſe exiſtimo. Literatos, hoc eſt, Latinis Græciſq; literis addictos iterum cõpellarem, atque etiam rogarem, vt nõ modò poſteriorum barbarorúmque tẽporum hiſtoriam non contẽnant, ſed & illã antiquam, quæ abs Romanorũ Græcorúmque conſuetudine fortaſſe abhorret, tam barbarã eſſe non putent, vt ſua iudicent indignam eſſe cognitione: dico Iudaicã: in qua profectò plus, quã in Romana, eſt admirabilium obſeruationũ. Sed quia Chriſtianos nũc cõpello, nõ exiſtimo pluribus eos verbis eo nõine rogãdos eſſe. Velim quidẽ certè aliquãdo mẽinerint, quã eius ignorãtia ridiculos reddiderit multos hiſtoricos, qui tãta alioqui literarũ gloria floruerũt, Græcos atq; Rõanos: eosq; eò magis reprehẽdi ſciãt, quod in ſuo alioqui ordine haberẽt, à quibus, quod in hoc genere ignorabant,

rabant, discere, si saltem eos legissét, poterant, ut ostendit Iosephus contra Apionem. Quid dicã de Diodoro de Strabone, de Trogo vel Justino, clarissimis historicis? Quid illi de Mose, déque Judæis? Quàm ineptè, quàm falsò, quàm impudẽter? Imò verò (ut tres eiusdẽ ætatis posteriores quidem, sed non minus nobiles scriptores notem) qualis, vbi tractanda est Iudaica historia, nugator est, vel Corneli⁹ Tacitus in suis Annalibus, vel Plutarchus in Symposiacis vel Appianus in Syriacis? Quid dicã Senatũ populúmq; Ro. omnibus Gẽtib. in triũpho suã in hoc genere vanitatẽ turpẽq; ἀνιστορησίαν ostẽtasse, cũ in eo arcu, quẽ Tito de Iudæis triumphãti extruxit, nõ solũ inscripsit, sed etiã insculpsit, Titũ deleuisse vrbem Hierosolymã, omnib. ante se ducib⁹, Regibus, aut frustra petitam, aut omnino intẽtatam. Itáne verò tã citò sui quoque Põpeii, quem & Cicero Hierosolymarium vocat, obliti erãt? Risit, credo, Iosephus, cùm tam

ridiculã, quæ etiamnũ extat, legit inſcriptionẽ. Riſit & ipſe Titus, quem Ioſephus docuerat hiſtoriã Hieroſolymitanam, in qua vrbem illam ſæpè olim tentatã, victã, expugnatam abs multis Regibus, ducibusq; oſtenderat. Quod quidem nunc obiter dico quia ſcio multos eſſe, qui non ſolùm tam fatuas inſcriptiones adorant, ſed & glorioſæ ſuæ eruditionis magnam partẽ eſſe putant, rerũ Iudaicarũ ſuperbam ignorantiã: cui tamen facilè ignoſcerẽ, ſi poſteriorum temporum eſſet. Nã fateor poſt vrbẽ illam à Romanis euerſam, eiuſq; Rempublicã deletam, in ea gente, quæ diſperſa, & incertis errans ſedibus, miſerã ſeruitutẽ ſeruit, vix eſſe quicquã reliquum in quo hiſtoria hæreat. Cæterũ vrbs illa, quæ veluti prima & princeps omniũ magnarum vrbiũ, anteà multo que ante Romã, hiſtoriam occupat, rurſus nos ad ſe poſtea reuocabit, cũ noſtrorũ Principum nouos in ea triumphos, duce Gothifredo, & veluti Europã ſæpius ad Barbaros depellen-

dos mare illud mediterraneū traiicientem, ſpectabimus. Mirabilis profectò eſt ille, quem in hiſtoria intuebimur, Euripus rerū humanarū: mirabiles vices ſunt, incurſiones, emigrationeſq; gentium & populorum, reciprocis (vt ita dicam) motibus alternantium. Sed quid tandem in iis vident, qui totum non vident? Credo equidem multos ſpectare lubentiùs Romam de aliis gentibus triumphantem, quàm barbaros viciſſim illi inſultantes, & dira vltione Italiā pervaſtantes: imò verò Septentrionem & Auſtrum ad Orientis atque Occidentis Imperium euertendum, concurrentes. Sed ex illa vaſtitate, talibuſq; ruinis condita ſunt regna, quæ nunc admiramur, & in quibus viuimus: neque eorum conditionē, à cuius cognitione non poſſumus eſſe alieni, ſatis intelligere alioqui poſſemus.

Dixi hiſtoriæ vniuerſæ dandam eſſe operam, & quidem vniuerſam

dici

dici ratione temporum, regionum, rerum: rerum (inquam) triplicium, ut ſtatum religionis & Reip. domi & foris, hoc eſt, hiſtoriam ſacram, ciuilem, ut & militarē requiramus. Nūc proximum eſt ut dicam, non minus eſſe curādum, multóque etiam magis cauendum, ea ſemper ut ſit vera. Nam neq; hiſtoria eſſet alioqui, ſed fabula, qua quidē certè nihil eſt magis alienū ab hiſtoria, nihil licet magis affine videatur. Non vtar in re nō dubia probationibus nō neceſſariis. Sed eleganter & verè Polybius (cuius nunc teſtimonio lubenter vtor) mihi dixiſſe videtur, veritatē ſi quis ex hiſtoria tollat, pulcherrimi eum corporis oculos effodere atque eruere, neruos ſuccidere, oſſa confringere: addo, ipſam quoq; animā eripere videri, atq; adeò (quod dicitur) Solē tollere de mundo. Neq; tamē nō ſentio ſic interdum ἀρχαιολογίας & μυθολογίας eſſe cōiūctas, ut difficillimū ſit verū abs falſo diſcernere. Sed in reb⁹ dubiis poſſumus fidē noſtram nō a-

ſtringere. Dionyſius lib. 1. ait, ea, quæ de Hercule narrãtur, partim fabulã, partim hiſtoriã eſſe. De bello Troiano idẽ dixero. Atq; hîc equidẽ video poëtas mirificè luſiſſe, ut ille Sinon apud poëtã, falſum vero immiſcet. Sed opera dãda eſt, ne facilè nobis illudat talis cõmixtio. Plato libro ſecũdo de Republica, cũ de Poëtis ex ea eiiciẽdis ageretur, dixit, orationẽ aut verã, aut falsã eſſe: illã aũt eſſe hiſtoriã, hãc verò eſſe poëſin ſiue fabulã. Quintilianus verò diligẽtiùs diſcernit, narrationẽ eſſe triplicẽ: primã eſſe falsã, quę fabula ſit & dicatur: qualis eſt in eo poëmate, ꝙ nõ modò à veritate, ſed etiã à veritatis forma remotũ ſit. Secũdã eſſe veriſimilẽ, quæ tamen ſit ficta, vocatúrq; argumentum: qualis in Comœdiis eſſe ſolet. Tertiã eſſe verã, quæ hiſtoria ſit appellanda. Si igitur aut falſa, aut ficta hęc ſit, iam & eſſe & dici deſinet hiſtoria. Polybius etiam ſeuerior eſt: Hiſtorię (ut vocat) πραγματικῆ non

patitur

patitur inſeri aliquid δραματικόν: grauitérque reprehendit hiſtoricos, qui narrant Hannibali Alpes tranſituro, perculſo atque attonito apparuiſſe quendam Heroa: ut in Tragœdiis ſępè occurrit θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. Certè Latini ſcriptores magis quam Græci, prodigia narrant: & iis aliquando nimium indulgent. Sed miracula (ut appellantur) ſi verè inciderint, minimè ſunt ſupprimenda; qualia ſæpè occurrunt in hiſtoria ſacra, quæ in humana ratione non hæret, neque ex ea ſolum æſtimat rerum euenta: ſed Deum iis ſeriò admiſcet. Cæterum planè ridiculi ſunt hiſtorici, qui non dico miracula, aut prodigia fingunt: ſed interdum, quod nullam veri ſpeciem habent, pluſquam poëticè narrant. Apud Homerum Græci vincunt Troianos præſente Achille, quo abſente vincuntur. Nam in magno duce multum momenti eſt poſitum. Sed an propterea Procopius fingere debet vnum aliquem

Iſaurum,

Isaurum, vel Thracem sua sagitta fugasse vniuersum Gothorum exercitum? Scilicet talia Lucianus ascripsisset veris suis narrationibus, quæ monstra non admittit historię fides. Atqui audio vix vllam historiam esse, cui non aliqua fabula, tanquam labes, aspersa sit. Ita est fortasse. Sed aliud est, fabulam studiosè fingere: aliud, historiæ per imprudentiam aliquid interdum affingere. Plutarchus in Pericle scribit, difficilis inuestigationis esse historiam veram, quòd & posterioribus scriptoribus, temporis antiquitas præteritarum rerum cognitionem sæpè eripiat: & ii, qui æquales sunt eius, cuius aut vitam aut acta describunt, vel inuidia & odio, vel amore assentationéque distrahantur à veri studio. Sed an propterea studium historiæ Plutarchus abiecit? Non erubuit olim Flauius Vopiscus, cùm historiam alioqui scribere institueret, confiteri, nullum historiæ scriptorem esse, qui

non ſit aliquid mentitus. Sed minimè nos abduci propterea ab omnium ſcriptis debere, iudicauit: neque omnes hiſtorias, Iulii Capitolini verbo pronunciauit eſſe mythiſtorias. Fieri profectò vix poteſt, quin aliquid falſi aliquando in earum monumenta irrepat. Sed nimis illi, non iam dico moroſi, ſed importuni & intemperantes Cenſores ſunt, qui ſtatim atque quippiam eius generis in aliquo ſcriptore notare poſſunt, totum ſcriptorem ſuperbè ac faſtidiosè abiiciunt, vel contumeliosè lacerant, non ſecus atque qui cùm aliquem in pulchro alioqui corpore næuum deprehenderunt, totum illud corpus tanquam deforme & fœdum cadauer conſpuunt, ſepeliendúmq; & obruendum eſſe impotenter clamitant. Atqui ſi agere ita velimus, ecquam tandem hiſtoriam habebimus reliquam? Scio & profiteor, nos, quantum fieri poteſt, curare debere, ut fabulas, quæ hiſtoriam plerunque obſident,

obſident, eámque clàm peruaſerunt, depellamus. Sed rurſus cauere oportet, ne ſic omnia ad viuum reſecemus, ut etiam verum cum falſo temere abiiciamus. Multa quidem, quæ ſuſpectæ fidei ſunt, non inuitus circumciderem. Nam & quod reliquum erit, ſatis erit magnum: & pauciora, quæ caſta & vera ſint, mallem, quàm multa, quæ ſint dubia, incerta, inquinata. Sed non minus eſt periculi in vero repudiando, quàm in falſo conplectendo. Cogor autem nunc tantò magis dicere quod dico, quia audio nuper hominem alioqui eruditū publicè ſcripſiſſe, Ioſephum eſſe referendum inter ſcriptores deliros & fabuloſos: Nicephoríque hiſtoriam Eccleſiaſticam nihil aliud quàm plauſtra ineptiarū & blaſphemiarum. Nō dicā mirari me id ab eo dici, qui & iis auctoribus ſæpiſſimè vtitur, & eorum teſtimonia in rebus grauiſſimis aliàs laudat. Sed dicā, ſi tales ſcrip. planè cōculcandi ſunt pe-

nitúsque iugulandi, & eodem exemplo, reliqui eiusdem generis, actum esse de historia. Et quid tandem reprehendere in Nicephoro possunt, quod non possint in ipso Eusebio? Si hunc, notato licet errore, nihilominus laudant: cur illum, in quo laudari plura possunt, nõ ferunt eadem conditione? Iosepho cur infesti quoque sint, magis etiam miror, Iudæo certè scriptori, sed tam alioqui fideli in suo genere, ut etiam Hieronymus, Censor minimè obtusus, eum retulerit inter scriptores Ecclesiasticos, & alibi appellet Græcum Liuium. Sunt quædam in eo peccata. Quis negat? Sed quàm multa sunt recta, præclara, necessaria ad ipsam quoq; sacram historiam illustrandam? ut nimirum ingrati futuri simus, si etiam irascamur Vespasiano & Tito, qui illum tanti fecerunt. Sanè Tertullianus, grauis & seuerus scriptor, dixit aliquando, Tacitum esse mendaciorum loquacissimum, Sed hoc tantùm

tùm dixit, cùm de historia Iudaica ageretur, in qua & nos profitemur Tacitum nugari. Verum quid hoc ad Romanam? Vt breuè faciam: sapienter profectò & grauiter Cicero monet, non statim propter aliquod vicium abiiciendos esse historicos. Quis (inquit) non dixit Eupolin ab Alcibiade nauigante in Siciliam, deiectum esse in mare? Redarguit Erastosthenes. Adfert enim, quas ille post id tempus fabulas docuerit. Nũ idcirco Duris Samius, homo in historia diligens, quòd cum multis errauit, irridetur? Quis Zaleucum Locris leges scripsisse non dixit? Num igitur iacet Theophrastus, si id à Timæo tuo familiari reprehensum est? Timæum historicum negasse vllum vnquam fuisse Zaleucũ: sed Theophrastum, auctorem meliorem, cõtrà affirmare, ait libro secundo de Legibus. Non rectè ergo Theophrastus à Timæo reprehensus erat. Sed fingamus eum & meritò aliqua in re

esse reprehensum, & aliquando falsum esse atque fefellisse. tamen negat Cicero propterea abiiciendum plane esse. Cur enim reliqua, quæ bona sunt, amitteremus? Idem Cicero eodem libro 1. de Legibus, Herodotum vocat patrem historiarum. Atque libro 2. de Oratore, non negare videtur, multas apud eum esse fabulas. Sed nimis profectò intemperanter sæuiunt, qui illius libros & Musas, eo nomine supprimere vellent. Nam quales tenebras, hoc lumine extincto, antiquissimis historiis offunderent? Imò verò quam atrocem iniuriam facerent historiæ Propheticæ, cum qua Herodotus habet cōmunia plura, quàm vllus scriptor Ethnicus? Iosephus libro 1. contra Apionem, ait, in Commētariis Manethonis Ægyptii reprehēdendi Herodotum, quòd imperitè scripserit quædam de rebus Ægyptiis. Sed totum Herodotum propterea non iugulat. Scio quàm illi infestus fuerit Plutarchus, cuius extat acerbus &

propè famosus libellus περὶ τῆς κακοηθείας τοῦ Ἡροδότου. Sed viderit, ne suo in eum odio indulgens, sibi ipsi alicuius κακοηθείας notam inurat. Saltē meminisset, quod Herodotus ipse non vno loco protestatur, sese quædam recitare, ut ab aliis accepit, licet fidē illis suam non astringat. Sese enim quædam non posse non referre, quæ tamen vera esse, credere non teneatur. Quid dicam, Plutarchum ipsum in suis vitis, Herodotum testē quinquies citare, nec nisi semel reprehēdere? Ctesiæ quoque ascribit τὸ μυθῶδες. Sed nihilominus sæpè vtitur eius testimonio. Ergo & Xenophon bis laudat huius Ctesiæ historiam. Laudat & Pausanias in Bæoticis; & denique noster Tertullianus in Apolog. Itaque ne eius quidē ἐκλογὰς de rebus Persicis, quæ nuper editę sūt, planè cōtēnere ausim. Sed quæ superioribus annis, Annius quidā monach9 ꝓtulit fragmenta Beroso inscripta miror tā facilè multis etiam doctis imponere potuisse. Berosum Chaldæum,

qui fuit sacerdos Beli (ut ait Tatia
nus)tempore Alexandri, sæpè meri
tóque laudari à veteribus scio: quem
quidem Iosphus lib. 1. contra Apio
nem, narrat descripsisse res Babylo
nicas abs Diluuio vsque ad Iudæorũ
in Babyloniam abductorum capti-
uitatem; asseritque eius non esse fa-
bulosam historiã quæ & cum Iudai-
ca historia habeat multa cõmunia,
& cum antiquissimis Phœnicũ Ar-
chiuis consentiat, & quã compro-
bari ait Tatianus ex Iubæ Regis histo
ria de Assyrijs. Sed tantò magis do-
leo, cùm illius commentarios inter-
cidisse, tum verò eorum loco adul-
terinas quasdã rapsodias suppositas
esse. Nam etsi in ijs agnoscam non-
nulla, quæ notha nõ esse ex Iosepho
intelligo: tamen plura sunt supposi-
ticia, quæ alioqui abs Iosepho nõ fu-
issent præterita: quædam etiam in il-
la farragine video esse præterita, quæ
Iosephus ex Beroso recitat. Itaque
in lectione adhibere oportet iudici-

um &

um & delectum: vt neque confusé (quod quidam faciunt) vera cum falsis repudiemus: neq; rursus temeré (quod hac ætate plures illius Berosi lectores fecerunt) falsa cū veris complectamur. Meruit Berosus statuam Athenis in gymnasio, lingua inaurata, vt Plinius ait. Meruit & Iosephus Romæ. Sed neque eorum idola adoremus, neque temeré omnibus, quæ scripsisse dicuntur, fidem habeamus. Age veró nihil nobis sit antiquius, quám vt in historia fabulas, tanquam scopulos, fugiamus. Sed quænam cautio erit, vt ab ijs nobis caueamus? præsertim, in hac extrema mundi ætate, cùm multarum rerum ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura: cúm tanta sit obliuio antiquitatis: tam obscuri eius recessus: tam profundę tenebræ: & intereá tam tectæ sint insidię fabularum, & impostura tam astuta, cúm quidem falsum sit & esse dicatur, non tam immutatio, quám imitatio veri. Equidem agnosco in

historia esse obscuram quæstionem facti, non solúm alieni, sed & abs nostra memoria (vt ait Ciceró) remoti: & propterea prudentissimum quenque in eo genere (vt Iurisconsulti aiunt) falli posse. Scio eam ab alieni testimonij fide pendere, & rem propterea esse valde lubricam. Sed si cautiones tamen adhibebimus, quas & debemus & possumus: neque temeré fallemur, neque in iustam reprehensionem nostra persuasio incurret: aut si interdum forté errabimus, ita cum multis bonis & sapientibus errabimus, vt neque turpis error sit, si quis sit, neque possit facilè conuinci. Vetus & prima sapientiæ lex esse dicitur, non temeré credere. Ergo facessat fatua temerariàq; credulitas. Nam & eam culpa non carere, Iurisconsulti recté pronunciant: & toties non solúm falluntur qui scribunt, sed & ijs affingitur, quod nunquã scripserunt, vt cauta inquisitio valde sit necessaria. Cæterũ est etiam quædam nimium morosa, ni-

miumq; diffidens ἀπιςία. Quæ quidẽ nisi simul facessat, nullum vlli historiæ locum relinquet: & verò nõ ingenui, sed impudentis atq; præfracti hominis est, etsi quid probabiliter dicatur quod & grauem auctorem, testemq; habeat, tamen id contumaciter tanquam falsum repudiare, cũ quidem neque quod affirmatur, refellere, neq; cur illud repudiet, caussam dicere possit. Equidem quoties bonos & graues historicos lego, statim cogito vetus illud: Aut hoc testiũ satis est, aut nescio quid sit satis. Sed est alicui⁹ artis atq; iudicij discernere, cui potissimum fides habenda sit, præsertim, si vt in historicis scriptoribus sæpè accidit, dissentire videãtur. Leges & Iurisc õsulti negãt se cõmodè posse ea de re statuere: sapiẽtis verò iudicis esse aiunt, in re præsenti cauere, ac quidem etiam eum expendere debere testimonium quod integræ frontis homo dixerit. Non est meum de scriptoribus

pronunciare, neque tam odiosam censuram suscipere vellem. Sed profectò sæpè cõqueri cogor, quod Thucydides conqueritur, multos (vt ille ait) ἀταλαιπώρων fuisse in veritate peruestiganda. Memini Polybiũ scripsisse maximam & difficillimam partem historici operis esse, rectè & sapienter iudicare de scriptoribus historicis. De eorum oratione non loquitur, sed de testimonio, & ea, qua digni sunt, fide. Quid nos? verecundè quidem (nam antiquitati quædã reuerentia debetur) sed ingenuè tamen & liberè (veritatis enim major semper cura esse debet) quod libri nobis narrant, excutiamus. Liuius aliquando in hoc genere dixit malle se scriptoris siue librarii mendum, quàm auctoris mendacium accusare. Equidem mendis refertos esse libros scio: neque in iis delendis postremus nunc labor est doctissimorũ hominum. Verùm & mendacii arguendi multiplex est ratio: neque id

nos

nos ſemper fallet atque fugiet, ſi cautè agamus. Deniq; diligenter cauendum eſſe ſentio, abs libris ſuppoſiticiis atq; adulterinis, qui ſpecioſum magni alicuius auctoris nomen falſa inſcriptione mentiũtur. Tales enim multi circunferuntur: quorum nũc cathalogum contexerem, niſi ſi hac ætate nothos illos ſatis eſſe notatos, atque abdicatos abiectoſque putarem. Quid pluribus opus eſt? Illud ſemper teneamus & perpetuò meminerimus, nos in lectione hiſtoriarum eſſe debere, quales ab Ariſtotele eſſe dicuntur, qui neque pueri, neque ſenes ſunt, qui (inquam) ad credendum neq; nimiũ faciles, neq; nimium difficiles ſunt. οὔτε (inquit) πᾶσι πιστεύοντες, οὔτε πᾶσιν ἀπιστοῦντες. Scitum profectò eſt & illud Heſiodi, πίστεις, καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας. Verum rectè quoque aliquis viciſſim dixerit, modò πίστεις, modò ἀπιστίας eſſe vtiles atq; ſalutares. Non colligo hæc dicteria, taléſque ſententias, ſicuti pu-

eri apophthegmatibus tanquã em-
blematibus suas in schola declama-
tiones ludendo pingunt, quorum
paulò pòst cum inani sonitu memo-
ria fugiat. Sed quod serio dico, te-
nebo, atque vrgebo, & in re præsen-
ti posteà ostendam non fuisse ocio-
sam aut ludicram præmonitionem.
Interea & illud nunc mihi in men-
tem venit quod Augustinus scripsi
de vtilitate credendi. Quia verò li-
ber extat, & legi ab omnibus facilè
potest, & eum totũ legi velim, nunc
ex eo illud tantùm repetam, quod
ait, intelligere, semper sine vitio esse:
credere, aliquando cum vitio: opi-
nari nunquam sine vitio. Credere
tunc esse culpandum, quum vel de
Deo indignum aliquid creditur, vel
de homine facilè creditur. In cæte-
ris rebus, si quis quid credit, quod se
nescire intelligat, nullam esse culpã.
Credo enim (inquit) sceleratissimos
coniuratos virtute Ciceronis quon-
dam esse interfectos. Atqui id non
solùm

ſolùm neſcio, ſed etiam nullo pacto me ſcire poſſe, certò ſcio Hic Augustinus ſcire dicit, quod ita intelligimus, vt certa mẽtis ratione teneamus: vt ſcire rationi, ſicuti credere, auctorſtati tribuatur. Ideoque omnem intelligentem etiam credere dicit, ſed non omnem, qui credit, intelligere. Verum ſubtiles illas diſtinctiones nunc omitto. Adiiciam verò quod in Epiſtola centeſima trigeſima prima, cùm alias liberales diſciplinas acerbè notaret: hiſtoriam autem magis laudaret, cùm ſiue bona ſiue mala hominũ, tamẽ vera, narrãtur: adiecit, Quamuis in eis cognoſcendis ſcriptores, qui Spiritu ſancto nõ adiuti ſunt, rumoreſq; colligere ipſa humanæ infirmitatis conditione cõpulſi ſunt, quemadmodũ non fallerentur in plurimis, omnino nõ video. Eſt tamen in iis aliquá ꝓpinquitas libertatis, ſi voluntatẽ mentiendi non habent, nec homines fallunt, niſi cũ ab hominibus humana

infirmitate falluntur. Sed Augusti num nunc missum faciam, & alio nostri ordinis potius consulam, qu de eo de quo quæritur, aptius respõdent. Iurisconsulti & leges ciuiles ajunt, aliam esse testium, qui rogati audiuntur: aliam testimoniorũ, quæ leguntur aut recitantur, auctoritatem: & testibus potiùs quàm testimonijs esse credendum admonent. Quid nos in historiæ causa? Certè in ea, præsertim quæ nostræ ætatis non est, testimonia legere possumus, testes præsentes audire non possumus. Sed vt olim Senatus censuit, monumenta publica etiam potiora testibus esse, quemadmodum noster Marcellus ait: Sic & publicis actis non minus quàm actoribus fidem adhibendam esse putamus, si eorum nullus error arguatur. Certè quod Vlpianus noster dixit, veritatem rerum, erroribus gestorum non viciari: imprimis tenendum est. Sed vbi falsa illa esse non probantur,

bantur, cur vera eſſe negabimus? Equidem optarem, ut ſcriptores ea demum narrarent, quæ viderunt, quibúſque interfuerunt. Quod & Polybius profitetur ſeſe in hiſtoria imprimis deſiderare, & veteres planè poſtularunt, qui earum propriè rerum hiſtoriam eſſe dixerunt, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui eas narret, quòd hiſtoria Græcè ſignificet rerum cognitionem præſentium, ut ex Verrio Flacco refert Aulus Gellius. Verùm ſi ij auctores non occurrant, qui teſtes oculati ſint, & poſſint dici αὐτόπται: proximum eſt, ut eos, qui quod ab alijs acceperunt, bona fide narrant, audiamus, præſertim ſi & ijs ætas ipſa & antiquitas & virtus fidem atque auctoritatem conciliet. Seneca hos, qui ſe non vidiſſe fatentur, ſed ab alijs audijſſe affirmant, ſecundæ notæ teſtes eſſe ait. Sed neque ij ſemper abs Iuriſcõſultis reijciuntur. Nam & cùm quæreretur, an operis facti memó-

ria extaret, olim reſpōderunt, ἐν παλ τεὶ hoc quærendū eſſe num quis ve viderit vel audierit opus fieri, vel al iis acceperit, qui vidiſſent aut audi iſſent. Cæterum illud ſaltem curā dum eſt, vt & optimum, qui haberi poterit, & grauiſſimum, qui rogatus occurret, ſemper teſtem audiamus, eiuſque ipſius verba imprimis recitemus. Nam & in iis nos velim eſſe religioſos. Equidem ſcio veteres quoq; ſcriptores hiſtoriarū, tam ſuperſtitioſos non fuiſſe, quin auderēt aliis atq; aliis verbis rē eandē efferre, illuſtrare, amplificare. Neq; nos tā in aliorum verba iurauimus, quin, ſalua modò & integra rerum veritate, audeamus idem factum non iiſdem omnino verbis aliquando recitare: tametſi non temerè olim laudatos eſſe ſciam illos Ro. Legatos miſſos Tarentum, quòd legationē, quibus acceperant verbis, peregerint: Sed vt in recitatione tamen alieni teſtimonii, eſſe debemus bonæ fidei: ſic teſti-

teſtimonia quæ ſinceriora ſunt, imprimis ſunt proponenda. Certè Iuriſconſulti, cùm de probationibus & fide inſtrumentorum agunt, non hærent in iis, quæ eẽxpla vocantur: ſed Authentica & veluti archetypa requirunt. An nos in antiquæ alicuius hiſtorię quęſtione, antiquiſſimos illos atque (vt ita dicam) claſſicos teſtes poſtponemus recentioribus? An ſecundæ atque interpolatæ narrationis maior erit fides, quàm primæ & integræ? Mitto illud, quod Ariſtoteles lib. 1. Rhetor. loquens de teſtibus, πιϛότατοι (inquit) οἱ παλαιοὶ, ἀδιάφθοροι γὰρ. Sed iterũ dico, quò poſterior & magis noua eſt rei antiquæ narratio, tantò mendoſiorē eam eſſe ſolere. Nam & vt vinum quo magis transfunditur, euaneſcit magis tandemq́; fit vappa: vtq; fama ipſa, quò longiꝰ ꝓgreditur, longiꝰ recedit à vero, pluſq́; colligit vanitatis: ſic & per ſæpe hiſtoria, quæ à pluribꝰ repetita variè iactatur & aliis atq; aliis verbis reci-

recitata ſpargitur, tandem contaminatur & in fabulam degenerat. Neq; verò non fero plures eſſe unius alicujus rei ſcriptores. Quinimo quãplurimos, quos conferre poſſim, eſſe opto. Quàm enim utilis hæc collatio ſit, ſcio. Sed tales eſſe velim, quorum juſta & gravis ſit auctoritas. Primòque loco primos quoſq;, quos ſecuti poſteriores ſunt, legendos eſſe cenſeo: & quid ijs alij deinde aſſuerunt, diſcernendum eſſe ſtatuo. Sic (inquam) imprimis antiquiſſimos: pòſt verò, ut quiſque illis proximus ætate eſt, ſuo quenque loco & ordine, ſi hoc auditorio non ſit indignus, audiri, & quid priori poſterior addiderit, obſervari cupio. Hiſtoriæ enim plerunque ea eſt conditio, quæ famæ. Nam & vires acquirit eundo (ut ait Poëta) parua metu primùm. Sed facilis cautio eſt, ſi ad primos auctores recurramus: neque riuulos nuper deductos pro ipſis fontibus nobis obijci patiamur.

amur. Atqui si ita, ut dixi, agimus, non poterit una aliqua historiæ universæ perpetua oratio eleganter & æquabiliter contexi atq; perpoliri. Fateor. Sed historiã verum, nõ Rhetoricam fabulam aut scholasticam declamationem expeto. Quam alij verborum continuam concinnitatem ac semper similem perpetuæ politæque dictionis æquabilitatem hîc requirant, ipsi viderint. Ego rerum & constantem & sinceram & simplicem & castam veritatem in historia imprimis requiro: & ubi erudita fuerunt tempora, eruditè abs veteribus descriptam esse agnosco. Neque non me mouet, quod Valerius Max. exclamat, Quis compos mentis, domesticæ peregrinæque historiæ seriem, fœlici superiorum stylo conditam, vel attentiore cura, vel præstantiore facundia, traditurum se speraverit? Deniq; existimo rectè abs Plutarcho in Nicia reprehensum atque irrisum esse

Timæum

Timæum hiſtoricum, qui ſtulta qu
dã ambitione voluit, quod abs Thu
cydide elegantiſſimè ſcriptum era
aliis verbis efferre: quaſi Thucydide
quem ne longo quidem interuall
ſequi vel imitari poterat, ſuperar
poſſet. Ergo Plutarchus grauiter iu
dicat, ambitioſam eius contentionẽ
fuiſſe hominis vani, eamque ſimi
lem eſſe vanitati puerorum in ſcho
lis declamantium. Quid dicam, eos
qui hiſtorias olim rectè ſcriptas in
terpolant, non modò, ut ſua furta te
gant, rerum fidem & veritatem cor
rumpere: ſed & verborum ornamẽ
ta ſæpè abiicere? Non vtar exempli
nouis. Euſebius libro x. περὶ παρεγοσι e
Porphyrii quodam de furtis veterũ
ſcriptorum libro, notat Theopom-
pum: qui quæ abs Xenophonte de-
ſcripta erant bene & eleganter, non
modò ſibi adſcripſerit, ſed & immu-
tando corruperit. Atqui ſi hæc vn-
quam interpolatio vitioſa eſt, eſt im-
primis in hiſtoria. Itaque etſi olim
quippiam

quippiam ſcriptũ eſſet fideliter magis quàm politè: tamẽ non eſt temerè noua oratio ſubornanda. Saltem quæ veterum in formulis religio fuit, ea nunc eſſe debet in hiſtoriis. Nõ reprehendo Liuium, qui quæ Græcè ſcripſerat Polybius, Latinè ſcribit: ſuum licet librum XXI. ex illius libro tertio propè ad verbum deſcripſerit, & transferendo veluti κατὰ πόδας ſit interpretatus. Laudo potiùs quòd eadem dicat de iiſdem: etſi miror eum tunc non laudare ſuum auctorem. Nihil iam dicam de aliquot Plutarchi in Craſſo paginis de Bello Parthico, quæ in libris quoque Appiani repetitæ leguntur. Factum id eſſe ſuſpicor, non ab ipſo Appiano, qui Plutarcho fuit æqualis: ſed à librariis, ut ſupplerẽt aliquã in Appiani cõmentariis lacunã. Verùm etſi Appianus id feciſſet, factum quidẽ aliquid haberet impudentiæ plagiariæ, & Plutarcho aliquã faceret iniuriam, hiſtoriæ verò nullam. Vt breue faciã: dico nos

iam

jam recitatores potiùs eſſe debere quàm nouos auctores. Quę autem fuerit antiqua lex móſque vetus recitationis, notum eſt. Diſputent alij de elocutionis coloribus. Ego nunc veritatis cauſam ago. Et cùm de facto ac iure, maximíſq; de rebus in ea quæritur: ineptum eſſe puto de ſola verborum elegantia quærere. Et cujus tandem erit aut fidei aut juris aut judicij, res verbis, potiùs quàm verba rebus ſubijcere? Saltem fas non eſſe puto, bonorum teſtium verbis anteponere noſtra. Non vitupero quod Antonius Sabellicus auorum noſtrorum memoria ſedulò tentavit, perfecítque. Improbus eſſem & ingratus, ſi doctiſſimi hominis maximos in vniuerſa hiſtoria contexenda labores non laudarem. Sed tale tamen exemplum nunc imitari non inſtitui. Nam & incorrupta veterum teſtimonia ſine vlla interpolatione potiùs legi debere exiſtimo: neque nouam ijs orationem affingere,

affingere, & tanquam alienam ve-
ſtem aſſuere, velim: neque pro eo-
rum verbis mea ſupponere auderē,
ne & pro melioribus deteriora ſu-
bijciam, & hiſtoriam non tam orna-
re videar, quàm mendoſam men-
dacémque efficiam: neque ſanè te-
ſti, cujus narrantis ab ore (vt ille a-
it) pendere debeo, dictare atque pr-
ſcribere poſſum, quid & quomodo
dicat: Et res ipſa loquitur, ecquid ac-
cidat, cùm rerum olim geſtarum
narratio, nunc pro cujúſque affectu
vel fingitur vel interpolatur vel cō-
ponitur. Redeo ad veritatis in hi-
ſtoria obſaruationem. Atque vt an-
tea dixi in hiſtoriæ vniuerſitate im-
primis obſeruandam eſſe hiſtoriam
Eccleſiaſticam: ſic jam iterum &
ſingulariter pmoneo à fabulis in
ea in primis cauendum eſſe. Nam
& in ea demū fabulæ multæ & mi-
rabiliter tect occurrunt: & multò
hîc periculoſior, quàm in rebus ci-
uilibus, error eſt. Obſecro, quid ad

H cor

corrumpēdam, contaminandā, multiſque modis defœdandam atque inquinandam veteris Eccleſiæ memoriam, quid (inquam) dolo malo non fecerūt Ethnici, Iudęi, hæretici? Quid fatūa, creduláque ſuperſtitio imprudens nō affinxit? Etſi tantùm loquerer de Apoſtolorum temporibus: quāta fuit, vbi minimè licebat, fraus impoſtorum? Vetus eſt, nec mea, ſed Arnobii, hæc quærela; Multa quæ de Chriſto & Apoſtolis ſcripta erant, aut maleuolentia Dæmonum, quorum cura & ſtudium eſt, intercipere veritatem, aut ſimilium his hominū, interpolata ſunt; quædā addita, quędam detracta, verbis, ſyllabis, literis, vt & prudentum tardarent fidem, & geſtorum corrumperent auctoritatem. Hęc Arnobius. Factum eſt ſingulari Dei beneficio, vt illorum nebulonum inſidię & fraudes detectę ſint: vtinam fuiſſent omnium, qui eos ſecuti ſunt. Certè nimium impudentes fuerunt olim Manichęi, qui

Lucę

Lucæ Apostolicam historiam, cui fidem habere nolebant, mentiebantur esse ab aliis corruptam, & insertis fabulis contaminatam. Sed cùm eos id facere voluisse scio, tum verò anteà multos falsarios impostores tale quippiã conatos esse fateor. Quid? Scripserat Clemens Romanus Petri Apostoli περιόδους. Iis libris statim manum iniicit Ebion, & clàm multas putidas fabulas aspergit atque assuit, ipso adhuc Clemente viuo. Id Clemẽs cùm intellexisset, singulas mox Ecclesias percurrit, monens, ut sibi caueant: & quas præsens conuenire non potuit, commonefecit per Epistolas: quæ Epistolæ, quia huc & illuc missæ discurrebãt, appellatę sunt Encyclicę. Testisq́; est Epiphanius suo adhuc tẽpore publicè in Ecclesiis prę lectas fuisse. Vtinã tales semper cautiones occurrissent eius generis fraudibus. Ne multis morer: video rẽ eò rediisse, vt in hac parte operam dare debeam᷾, nõ modo ne falsũ pro vero temerè

temerè arripiamus, ſed etiam ne verum pro falſo facilè reijciamus. Fateor, vbi tot inſidiæ ſunt, & eſt tantùm periculi, laudandam eſſe timidam eorum εὐλάβειαν, qui meminerunt, non temerè eſſe credendum. Sed quorundã rurſus nimia eſt ἀπιστία, qui nihil credunt, quàm quod ab vno aliquo ſcriptum erit: vt de Apoſtolorum tenporibus nihil dici volunt, quod ab ipſo Luca non ſit expreſſum. Atqui Lucas Pauli potiſſimum hiſtoriam contexere voluit. Et rurſus in ea quædam prætermiſiſſe indicat ipſius Pauli ad Galatas epiſtola. De Simone Mago loquens, ſimpliciter narrat, eum in ſua Samaria commotum increpatione Petri agnouiſſe ſuum peccatum. Sed an propterea clamitabimus eſſe falſum, quicquid præterea de eo narrant vetuſtiſſimi & grauiſſimi auctores Iuſtinus, Tertullianus, Arnobius, Euſebius, Epiphanius, Auguſtinus? Longiorem hic locus orationẽ poſtu-

postularet. Sed in re præsenti commodius talia excutientur. Nunc tantùm simplici quadam & generali præmonitione breuiter vtor.

Quod dixi vniuersæ & veræ historiæ operam dare nos debere, vt de nostro, qui auditores aut lectores sumus, sic & de scriptorum historicorum officio loquitur. Ac plura quidem de legibus & ratione historiæ scribendæ dici posse scio. Sed quorsum ea ociosè nunc repeterem, quæ ipsi satis supérque dixerunt, qui olim historiam scribere instituebãt? Suum enim officium satis intelligebant. Neq; illa dixerunt modò, sed & cumulatè, quod debebant, plerique præstiterunt. Ejus generis sunt hæc præcepta: vt habeatur delectus rerum narrandarum: vt narrentur res magnæ atque vtiles: vt têporum & locorum notatione illustrentur: vt orationis luce commendentur: vt causæ, consilia, euentus explicentur. Quæ quidem omnia,

non modò aliis, ſed ſibi ipſis mag
præſcripſerunt, quæ obſeruaren
Teſtem ex multis vnum cito Poly
bium. Neque ſi hoc illi non feciſſē
aliũde potiùs quàm abs Cicerone ta
les leges repetēdas eſſe putarem: qu
quod de officio hiſtoricorũ dici po
ſet, optimè & breuiſſimè expoſuit li
bro II. de Oratore. Nam poſteaquan
grauiſſimè iudicauit de hiſtor. Græ
cis & Latinis, Videtisne (inquit) quã
tũ munus ſit Oratoris, hiſtoria? Hau
ſcio, an flumine orationis & varieta
te maximum. Neq; eam reperio vſ
quã ſeparatim inſtructam Rhetorũ
præceptis. Sita enim ſunt ante ocu
los. Nam quis neſcit primam eſſe hi-
ſtoriæ legem, ne quid falſi dicere au-
deat: deinde, ne quid verè non aude-
at: ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribē
do, ne qua ſimultatis? Hæc ſcilice
fundamenta nota ſunt omnibus. I-
pſa autem exædificatio poſita eſt in
rebus & verbis. Rerum ratio ordinē
temporum deſiderat, regionum de-
ſcri-

ſcriptionem. Vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis conſilia primum, deinde acta, poſteà euentus expectantur, & de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cùm de euẽtu dicatur, vt cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiuſque vita, atque natura. Verborum autẽ ratio, & genus orationis fuſum, atque tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluens ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequẽdum eſt. Hæc ille. Quę quidẽ, quia non modò eorum, qui ſcribunt, ſed etiam aliorum, qui legunt ab aliis ſcriptas hiſtorias, officium exponunt, iubenter recitaui. Nam & nos admonent, ſi quid eorum non fecerint ſcriptores quos

legimus, quid facere nos oportea
tametſi nobis rerum magis, quàn
verborum ſtudium curæ eſſe debe
re, dictum anteà ſit. Neq; verò du
bito, quin Cicero (liceat nunc mih
de hiſtoricis cogitanti in hujus re
cordatione acquieſcere) ſi hiſtori
am, quam meditabatur, contexuiſ
ſet, fælicißimè illa, quę pręſcribit, o
mnia obſeruaſſet atque præſtitiſſet
Non enim audio Plutarchum, qu
fingit & fabulatur, eũ cogitaſſe Græ
corum fabulas & orationes in hiſto
riam transferre. Qui Ciceronis in
genium ſatis nouit: quàm omni
facturus eſſet & rectè & ſapienter &
politè, minimè dubitabit. Scripſe
rat adoleſcens Marium, hoc eſt, rerũ
abs Mario geſtarum hiſtoriam ele
ganti poëmate deſcripſerat, quo tẽ
pore juris diſcendi cauſa ad Muci
um Scæuolam ventitabat. Scæuol
miratus adoleſcentis ingenium, d
libro illo vaticinatus eſt, Caneſce
ſeculis innumerabilibus. Nam &
ſapien

ſapientiſſimus Iuriſconſultus tam gaudebat eum cum Iuris Ciuilis ſtudio coniungere ſtudium hiſtoriæ: quámhanc coniunctionẽ ſtudiorum requiro. Si tam adoleſcens Cicero tam citò admirabilis tali tantòque viro eſſe viſus eſt in hiſtoria: qualem quantúmque putamus, cùm vir aut ſenex eſſet, hiſtoricum eſſe potuiſſe? Sed illud nunc dico: Eum, ne illos quidem, qui minus in hiſtoria alioqui præſtiterunt, quod debebant, contempſiſſe. Certè libro primo de Legibus Venonium hiſtoricum refert inter eos, qui exiliter atque adeò negligenter ſcripſerunt. Atqui ne eo quidem carere ſe poſſe, alibi ſignificat. Nam libro duodecimo ad Atticum, Moleſtè (inquit) fero me Venonij hiſtoriam non habere. Sed & Libonis annali vtitur. Nempe homo ſapientiſſimus ſentiebat, quantumuis alioqui exile aliquid ſit, tamen eſſe magnum, quod ad hiſtoriam pertineat: hócque ſtudio

tam erat incensus, ut nihil quicqu:
negligeret. Ergo cum satiari nõ pos-
set, simulque prospiceret quãta res
ageretur: & se & alios incitauit. Mit-
to quàm valdè vrgeat illum Lucce-
ium, quem tam præclarum & excel-
lentẽ historiæ Romanæ scriptorem
fuisse significat. Alios præterea cer-
tatim impellebat: videtúrque inter
eum & Q. Fratrem & Pomponium
Atticũ coiisse quoddam huius studij
collegium. Libro secundo ad Q. Fra-
trem, Quod (inquit) ascribis, aggre-
diarísue ad historiam? Me auctore
potes. Sed & cùm libros de Oratore
ad eũ misisset & in ijs libris illud de
historia scripsisset, quod paulò antè
dixi: satis profectò eum monuerat.
Quid Atticus? Hic ad Marcũ vno vo-
lumine totam antiquitatem (vt ait
Cornelius Nepos) ita exposuit, vt
nullam non legẽ, pacem, bellum, rẽ
illustrem populi Romani suo tem-
pore notauerit. Quem librum cùm
Cicero (cui erat inscriptus) legisset
quo

quo tempore Rempublicam perditã lugens mœrebat: exclamauit, eo libro non ſibi delectationẽ modò, ſed & ſalutem allatam eſſe, ſicuti narrat in Bruto. Intereà verò quaſi ſi nondũ quicquid actum eſſet, & Q. Frater & Atticus ipſum Ciceronẽ vrgent, vt hiſtoriã ſcribat: quam aiunt iamdiu ab eo nõ ſolùm poſtulari, ſed etiã expectari: quaſi hæc adhuc abs literis Romanis abſit, & eam ille nõ modò poſſit, ſed & debeat præſtare, & quidem Reipublicæ debeat. Ipſe etſi occupationes excuſet, & ocium liberũ ad eam rem deſiderare ſe ſignificet, tamen non diſſimulat, nihil ſibi eſſe antiquius, quàm ſe illi ſtudio totum tradere. Nam & libro decimo ſexto ad Atticum, Hiſtoriæ (inquit) ſtudio ardeo. Incredibiliter enim me commouet cohortatio tua. Neque tamẽ nõ lubenter ipſum Atticũ in hiſtoria ſuũ veluti magiſtrũ agnouit? Quàm enim eũ & ſæpè & lubenter cõſulit de temporibus Magiſtratibúſque

Romanorum? Quàm suos ab eo libros castigari non iam dico patitur, sed petit & cupit? Quàm diligenter etiam disputat, & curiosè singula scrutatur? Vt cùm de Fannio, de Tuditano, de Carneade & ea legatione Atheniensium, quæ Romam venit Oropi causa, quærit. Denique vbi Attici talibus quæstionibus respondentis iudicium audiisset, exclamat, Habeo à te munus elaboratum. Simul autem & hunc suum Fratrem Quintus simili ratione consulebat atque appellabat. Quintus Frater (inquit Marcus ad Attic.) me rogat, vt Annales suos emendem & edam. Sed & huic collegio adiungebatur Æmylius Probus, qui vitas excellentium Græciæ Principum & Ducum Latinè scripsit ad T. Pomponium Atticum, ne non integra esset historia, quam illi tunc versabant. Imò verò & ipse Brutus accessit, cuius Epitomas historicas sępè laudat Cicero ad Attic. Ecquid, cùm tales

in

in hiſce ſtudijs duces habemus, cō-
mouemur? Cicero pro Archia, Ple-
na eſt(inquit)exemplorum vetuſtas,
quæ iacerent in tenebris omnia, niſi
literarum lumen accederet. Quàm
multas nobis imagines, non ſolùm
ad intuendum, verùm etiam ad imi-
tandum, fortiſſimorum virorum ex-
preſſas, ſcriptores & Græci & Latini
reliquerunt? Quas ego mihi ſemper
in adminiſtranda Rep. proponens, a-
nimum & mentem meam, ipſa cogi-
tatione hominum excellētium con-
formabam. Hæc ille de ſe. ſed non ſo-
lus. Equidem ſentio me iucunda ho-
rum virorum recordatione longiús
fortaſſe abduci à propoſito. Verùm
ab eo non ſunt aliena quæ ad huiuſce
ſtudij contentionem commendan-
dam pertinent: & , ſi fortè meis in
hoc genere affectibus indulgens, non
ſolùm recreor Ciceronis & amico-
rum eius, virorum clariſſimorū, no-
bili exēplo: ſed & quod eius memori
a ſuggerit, lubenter repeto, credo

non iniustam videri posse causam miscendæ & propè perturbandæ nostræ orationis. Ergo & alterum in eadem vrbe & Rep. hominum amplissimorum, eiusdem ætatis atque etiam dignitatis, veluti collegium ad historiam excolendam coniuratum, quod nunc occurrit, laudabo. Dico societatem Sisennæ, Hortensij, & Luculli, quæ & Ciceronem excitasse atq; inflãmasse videtur ad honestissimam siue imitationem siue æmulationem. Valeant III viri R.P.C. illos III viros historiæ constituendæ tã Reip. profuisse sentio, quàm alij obfuerunt. Sisennam historicũ quanti fecerit Cicero, notum est. Sisennæ familiaris erat Hortensius, ille (inquam) Hortensius, cuius eloquentiã cùm sæpè aliàs Cicero prædicauit tum verò in suo de Philosophia Dialogo, historiæ studium incredibile fuisse significauit: vt mirari non debeamus si & eum historiæ auctorem bonum, aliquãdo laudet ad

ad Attic. & illius Annales prædicet Velleus Paterculus libro secũdo suarũ historiarum. Quid de Lucullo dicã, qui etiãnũ adolescens, neq; Sisennæ, neq; hortẽsio in hoc studio cedere se gloriatus est: & vtrũq; tanquam spõsione & sacramẽto prouocare ausus est? Sed de eo posteà fortasse viderimus. Nunc vt ad Ciceronẽ, & ad id, vnde sum digress⁹, reuertar, & quod instat, persequar: Fateor tam propè paucos superesse scriptores, qui Ciceronis secuti sint pręcepta de ratione historiæ scribendæ, quàm Oratores pauci fuerunt, qui ad perfectum ei⁹ Oratorẽ proximè accesserint. Sed qualescunque sint, qui supersunt: eos tamen si studiosè legamus, dabunt quam quærimus saltẽ materiam & informationẽ historiæ. Nam & qui aliud agere vidẽtur, hoc faciẽt, si ijs rectè vtamur. Neque postrema lectionis nostræ cura hæc esse debet. Nõ scripsit Cicero, quam instituerat & meditabatur, historiam Romanam.

Sed ex reliquis eius libris tantùm &
lucis & ornamenti repeti atque re
ferri ad illam poteſt, quantum e
alio quoquam hiſtorico ſcriptore
In quadam ad Lentulum epiſtola a
it ſeſe verſibus tres libros ſcripſiſſ
de ſuis temporibus. Iuuat, quinam
ij fuerint, aut quando ſint ſcripti, ſci
re. Itaque liceat nunc mihi hanc in
quiſitionem interponere. Audio
quibuſdã videri eos eſſe libros, quo
alibi ait ſe ſcripſiſſe de ſuo Conſula
tu. Sed eos, de quibus quærimus, po
tiùs crediderim ſcriptos poſt diſceſ
ſum Lentuli Procons. in prouinciã
hoc eſt, aliquot annis poſteaquam
de ſuo Conſulatu ſcripſerat Cicero
de quo ſcripſiſſe videtur L. Afranio
& Q. Metello Conſſ. Ac quidẽ cùm
de eo ſuum carmen paſſim decanta
ri vellet, illos de ſuis temporibu
verſus, etſi ad Lentulum mittere nō
recuſaret, vix tamẽ alioqui édendo
eſſe putabat. Coniecerit fortaſſe ali
quis fuiſſe ἀνεκδότους : quales ſeſe pan
gere

gere Theopompino genere, aut etiã asperiore, fatetur lib. II. ad Attic. vt intelligamus fuisse propè Satyricos. Sic enim & Theopompus in suis historijs multos asperè atque acerbè notaverat. Sed & lib. XIIII. ad Attic. significat Cicero, sese librum quendam ἀνέκδοτον perpolire, quem post mortem Cæsaris scripserat. Et Dio ei ascribit quoddam βιβλίον ἀπόρρητον. Vtinam verò quæcũq; vir ille de suis temporibus, quibus mirifica tuerũt in Rep. mysteria consiliorum, liberè scripsit, nunc euulgari possent. Nũc enim sine eius fraude scire possemus, quod valde nostra interesset nõ ignorare. Asconius præterea testatur eum scripsisse quendam librum, quem vocauerit Expositionem suorum consiliorum. An quicquam est, quod magis desideret expositio historiæ Ro? Magnum ergo in eius amissione damnum est. Sed nonne ex alijs eius scriptis quæ supersunt, repeti illa expositio vtcunque po-

terit? Dixit olim Cornelius Nepos, eum, qui legit Ciceronis epiſtolas ad Atticum, non multum deſiderare hiſtoriam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de ſtudijs principum, vicijs ducum, æmulationibus Reip. perſcripta eſſe, ut nihil in ijs non appareat. Quid ſi accedãt aliæ ad alios eiuſdem epiſtolæ? Scio multas intercidiſſe. Nam cùm audiã eum ſcripſiſſe Epiſtolarum libros propè LXXX: ne demidiam quidem partem ſupereſſe video. Sed quantulumcunque tamen eſt, quod eſt reliquum, ſi diligenter relegatur, quantum conferet? Et quàm eſſet ſine eo ſubſidio non ſolùm ieiuna, ſed & arida (nequid dicam grauiùs) hiſtoria Ro? Quamq; illo indicio freti multa in Plutarcho, Appiano, Dione, diligẽtiſſimis alioqui ſcriptoribus, notare vicia poſſumus? Quám multa, quæ illi temerè præterierunt, obſeruare? Itaque nuper mirificè ſum recreatus, cúm audirem doctiſſimum epiſtola-

epiſtolarum ad Atticum interpretem,& nobis &Reip. propterea pollicitum eſſe libros de mendoſa historia: neque eſt quicquam quod ab eo magis elicere velim: ac, ſi ex ſpōſu vel pacto nudo & pollicitatione agere liceret, ſtrictiſſimo iudicio vel præſcriptis verbis agere hoc imprimis nomine inſtituerem. Neque verò ex epiſtolis modò,ſed & ex Orationibus,& ex alijs Tullij commētarijs præclaram hiſtoriæ Ro. emēdationem repeti poſſe ſentio. quanquam ſit aliqua cautio adhibenda, ne protinus rem æſtimemus ex ijs, quæ fortè oratoriè dixerit, vt foro & cauſæ ſeruiret: vel ſtudio partium, magis quàm ſedato iudicio impulſus: vel etiã ex alieno ſtomacho potiùs quàm ex ſuo ſenſu. Nam & ipſe pro Cluentio, Errat (inquit) vehemēter, ſi quis in orationibus noſtris, quas in iudicijs habuim⁹, auctoritates noſtras cõſignatas ſe habere arbitratur. Sanè Plutarchus in ſuis vitis,

hiſto-

hiſtoriæ auctorem ſæpè & lubenter laudat Ciceronem. Eum tamen mẽtitum eſſe in Philippicis, notat in Antonio, ſicuti & Antonium ipſum in refutatione Philippicarum, de Cicerone dixiſſe quod planè falſum ſit, indicat. Vt autem ex Ciceronis libris dico ampliſſimam & vberrimã hiſtoriæ materiã repeti poſſe: ſic etiam ex aliorum ſcriptorum, etſi hiſtoricos ſe eſſe non profiteantur, commentariis excerpi multarum maximarum rerum teſtimonia poſſunt, quæ alioqui nos fugiunt. Itaque non poſſum non eorum reprehendere negligentiam, qui cùm hiſtorias requirunt, eò non reſpiciunt. Quid de libris aut chartis loquor? Nonne & veteres ſtatuæ ac picturæ, & lapidibus aut nummis inſculptæ inſcriptiones, & denique quæ aulæis vel periſtromatibus intexta ſunt, hiſtoriæ argumentum vndique nobis ſuppeditant? Ergo, vt anteà dixi hiſtoriam & vniuerſam & veram debere nos

quærere:

quærere: sic iam dico consequi posse. Et verò ni ita esset, non modò inanis, sed & insana esset cohortatio nostra. Sed quia vereor, quibusdam ad desperationem propensis id persuaderi vix statim posse: eos rogabo & obtestabor, ne desinant bene sperare, priusquam in re præsenti senserint nihil esse spei. Equidem etsi ingenio meo nihil tribuam: neque sit fortasse quisquam, qui mihi, quàm ego, tribuat minùs: & deesse meo studio propè omnia ad tantum opus necessaria existimem: tamen nulla me difficultas, quin ad id aggrediar, deterrebit. Nam etsi maxima facta sit bonorum librorum veterúmque monumentorum iactura: tamen eæ tanquam ex naufragio superstites tabulæ sunt, quibus si innitamur, in tam vasto Oceano nauigationem conficere atque etiam ad portum appellere poterimus: colligamus modò omnia & cogamus studiosè, quæ singuli scriptores sparsim tradunt. Scio

duces

duces aliquando defuturos in obſcuris & confragoſis veluti ſcopulis: & eos qui præeunt, ſæpè properando præterire multa, in quibus conſiſtēdum eſt: multa etiam confuſè miſcere, in quibus euoluendis ſudabimus. Sed non profiteor ſine magno labore cōfici poſſe quod inſtitùimus. Neque non memini, Plutarchum in Demoſthene prudenter monuiſſe, eum qui hiſtoriam magnam conſcribere vult, habitare debere in maxima ciuitate, multis doctiſque viris & libris referta, ut quoties hærebit, habeat & quos conſulat auctores, & quos rogare teſtes poſſit. Verùm etſi multis, quæ deſiderarem, præſidiis deſtituar, tamen adſunt nonnulla, quæ me conſolātur: quodque Dionyſius Romæ ſe feciſſe narrat, & alii olim eodem exemplo fecere diligentiſſimi ſcriptores, totum iam illud nobis partum paratumque eſt, cùm eorum commentariis vtimur. Neſcio, debeamne hîc lugere monumenta,

quæ

quæ interciderunt, an ea potiùs prædicare, quæ supersunt. Sed iuuat admirari singularem Dei prouidentiã, qua factũ est, vt & olim multis modis rerum præteritarum memoria conseruata sit, & testes accesserint, qui eam consignarent, & eorum cõsignata testimonia, saltem aliqua, quę omnium ętatum historiam conseruarent, non perierint. Primis quidem aliquot seculis & literæ & scriptores defuisse videntur. Verùm & sine literis conseruata est eorum memoria, atque etiam, quia per manus tradebatur, propagata. Quid dicam, multos populos scribi noluisse multa, quæ fideli memoriæ cuiusq; mandare & veluti imprimere volebant? Quid dicam, carminibus tantùm, quæ ediscerentur, & cantionibus, quæ iactarentur, vulgata diu fuisse, quæ posteà tandem literis consecrata sunt? Fateor tamen multa esse amissa. Cicero in Bruto, Vtinam (inquit) extarent illa carmina, quæ

multis

quæ multis seculis ante suam ætatẽ in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato. Quia talibus delicijs veteres sua conuiuia condirent, historias quoque olim vocatas esse Bellaria scribit Plutarchus. Verùm etsi obliuiosæ & mutę posteritatis silentio sepulta multa perierint, tamen non dubito pleraque in literas esse relata: & quod Germanis (vt de alijs nunc non loquar) olim accidit, multis populis accidisse. Cor. Tacitus ait, veteres Germanos ignorasse quidem secreta literarum: sed antiquis carminibus vsos esse, fuisséq; hoc vnum apud eos memoriæ & Annaliũ genus. Vnde & lib. II loquens de Arminio, Canitur (inquit) adhuc barbaras apud gentes, Græcorum Annalibus ignotus. Quid igitur tandẽ? Eginhardus, bonus profectò eius rei, quam dicere nunc volo, testis, de suo Carolo magno, Barbara (inquit) & anti-

antiquiſſima carmina, quibus veterum Regum actus & bella canebantur, ſcripſit memõriæque mandauit. Recitabo alterum non minus nobile exemplum. In nouis, hoc eſt, nuper repertis Indiæ Occidentalis inſulis tam dicuntur eſſe homines illiterati, & literarum tamen, tanquam Deorum, cultores, vt cùm audirent noſtros ibi Chriſtianos alioqui abſẽtes ſic inter ſeſe per epiſtolas colloqui, vt alter alterum intelligat, epiſtolas illas clauſas adorarint, in quibus dicebant incluſum eſſe aliquem diuinum internuncium Genium. Illi (inquam) tam illiterati homines multorum ſeculorum hiſtoriam ſuę Gentis memoriamque conſeruarũt partim quibuſdam temerè effictis ſymbolis, ut Ægyptii notis Hieroglyphicis: partim ſuis cantionibus, quas alii alios docent, & in ſuis Choræis cantillant: quales Choros vocant Areytos. Nunc etiam audio noſtros, qui illic habitant, in literas

referre talem & ex talibus carminibus repetitam historiam. Non dignarer illorum barbarorum meminisse: nisi si nostram nobis barbariem exprobrare maiorem illi possẽt, si simus ἀνιστόρητοι: & nos ab iis discere possemus atque deberemus diligentiam conseruandæ publicæ memoriæ. Nam & fas est ab hoste doceri, ut vetus Poëta dixit. Hic si quis me roget de primis historiarum auctoribus: dicam nostrum Mosen primum omnium & antiquissimum esse scriptorem. Nimis enim putidum est & ridiculũ, quod Plinius nescio quem Pherecidem historiæ inuentorem primum fuisse fabulatur. Quid verò Moses, quem diuinitus excitatum fuisse non dubitamus? Is ab orbe cõdito vsque ad sua tempora historiam annorum propè bis mille & quingentorum, vt res erant in ea gente Iudaica notæ & peruulgatæ & perpetua veluti successione abs parentibus acceptæ, literis primus consignauit

ſignauit ad ſempiternam poſteritatis memoriam. Citat ipſe quidem aliquem librum Bellorum Domini. Sed Hebræi interpretes annotant id dici de libro, qui nondum ſcriptus erat, ſed erat ſcribendus, & in quem referretur illorum Bellorum hiſtoria. Iam ſi quis mirabitur tot ſeculis orbem terrarum caruiſſe ſcriptore hiſtorico: tantò magis admiretur diuinum Moſis beneficium. Quid? Quingenti propè anni effluxerant ab vrbe condita priuſquam ſeriò & diligenter conſcribi atque contexi cœperit hiſtoria Romana. Nam Q. Fabium Pictorem, & L. Cincium Senatorem, qui primo bello Punico viuebant, primos eius auctores laudat Dionyſius. Ait quidem & ipſum Romulum deſcripſiſſe res á ſe geſtas. Sed quales ij eſſent alioqui commentarii vel annales, neſcio. Primam tamen illam hiſtoriam Ro. extare valde optarē, in qua primæ anti-

quitatis simplicitas rudis appareret. De suo Pontificio iure Numa plures libros scripsit. Verùm in suo eos sepulchro defodit: & multis pòst seculis effossos Romani concremarũt.

Lib 2. Quid de reliquis illius vrbis monumentis dicam? Liuius ait, vsque ad

Lib.6. vrbem à Gallis captam raras fuisse literas: vnámque fidelis memoriæ fuisse custodiam rerum gestarum: ac si quid in commentariis Pontificum esset, id incensa vrbe periisse. Sed vt propterea extincta non est illarum memoria: vtque posteaquàm scribi diligentiùs fusiúsque cœpere res Romanæ, mirabiliter aucta atque exculta earum historia est: sic & anteà exemplo Mosis sacram & diuinam summo studio persecuti sunt summi Prophetæ. Neque modò apud Iudæos: sed & apud Ægyptios, Chaldæos, Persas, Romanos, historiæ, tãquam rei sacrosanctæ, cura summis sacerdotibus mandata est; ipsíque etiam Reges & Principes maximi, & doctissi-

doctissimi ac nobilissimi quique viri, hanc deinde susceperunt. Nam neque aliis temerè tantùm permittebatur. Neque sanè cuiuis licere hoc debet. Primus apud Romanos homo libertinæ conditionis, L. Octacilius Pompeii Magni præceptor, historiam scribere ausus est, quæ non nisi ab honestissimo quoque inter ingenuos scribi solebat, vt Cornelius Nepos ait. Quid dicam, quod Plinius lib. xxxv. narrat, perpetuo interdicto cautum fuisse, ne serui docerẽtur pingere, cùm soli ingenui & honestiores hanc artẽ exercerent? Quãtò magis historiæ scriptione seruis aut vilissimis hominibus interdicẽdum erat? Vtinam itaque edicto aliquo perpetuo, homines inepti, futiles, vani, atque etiam intestabiles, & quibus nulla alioqui testimonii dictio est, repressi fuissent, tantùm sibi ne arrogarent, vt rei & maximæ & nobilissimæ & sanctissimæ manus illotas impuràsque iniicere auderẽt.

Antiquitatis nunc memoria melior, castior, castigatior esset. Conquererer, monachos postremis temporibus tantùm sibi sumpsisse. Sed vt impudenter & stultè conficta & ineptè scripta ab iis multa esse fateor: sic nonnihil nos iis debere agnosco, per quos factum est, vt eorum temporum aliqua, potiùs quàm nulla, extaret historia; quique quo tempore illius curam alii abiecerant, eam & susceperunt derelictam, & quoad potuerunt, susceptam sustinere conati sunt. ac fortasse res erant, quæ melioribus magisque politis scriptoribus dignæ non erant: ne non similes haberent labra lactucas; quanquam non fuerint omnes vel fatui vel rerum imperiti monachi, qui huic rei operam dederunt. Imò verò plerique maximis anteà muneribus in Rep. perfuncti, in illam solitudinem secedebant, vt liberiori in ocio, sine quo historia scribi vix ac ne vix quidem potest, literis mandarent

quod

quod in maximis negociis occupati, de Rep. didicerant. Fortasse rerum Ecclesiasticarum tales aliquis testes magis audiendos esse putaret. Ego verò in earum rerum historia conseruanda magis doleo veterem Christianorum morem non esse obseruatum. Habuit enim vetus Ecclesia delectos suos (ut Iuris verbo vtar) actuarios, qui & diligenter & bona fide colligerent publicaque auctoritate consignarent illarum rerum memoriam; & in suis Archiuis talia incorruptæ fidei monumenta, quæ tamen omnibus paterent, adseruauit. Hieronymus contra Lucif. recitans historiam concilii Ariminensis, de quo multi multa fingebant, Si quis (inquit) à nobis fictum putat, Scrinia publica scrutetur. Plenæ sunt Ecclesiarum arcæ. &c. Quid ipsi veteres Romani? Dio narrat olim ad Senatum Ro. relata fuisse, quæcunque in orbe Ro. passim gererentur memoria digna: eaque illius

auctoritate & mandato, publicis tabulis diligenter & bona fide inscripta fuisse. Cæsarum verò temporibus hunc relationis atque annotationis morem desiisse: multaque fuisse suppressa: & propterea seruientis illius Reip. historiam obscuram esse: liberæ autem liquidam & integram. Cæterum Cor. Tacitus fatetur res quoque ipsas, quæ tunc gerebantur, fuisse obscuriores atque humiliores: minusque propterea dignas maiori luce. Ac quidem lib. XVII. admonet, post pugnam Actiacam, atque omnem potestatem ad vnum collatam, magna ingenia cessisse, & historiæ veritatem pluribus modis esse infractam, primum inscitia Reip. vt alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio aduersus dominantes. Intereà tamen libro XIII. significat scripta quædam tum quoque fuisse diurna acta vrbis (sic enim vocat) sed iis res viliores, sicuti Annalibus illustres, mandari ait: quanquam & illam

illam (vt iterum appellat) diurnam Actorum scripturam in suis Annalibus citet. In Dialogo de Oratore laudat Muciani vndecim libros Actorum: sed acta eo loco intelligit causas in Iure & foro actas, præsertim publicas. Vt vt autem Dio sese excuset, quòd temporibus Cæsarũ mos ille antiquus conservandæ memoriæ publicæ neglectus sit: tamen nõ omnino statim derelicta est hæc cura & custodia. Quid? Tertullianus noster, ille inquam Tertullianus, veterum Ecclesiæ scriptorum doctissimus, & omnium antiquitatum, historiarúmque cognitione clarissimus, sæpe laudat recondita quędam Romanorũ ἀρχεῖα & in ijs latuisse significat multa ad Ecclesiæ quoque Christianæ historiam valde necessaria. Sed in Apolog. ad Romanos, Consulite (inquit) commentarios vestros: illic reperietis primùm Neronem in hanc sectam gladio ferocisse. Et rursus loquẽs de Eclipsi

quæ visa est, cùm est Christus cruc
affixus, Eum (inquit) mundi casum
in Archiuis vestris habetis. Sed & li
bro quarto contra Marcionem ai
Romana Archiua custodire censum
Augusti fidelissimum testem Domi
nicæ natiuitatis. Denique aduersu
Gnost. allegat instrumenta Imperij
vbi de Petri & Pauli cæde agit. S
hæc tam diligẽter inscripta Roma
nis Archiuis erant, quæ ne à nostri
quidem Euangelij interpretibus sati
explicari hodie possunt, quamtum
uis alioqui multa de sacra historia i
la tota commentantibus: quàm fuis
se putamus diligentes & copioso
tales Actorum commentarios? Et i
autem inuidiosè suppressi, & tanqu
Sibyllini libri in occulto habiti sin
tamen Tertulliano ad eos excutien
dos & peruolutandos aliquis aditu
patefactus fuisse videtur. Nunc cùm
ij planè interciderint, nulla esse po
test tam curiosa nostra diligẽtia, qu
quicquam elicere ex ijs possit. Se

no

non omnia omnium vel Rerumpublicarum vel ciuitatum ſiue Archiua ſiue polyptycha (ſic enim in Iure quoque noſtro appellãtur) perierũt: quæ quidem ſi pateant hiſtoricis, vberem profectò materiam hiſtoriæ ſuppeditabunt. Ac lubenter quidem fatemur atq; etiam prędicamus nobiliſſima & ampliſſima eius generis ſupereſſe κειμήλια & inſtrumenta Regni Francici, & Curiæ Senatúſq; Pariſienſis: vt & antiquitatum rerúmque Eccleſiaſticarũ ſcrinia magna Romæ in Vaticano adſeruari audio. Rogamus verò eos, quibus hæc patent, vt cùm alijs communicent, quæ omnium intereſt nõ ignorare, & hiſtoriam tali tantáq; acceſſione ornent: & vt Plutarchus Delphicos & Laconicos commentarios in ſuis vitis atq; hiſtorijs ſæpe citat, liceat nobis noſtrarũ ciuitatũ vti monumentis. Vt vno verbo dicã: Magnæ & vberes ſunt reliquiæ veteris memoriæ, ſi ijs ipſi nõ defuerimus. Nõ ſum obli-

tus, quod paulò antè dixi. Fateor iterum, quod sine magno dolore facere nõ possum, magnã veterum & monumentorum & annaliũ & historiarum partem intercidisse. Nam etsi tantùm numerarem eos histostiarum scriptores, quorum vel Plutarchus vel Athenæus passim meminit, sentio factam esse incredibilem iacturam. Cæterum hoc quoque accidisse video, ut pleraque tum demũ interciderint monumenta, cùm ab alijs, qui nunc extant, scriptoribus eadem essent repetita, eædémq; iam res ex aliorũ libris in alios libros trãslatæ, magísq; etiam expositæ in posterioribus essent. Plutarchus in minoribus suis Parallelis recitans antiquissimas Rom. historias, testes tantùm citat rerum Italicarum libros Græcè scriptos ab Aristide Milesio, Alexarcho, Agesilao, Aristobulo, Alexandro Polyhistore, Aristocle, Theotino, Theophilo, Dorotheo, Dositeo, Decyllo, Clytonymo, Crysippo.

ſippo. Hi nunc omnes auctores interierunt. Sed an ex ijs Plutarchus quicquam recitat, quod nos ex aliis, qui extant, copoſius repetere nō poſſumus? Idem Plutarchus in aliis ſuis Parallelis, hoc eſt, illuſtrium virorum vitis, quæ Græcam, Latinámq; hiſtoriam deſcribunt, auctores plus quàm ducētos, ex quibus illam collegerit, laudat. Si dixero, ne decimã quidem eorum partem nunc extare, non mentiar. Sed ipſe Plutarchus, quod alioqui ab iis iam fruſtra requirimus, ſuppeditat. Ne illos quidem Plutarchi libros integros ſupereſſe ſcio. Sed alii, qui ſuperſunt, eos ſupplēt. Mirabilis profectò eſt quædam in hoc genere pugna eorum, quę obliuionem parere, & eorum, quę memoriam rerum geſtarum tueri conantur. Plinius ad Tacitũ, Auguror (inquit) hiſtorias tuas fore immortales. Vtq; non eſſet vanum hoc augurium, Imp. Tacitus eas multis exemplaribus deſcriptas iuſſerat ad-

seruari in publicis bibliothecis. Ipse Dio narrat sese ad historiam scribẽdam diuino quodam somnio cõfirmatum fuisse, cùm ex eo intellexisset, illam, quam scriberet, nullo vnquam tempore esse perituram. Perierant tamen Taciti & Dionis commentarii, víxque tandem aliqua eorum pars reuixit & ex suo sepulchro eruta est. Sed quod planè periit, nõne aliunde sarciri & aliorum libris cõpensari potest? Nihil attinet nũc ostentare superstites bibliothecas, quæ nos bene sperare iubent. Sed vt Plinius scripsit se suorum temporũ historiam orsum esse à fine Aufidij Bassi: sic dicere possum Herodotum à fine Prophetarum, Thucydidem à fine Herodoti, Xenophõtem à fine Thucydidis. Historiæ Ro. primam partẽ Dionysius præcipuè susceperat, professus se eius historiæ scriptionem producere velle vsq; ad initiũ primi belli Punici. Secundã Polybius anteà susceperat: postea Liuius tertiã

poti-

potiſſimùm explicare voluit. Etſi autem maxima horum ſcriptorũ pars nunc interierit, tamen poteſt & hæc lacuna repleri, & hoc ſarciri damnũ. Tacitus non procul à fine Liuij ſuos Annales orditur, Marcellinus à fine Taciti, hoc eſt, à principatu Neruæ, vt Herodianus ab exitu M. Antonini, in quo deſierat Dio. Quid pluribus verbis talia ſucceſſionis continuæ exempla in alijs ſcriptoribus commemorem? In re præſenti multò id commodiùs diligentiúſque oſtendero. Nunc dico, ne tẽpora quidem literis omnibus inimica potuiſſe nobis earum pręſidia eripere, & hiſtoriam ſic certaſſe cum barbarie, vt hæc illam opprimere non potuerit, vt huic illa minimè ceſſerit, denique vt hanc illa veluti in triumpho circumduxerit. Ne rurſus longior ſim, breuiter delibabo tantùm poſteriora. Qualeſcunque reliquiæ nobis relictæ ſunt (hoc enim dicendũ iterum eſt) hiſtoriam ſatis integram

conflare vtcunq; possunt, si abs singulis scriptoribus singula corrogãdo, omnia peruestigemus, & quod singuli conferent, aptè colligamus atque coniungamus. Nam & diligẽtiam perquirendi, & artem quandã quæsitis rectè vtendi, necessariam esse profiteor. Vtraque verò si adsit, tum certè magis atq; magis admirabimur vtrunque illud, quod anteà dicebam, hoc est, & veterum omnibus seculis historicorum, qui in hoc genere scriptionis, tanquam in acie alij alijs successerunt, & quasi in decursu lampada acceperunt abs decedentibus, continuam atque conspirantem fuisse contentionem: & post tantam barbarorum temporum tẽpestatem, atque adeò literarum vastitatem, tantùm esse reliquam veterum monumentorum. Post mortem Constantini, Imperio partim diuiso, partim aliò translato, & nescio quò abductis legionibus inundare cœpit illa barbarorum colluuies Nonne

mirum

mirum est tunc nihilominus historiam diligẽter esse conscriptam, sed & quæ tunc conscripta fuit, ad nos peruenisse. Quid? Valens Imperator in Oriente domi & foris cælum terræ miscebat: & nihilominus alit historicos, qui etiã cùm Græci essent, Latinè nobis exponant quod quærimus. Nullis liberalibus studiis eruditum fuisse fatetur Ammianus Marcellinus libro XXXI. Iubet tamen, vt Eutropius res Romanas ab vrbe condita vsque ad suam ætatem colligat. Id non ineleganter præstat Eutropius: cuius etiamnũ extat (vt appellatur) Breuiarium. Cùm ad suæ ætatis historiam peruenit, ait sese eã maiore stylo dicendam reseruare ad maiorem scribendi diligentiam. An id quoque prestiterit, ignoro. Sed bene habet. Eodem tempore in eadem aula vixit Ammianus Marcellinus, qui cumulatè hoc præstitit, homo quidem militaris, sed tam literatus miles, támque veterum literarum

ſtudioſus, vt nihil non perueſtiget. Nam & quod in Gallorum monumentis inciſum fuerat de eorum antiquiſſima origine, legiſſe ſe ait libro xv. Deniq; (vt vno verbo dicam) diligentiſſimus ſcriptor eſt. Eſt quidem ſcabra eius, hominis nempe Conſtãtinopolitani, oratio Latina: ſed rebus eſt doctis referta, & variam, multiplicem, reconditámq; lectionem includit, & verò hiſtoriam, quã alius non expoſuerit, copiosè explicat. Denique hũc Marcellinum cum Tacito, à cuius fine, vt dixi, orſus ſuam hiſtoriã eſt, cõparare auſim: & cùm anteà Tacitum cum Liuio tantum habere ſimilitudinis dixi, quantum vnius cum alterius habuit Reſp. nũc multò magis dixero Marcellinũ Tacito non eſſe diſſimilem; eſſe tamen vberiorem. Iam verò ſi eius cõmentarios ſuperſtites de temporibus Cõſtantij, Iuliani, Valentiniani Valentíſque coniungamus non modò cum ijs, quæ ex legum libris repeti poſſunt.

poſſunt, ſed & cum Eccleſiaſticis eorum temporum monumentis, quæ plurima etiam ſunt: certè maxima illius hiſtoriæ materia memoriáque nobis occurret.

Poſt mortem Theodoſij barbaries magis atque magis graſſari cœpit, quæ vrbe euerſa, in Italia rerum potita eſt: & ecce ex Africa Auguſtinus magna nobis præſidia ſummittit. Incitauit enim ſuum Paulum Oroſium, vt ab orbe condito ad ſua vſque tempora perpetuæ hiſtoriæ memoriam renouaret. Quid dicam, ipſam Thedoſij II vxorem Eudociam, fœminam doctiſſimam, & Athenienſi philoſopho patre dignam filiam, & Imperatoris maximi coniugio digniſſimam virginem, Heroïcis verſibus Perſica mariti bella elegantiſſimè deſcripſiſſe? Si ad Iuſtiniani noſtri tempora tranſeam, occurrent Procopius & Agathias: & ijs proximus Euagrius, qui hiſtoriæ Eccleſiaſticæ

παραλειπόμενα persecutus est abs Theodosio secundo, vsque ad Mauricij Imperium: quibus profectò temporibus tristissima Reip. facies fuit. Sed fortasse in Oriente quidem adhuc aliquid literarum & lucis superfuit: In Occidente verò omnia erant densissimis tenebris sepulta. Equidem negare non possum obscurum esse chaos. Sed in ea quoque caligine conati sunt quidam memoriam suorum temporum posteritati relinquere. Atque hîc quidem mihi in mentem venit ille Leo, magnus, vt videtur, vir in aula Tholosana Regis Gothi. Is hortatus erat Sidonium Apollinarem, qui tunc in Gallia vnus erat literis & eruditione pręstantissimus, vt historiam eius temporis scriberet. Sidonius sapientissimè iudicans, quorũ potissimùm sit hominum, historiam scribere, respondet, ipsum Leonem id potius suscipere debere & præstare posse. Quotidie namque (inquit) pe-

poten

potentiſſimi conſilia Regis, totius ſolicitus orbis, pariter eius negocia, iura, fœdera, bella, loca, ſpacia, merita cognoſcis. Vnde quis iuſtiùs ſeſe ad iſta ſuccinxerit, quàm ille, quem conſtat gentium motus, legationum varietates, facta ducum, pacta regnantium, tota denique publicarum rerum ſecreta didiciſſe? quique præſtanti poſitus in culmine, nec neceſſe habet vel ſupprimere verum, vel cōcinnare mendacium? Vtinam verò hic Leo hanc hiſtoriam nobis reliquiſſet. Nam cùm vir talis fuerit, digniſſimus erat, qui illi rei ſe dederet: & ea tunc erant in hoc Occidente tempora, quorum memoriam valde requirimus propè alioqui amiſſam. Quàm multa, quæ ignoramus, cognoſcere poſſemus de Regni Francici initiis, deque Gothici in Aquitania atque Italia ſtatu? Nam probabile eſt Leonem illum, cùm Alarici Tholoſani Regis conſilia regeret: & Theodorici, qui ſocer Alarici fuit, & Clodouei

douei Franci, cuius filiam duxit Ala-
rici filius, consilia cognouisse, & re
maximas tunc ab illis tribus magni
Principibus gestas, quæ nunc obscu-
ra obliuione sepultæ sunt, illustrare
potuisse. Neque tamen contemnen-
dum est, quod ex Sidonii epistolis e-
lici potest, quantulumcunque sit il-
lud. Factum verò deinde est, vt cùm
viri togati in Reipublicæ guberna-
tione occupati hanc curam non su-
sciperent, quæ tamen ad eos magis
pertinebat: ipsi monachi, ociosi ho-
mines, vltrò ad eam rem sint aggres-
si. Ac Sidonius quidem verecundè
responderat, eam abs suo ordine (e-
rat autem Episcopus) valde abhor-
rere. Sed monachi cogitarunt satius
esse aliquam, quàm nullam histori-
am contexi. Nihil nunc dicam de
Cassiodoro, primùm Consule & Se-
natore, deinde monacho: quem om-
nes fatentur plurimum ad hanc rem
contulisse. Sed habenda etiam gra-
tia est ipsi Gregorio Turonensi Ar-
chiepi-

chiepiſcopo, qui Francorum Regum ante Caroli magni tempora res geſtas, vt potuit, deſcripſit. Habenda eſt gratia Annonio monacho, qui poſtea eandem hiſtoriam ſuſcepit, & ad ſuam ætatem vſq; perduxit. Quid dicam de Beda, qui ſuorum Anglo-ſaxonum Britannicam hiſtoriam collegit? Quid futurum erat, ſi temporibus illis non affulſiſſent tales hiſtorici, qui nobis etiamnum de rebus illis multa quærentibus vtcunq; reſpondeant? Atque hoc quidem exẽplo plures deinde eius ordinis ſcriptores excitati ſunt, qui Carolo Magno, eiuſque poſteris adfuerunt: quorum monumentis tam nunc carere non poſſumus, quàm vtimur perlubenter. Paulum Varnefridum Diaconum Aquilegienſem Longobardum, Longobardicarum rerum ſcriptorem, Carolus Magnus euerſo Longobardorum regno, eorumque Rege Deſiderio capto, aluit, propè vt olim Veſpaſianus Ioſe-

Iosephum: eundemque nihilominus filia Desiderii impulit, vt ad Eutropium libros duos appenderet: & abs Iuliano historiam produceret ad nostrum vsque Iustinianum, hoc est, vsque ad principium regni Longobardici. Quis non agnoscit, quantum & huic propè monacho debeat eorum temporum historia? Quid dicam de Eghinardo, qui sui Caroli Magni, cuius Cancellarius fuisse dicitur, vitam descripsit? Contemnãt, qui volent, talia auxilia, & (si etiam velint) fastidiosè respuant. Ego in deserta solitudine duces, ne monachos quidem, contemnam, quibus aliquam veluti facem praeferentibus vtcunque conspicio, quod alioqui planè non viderem. Fateor tribus ante & post Carolum seculis historiam Francorum Regum valde obscuram videri, cùm barbaries in Gallia veluti reuocasset veterum Druidum morem, qui res suas literis non mandabant. Sed tantò magis colligendum

gendum est, si quid sit scriptum: & spero fore, vt ex illius nobilissimi regni Archiuis aliquando plura eruãtur. Intereà quosdam, qui se alioqui in solitudinem abdiderant, nobis occurrere indices & testes eorum temporum, æquo animo patiamur. Et cur tandem nobis etiam non gratularemur, vnum inter eos Abbatem Vspergensem anno M. CC. extitisse, qui fideliter collegerit illam barbarorum in Germania temporum, suorumque Imperatorum historiã, in qua alioqui caligaremus? alterumque in Hispania Rodericum antistitem Toletanum paulò pòst idem fecisse? Saltem suæ gentis memoriam aliquam nobis reliquisse. Sint licet rudes tales commentarii, tamen quædam (vt ita dicam) faculæ sunt, quæ efficiunt, vt in ea obliuionis profunda nocte, in qua cæci planè essemus, aliquid videamus. Græci & politiores & fæliciores in hoc genere semper fuerunt. Ventum erat ad an-

num M. LXX. cùm in Imperio Cõstantinopolitano ipse Patriarcha Ioannes Xiphilinus, Dionis Græcam rerum Ro. historiam nobilissimam, non modò in lucem reuocauit, sed & eleganti epitome, vt memoria facilior esset, exornauit, cùm aliæ nationes vix vllam tenerent earum rerum memoriam. Cumque ad suam vsque ætatem historiam non perduxisset: ecce statim Zonaras, monachus ille quidem, sed doctus & literatus monachus, & maximis in Imperio Constantinopol. muneribus anteà perfunctus, persequitur, quod Xiphilinus dereliquerat: & vniuersæ historiæ ab orbe condito non inelegantes epitomas concinnat. Desiit in suo Imp. Alexio Comneno: nec satis diligenter exposuisse visus est illam sui temporis historiam: quo tamen tempore Occidens cum Oriente congressus, & vterque veluti orbis concurrens, magnam & illustrem historiæ nouæ materiam suppeditabat.

bat. Sed anna Alexii illius filia, fœmina eruditissima, tanti dux fœmina facti, libris xx. suæ Alexiados, paternam historiam ita describit atque illustrat, vt eius ætatis & Imperii & Orientis statum liquidò etiamnum conspiciamus: & alteram in Anna Eudociam, vel potiùs maiorem gloriam maiusque decus admirari cogamur. Eant nunc, qui suæ ignauiæ, barbarorum temporum tenebras obtendunt. Vix me continere possum, quin exclamem,

Vos etenim iuuenes animos geritis muliebres,
Illáque virgo viri.

Certè vt Romanis olim Imperatoribus, & Persicis Regibus turpe & pudendum fuit aliquando vinci ab vna muliere Zenobia, barbaris illis temporibus, quibus Valerianus & Gallienus, seruiebant dicam an imperabāt? Sic pudorē ignauiæ iis incutere eadem debuit, quæ etiā Romanos historicas literas Romę docebat. Certè Trebellius Pollio scribit, tam

peritam Alexandrinæ atque Orientalis historiæ fuisse, vt & eius epitomas conscriberet. Neque dubito, quin eo studio animum illum suum plusquàm virilem, & admirabilem prudentiam in rebus gerendis, atque in aduersis, ipsaque adeò captiuitate inuictam constantiam confirmarit. Sed cùm legimus Annæ Alexiadem, an non multò magis nos nostræ ignauiæ puderet? Intereà bene habet: obscurissimorum temporum lucem inde, vnde minimè sperassemus, nobis affulgere. Vt autem Anna Zonaram veluti excepit, sic Zonaram cõsecutus est Nicetas, Nicetam Calchondylas: vt iam de aliis eorum tẽporum scriptoribus Græcis, qui nondum prodierunt, non loquar. Sed ne illis quidem nostri Occidentales, qui tunc Asiam & Syriam victores peruagabantur, in hoc genere cessere. Post Gotifredum & Balduinos duos, primum & secundum, Reges Hierosolymitanos maximis rebus gestis

gestis nobilissimos, nonne etiam laudantur Balduinus tertius, & huius frater Almaricus, & Almarici filius Balduinus quartus, quòd Iuris & historiarum essent studiosissimi? Nonne liberaliter aluerunt Gulielmum illum nostratem, qui posteà Archiepiscopus Tyrius fuit, & quem Balduinus quartus præceptorem, deinde Cancellarium habuit? Nonne historicum lumen Orientis esse iusserunt? Nonne Amalricus ille Balduinorum filius, frater, pater, factus quoque Rex Hierosolimitanus curauit ab illo conscribi ignotam alioqui nostris, Orientalium Principum integram historiam annorum DLXXVII. eique ad tantum opus Arabicos etiam libros maximis sumptibus cõparatos suppeditauit? Nonne & ille Tyrius suorum Principum admirabilem, quæ etiamnum publicè extat, historiam abs Gotifredo per annos LXXX. fidelissimè contexuit? Factum id est, cùm ad annum Christi mille-

non ignobiles extant) totam illam Indiam & Tartarorum Imperiũ nouum & admirabile, quod perlustrauerat, domum reuersus describeret: cùm illius & historiam, quam in re præsenti cognouerat, recitaret, & ciuitates amplissimas literis & legibus excultas, & ipsam Regiam aulam picturis historicis insignitam esse narraret: deniq; cùm illius Cublaii magni Chami ad Pōtificem Romanum epistolam adferret: credo, nostrorum studia inflammauit. Cùm olim non dissimili exemplo accidisset, vt Taprobanæ insulæ Rex Legatos Romã misisset ad Imperatorem Claudium, Romani magna cum admiratione audiuerunt tales noui veluti orbis testes atque nuncios: neque non Plinius quod illi Legati retulerunt, in suæ historiæ commentarios posteà retulit. Maius autem quippiam fuit, quod de Paulo Veneto nunc recitaui: neque profectò minus admirabile est, nostra ætate, *Lib. 6. cap. 22.*

non solùm ab Abissino Rege Æthiopiæ, sed & ex Themistitana ciuitate nouæ Indiæ Occidentalis, tanquam ex altera Canta Legatos Romam appulisse cum suæ Reipublicæ literis atque commentariis. *Vbi tales* stimuli nostros vrgebant, certè nullus desidiæ locus relictus fuit. Quid ergo intereà nostra Europa? Non est iam necesse pluribus verbis dicere, quantum infelix elaborarit, vt cùm magna literarum, doctorumque hominum penuria laboraret, tamen res suas ab obliuione vindicaret. Nō est necessè omnes commemorare, qui proximorum saltem annorum CCC. memoriam, historiamque nostrorum Regum & Principum diligentissimè & simplicissimè exposuerunt, homines fortasse impoliti, sed quò minus simulationis aliquo artificio eruditi, tantò magis ad veritatis testimonium idonei. Neque tamen defuerunt doctissimi atque literati homines, qui tandem perpolirent,

lirent, quod illi priores informarãt. Certè etsi tantùm consideremus, ecquid vna nobis Italia suppeditet: neque Blondi Flauij subsidia, qui historiarum ab inclinatione Romani Imperij libros XXXI. edidit ante annos centum: neque qui illum consecutus est, Antonij Sabellici Enneadas & Decadas: neq; huius veluti successores duos, Petrum Bembum & Paulum Iouium: neque illius, qui Britanniæ datus est, Polydori Anglicam historiam: neq; Pauli Æmilij cõmentarios de rebus gestis Francorum, quisquam literatus cõtemplerit. Sed clarissimorum virorum labores in re præsenti laudabimus. Illud modò, quod vt video, longiùs me abduxit, dicere volui: non deesse scriptores, non monumẽta, non memoriam, non lumen, vel in tenebricosis temporibus, vt quod suscipimus, bona cum spe persequi possimus. Vbi factum aliquod historia verè & fideliter narrauit, protinus

(vt in testimonijs fit) quæri solet ac debet de tempore & loco. Nam neque alioqui integra narratio esset. Ac temporis quidem magnam rationem imprimis habent, qui scribũt Annales aut Diaria. Sed historia sæpè non requirit tam minutã & scrupulosam Chronologiam; neque tam exiliter aliquando diuidi se patitur: neque semper diem & Consulem habet. Verùm cõfusè omnia miscere, nunquam licet: & quantum potest, fugere historicus debet ὑστερολογίαν Est quidem pluſculum difficultatis in cõparatione τῶν συγχρόνων Sed fuit olim multò plus fortasse, quàm sit hodie. Sanè Plutarchus, vt in Lycurgo valde laborat, sese vt euoluere possit: sic in Solone ingenuè fatetur, rem esse tam variè iactatam, vt diu multi in ea componenda atque concilianda frustra sudarint. Verùm tanto magis ætati nostræ gratulari debemus, & doctissimis hominibus gratias agere, qui talia fœliciter expli-

explicarunt. Athenæus ipſum Platonem, atque etiam Xenophontem grauiter accuſat, quòd quorundam tempora ſæpè notauerint falsò & imperitè; vt & Thucydides Hellanicum. & Dionyſius Fabium Pictorem, & alij alios. Sed & Cicero ſcriptores quoſdam meritò reprehendit, qui Numam Pythagoræ diſcipulum fuiſſe aiebant, cùm Pythagoras aliquot poſt Numam ſeculis primum natus ſit: vt tantò magis mirer Ouidium in eodem errore tanquam in luto hęſiſſe. Sunt ij quidem certè ridiculi & fœdi errores. Sed cùm magnos alioqui & doctos viros ijs ſubinde implicari videmus, intelligimus nos cauere nobis debere. Hìc mihi venit in mentem, quod idem Cicero in quadam oratione pro Gallio lepidè narrat. Non extat illa oratio. Sed Hieronymus ad Nepot. loquens de imperitis concionatoribus, ex illa recitat, quod iam recitabo. Qui-

dam (inquit Cicero) poëta nominatus, homo perliteratus, cùm facit Euripidem & Menandrum inter sese, & alio loco Socratem & Epicurũ differentes, quorum ætates non annis, sed seculis scimus esse disiũctas: quantos is plausus & clamores mouet? Multos enim condiscipulos habet in Theatro, qui simul literas non didicerunt. Scitè profectò & salsè Cicero. Sed quantos cachinnos, & quales sannas in consessu doctorum hominum excitaret tam ridicula ἀνισοχρονισία? Atqui non modò indocti illi concionatores, de quibus agit Hieronymus, sed & doctissimi in Ecclesia doctores miserè se & alios nimium credulos in hoc genere aliquando fefellerunt: vt Epiphanius, cùm de Iustini Martyris ætate agit: & Socrates ille Ecclesiasticæ historiæ non ignobilis auctor, cùm de Polycarpo. Quid dicam de ipso Augustino, qui disputans de historiæ vtilitate, ait Ambrosium contra Platoni-

Lib. 2. de doc. Christ.

cos,

cos, qui nostros à Platone omnia didicisse fingebant, dixisse, Platonem temporibus Hieremiæ profectum esse in Ægyptum? Ac quidem alibi agnoscit se memoria lapsum esse, cùm illud Ambrosio tribuit. Sed an alioqui tandem vidit satis, quâm fuerit Plato posterior Hieremia? Vidit. Nam scribit Platonem natum esse post Esræ tēpora. Et verò Pagani nostros talibus de suorum auctorũ antiquitate disputationibus tam valde exagitarunt, vt Christiani tandem coacti sint τῶν χρονικῶν studio magnā operam dare. Quod & Clemens Alexandrinus, & postea Eusebius sedulò fecerunt: & qui eos consecuti sunt, tam id diligenter sunt persecuti, vt iam minimè requiram illius Castoris Rhodij veteres commentarios, qui dicitur scripsisse τὰ χρονικὰ ὑπομνήματα. Sed quia multos video nihilominus inscita quadam præcipites sæpè in hoc genere labi, cogor, meos, vt sibi caueant, monere. Pu-

Libr. 2. Retracta.

Lib. 18. de ciuitate Dei.

det profectò me, cùm Bartolum & Paulum Castrensem, nobilissimos iuris interpretes, lego, de Papiniani & Diocletiani ætate ad quarundam legum conciliationem ineptissimè atque adeò stolidissimè non tam loqui, quàm nugari. Verùm bene habet: vix vllus hodie in schola tam puer est, quem ferulæ metus non docuerit meliora chronica.

Sed neque iam in Cosmographia, Geographia, Chorographia, magis quàm in Chronologia, facilè aliquis vel peccauerit vel aberrauerit. Adeò tabellis omnia sunt ad viuum expressa. Lepidum est, quod nasutus ille Lucianus ait, sese delira stulticia fatui cuiusdam Historiographi, ex Græco factum esse Babilonium, patriámque suam ab Hellesponto auulsam, cùm ipsis mœnibus & turribus & vniuerso populo translatam esse in Mesopotamiam. Si quis tam absurdè peregrinetur, taliáque monstra non tam somniet. quàm

quàm affirmet, illud attonitus exclamabo.

Et Ararim Parthus bibit, & Germania Tigrim.

Dicerem iterum vix quenquã iam posse in tales errores incidere. Sed cùm superioribus annis legerẽ hominis doctissimi & acutissimi & hac ætate cautissimi cõmentarios quosdam, in quibus ille, quod Eusebius scripsit de Pella ad Iordanam, docẽdo transfert ad Pellam Macedonicã: sensi nostros iterum monendos esse, videant, ne tam inscitè orbem terrarum reuoluendo inuertant.

Cicero ad Attic. narrat sese instituisse scribere de Geographia magnùm opus, cùm in Ægyptum proficisci cogitaret. Sed vt hæc eius peregrinatio impedita fuit, sic & scriptio illa Geographica fuit abrupta. Cæterum non multò pòst Roma Strabonem aluit, qui cùm magnã orbis partẽ peruagatus multorũ mores vidisset & vrbes, Geogra-

phiam cũ historia coniunxit, & scitissimè expressit. De alijs, qui secuti eum sunt, & eidem studio magnam operam dederunt, nunc non loquar. Facere tamen vix possum, quin Pausaniæ mentionem faciam, qui Imp. Adriani temporibus Græciam curiosè perlustrauit, & paulò antè quàm ea tota cõcideret, studiosè quicquid in ea erat memorabile, notauit atq; collegit. Neq; verò quã aliquo Strabonis vel Pausanię exemplo, rationẽ & viam historiæ pertractandæ secutus est superioribus annis Raphaël Volaterranus, nunc eam imitari vellem. Non enim historiam, vt regiones & prouincias, diuidere possum: & illa modò huc, modò illuc nos cogit discurrere: neque vni loco affixa, neq; in vna regione semper est inclusa. Certè aliud longè est, Geographiæ aliquam historiarum memoriã aspergere: aliud, historiæ perpetuæ Geographiam veluti appendicem subiicere.

Postea-

Poſteaquàm hiſtoria factum aliquod deſcripſit cum ſuis circunſtātijs, etſi eam liberali cuſtodia ſeptam, vellem, cingeret omnium literarum eruditus quidam chorus: tamen Rhetores nouos, ad id, quod recitatum erit, exaggerandum non inuitabo. Nam amplificationes atque excurſiones ocioſorum hominum, qui, vt poëtæ & pictores, quid libet audendi atq; fingendi poteſtatem ſibi arrogant, non minus quàm ineptas allegorias ineptorum concionatorum, præcidendas eſſe ſentio. Vtātur ijs vel in ſcena ludiones, vel in concione declamatores. Ego hiſtoriam caſtiorem & verecūdiorem eſſe opto. Ac, ſi quod Cicero in Bruto ſcripſit, conceſſum eſt Rhetoribus, vel in hiſtorijs mentiri: vellem talē planè Rhetoricam hinc faceſſere. Nam & memini, quod idem Cicero ad Attic. ſeriò ſcripſit, alia eſſe ſcripta ἐγκωμιαστικὰ alia ἱστορικὰ quòdq; nō modò Cicero, ſed & Liuius graui-

ter conquestus est, funebres veterum orationes reddidisse historiam mendosam. Denique non rarò mihi in mentem venit, quod idem Cicero alibi verè scripsit, alias in historia leges obseruandas esse, alias in poëmate: cùm in illa ad veritatem quæque referantur, in hoc ad delectationem pleraque. Neque tamen non agnosco olim quoque fuisse quosdam poëtas historicos: neque Lucanum, cùm bellum ciuile, aut Silium Italicum, cùm bella Punica narrat, repudiauero: ac ne historiam quidem aliquando in tragœdiam transformari, & in scena agi recusauero. Denique & Panegyricis Veterum vtar nonnunquam, vt cùm de Diocletiano, Constantino, Theodosio narrant, quod alijs monumentis proditum non est. Sed vt est aliquis in hoc genere modus, sic & cautio, quæ necessaria est, adhibei debet. Potiùs verò quàm indulgeamus ludicris

& ocio-

& ociosis alicuius facti amplificationibus, aliæ sunt, quæ nos aliò vocant, seriæ quæstiones.

FR. BALDVINI, DE INSTITVTIONE ET VNIVERSÆ HISTORIÆ, eius cum Iurisprudentia coniunctione,

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ

Liber secundus.



ÆPE mirari soleo, multos, qui historias legunt, has veluti ludendo, ita percurrere, vt neq; quem ex ijs fructum legere possint, sciant: neque quid ad talem lectionem ipsi adferre debeant, vnquam cogitent. Credo, eos ad illas non accedere nisi inanis alicuius oblectationis causa, qua se & suum tempus fallant. Sed hoc,

hoc, quid aliud, quàm nugari, est? Quid nos? Cùm profiteor agere me velle de institutione historię vniuersæ, déque huius cum Iurisprudentia coniunctione: sentio hanc Iurisprudentiam, illius quoque vniuersitatis partem esse. Videndum verò est, cur hanc societatem requiram.

Vbi factum aliquod historia recitauit, excutiendum nobis illud iterùm est: & de Iure ac vsu est quærendum. De facti Iure dico: hoc est, an quod factum esse dicitur, iustum, bonum, rectum sit, & ad exemplum propterea trahi possit: an verò sit iniustum, & proterea damnandũ atq; fugiendũ. Sic enim vocari in iudiciũ debet. Audio, quod multi dicere solẽt, moralẽ philophiam cum historia esse coniungendam, vt quod illa pręceptis agit, hæc agat exemplis, præsertim cùm vbi de officiis agitur, præcepta propè inania sint, si exemplis non confirmentur, animoq; nostro non infigantur. Laudo

do equidem hanc, quam vocant, ethicæ doctrinæ & hiſtoriæ ſocietatē. Sed longiùs progredior, & Iuriſprudentiam aduoco: quanquam & hæc quædam eſſe dicatur pars philoſophiæ moralis. Sed quia Cicero non temerè admonet, aliter philoſophos, aliter leges iudicare de Iure vel officiis: non temerè eſt, quod Iuriſprudentiam quoque hìc audiēdam eſſe dico. Certè ſi in legum lectione & interpretatione dicere ſolemus, artem æqui & boni eſſe neceſſariam, vt & Iure ſcripto rectè vtamur: multò magis, quod ex hiſtoria profertur exemplum, ex lege æſtimandum atque iudicandum eſt. Nam & videndum eſt, ne nobis imponat, quæ multis ſæpè impoſuit, κακοζηλία: néue aut priuilegium pro lege, aut factum pro iure temerè accipiamus; aut deniq; cum facto Ius confusè miſceamus. Hìc ergo quæſtiones Iuris abs quęſtionibus facti diſcernendas eſſe dico. Sed rurſus ea in re, cùm hiſtorias legimus,

mus, magnam cautionem adhibendam esse sentio. Interdum enim tale factum est, & eius est auctoritatis, vt nihil prætereà quærendum sit, quia pro iure & lege illud omnino sit habendum. Interdum rursus legis nomen occurrit, vbi tamē iam non ius, sed factum agnoscere debemus. Rectè sanè noster Proculus admonet, spectādum esse non solùm quid Romæ factum sit, sed etiam quid fieri debeat. Quod autem de iis quæ in Vrbe publicè fiunt, ait: de iis, quæ fiunt in orbe, multò magis dicendum est. Sed sapienter, religiosè, & temperanter iudicandum est de more Maiorum. Vetus etiam illud est, legibus, non exemplis iudicandum esse. Verùm & exempla quædam legum vim habent. Sunt denique nonnulla, quæ (vt Veteres loquebantur) non more fiunt. Vt igitur hæc & eius generis reliqua, quibus referti sunt libri historici, rectè diiudicentur: ad certum Ius recurrendum est, &
cum

cum historia coniungenda est Iurisprudentia; illam dico Iurisprudentiam, quæ est, esseque debet, qualis esse dicitur, rerum diuinarum atque humanarum noticia, iusti atque iniusti scientia. Quò verò magis inquiremus, cur hæc coniunctio requiratur, magis sentiemus tam eam esse necessariam, quàm vnius corporis indiuisæ partes aut membra diuelli neque possunt neque debent. Ego quidem nondum satis statuere potui, plúsne lucis historia ex Iurisprudentiæ libris, an Iurisprudentia ex historicis monumentis accipiat. Sed liquidò affirmare possum, sic vtramque esse comparatam, vt (quod ille ait) altera alterius poscat opem, & coniuret amicè. Olim Pomponius Atticus dicebat, sese Ciceronis de Republica libris, impulsum, atque incensum fuisse, ad veterum annalium memoriam comprehendendam. Ego dicere soleo, me & legum libris ad historiæ memo-

memoriam consectandam, & historiæ monumentis ad legum volumina euoluenda excitatum fuisse. Quãtulumcunque sit illud, quod sum in vtroque genere consecutus (si quid est modò: quod quidem certè perexiguum esse sentio) tamen studiosis auctor esse non dubitabo, illius, de qua loquor, siue coniunctionis persequendæ & astringendæ, siue affinitatis contrahendæ. Vtque olim Lælius ille sapiens, generos sibi asciuit, alterum Q. Mucium Scæuolam, Augurem & Iurisconsultum clarissimum: alterum Fannium historicum nobilem: sic & nos hæc studia tanquam maximè affinia copulemus. Imò verò, vt P. Mucius Sceuola, magnus ille Iurisconsultorum princeps, in Consulatu collegam habuit L. Calpurnium Pisonem, Annalium scriptorem præstantissimum: sic, quod sæpe alias optaui, optare etiamnum me non dissimulabo, tale aliquando Iurisprudentiæ & historiæ col-

collegium institui, quale esse debet? Sed cùm alteram altera quodammodo contineat, & suis libris, tanquam finibus includat (quanquam vtri potiùs hæc comprehensio tribuenda sit, nesciam: & vtrique tribui rectè posse videatur) iterum propiusque videamus, qualis quantaque sit hæc affinitas. Non enim temerè est, quòd eam vrgeo tantopere: vtque studiorum, sic & consilii mei rationem intelligi imprimis velim: & veniam (credo) mihi facilè dabunt æqui iudices, si paululum indulgeam iustissimo amori, & iis, in quibus bonam vitæ partem consumpsi, literis plurimùm tribuam. Siue Iurisprudentiam cùm historia, siue historiam cũ Iurisprudentia coniungam, loquor & ago de vtriusque Iuris cognitione, diuini & humani: Iúsq; vniuersum complector. quod certè varium & multiplex est, vt quidem nunc vtimur Iuris verbo. Ius diuinum imprimis (vt debeo) appello.

quod est de religione vera. Estque rursus hoc duplex: Est enim quoddam perpetuũ & immutabile, quod ad ipsius religionis (vt ita dicam) substantiam pertinet: aliud verò magis est, si ita loqui licet, politicum, quod ad ritus & ceremonias & externam Ecclesiæ gubernationem refertur. Vtrunque autem contineri iisdem libris, quibus & historia sacra, continetur, neque aut illud sine hac, aut hanc sine illo planè legi posse, manifestùm est. Augustinus in libris de doctrina Christiana, cùm docet historiam, etiam si (vt loquitur) præter Ecclesiam puerili eruditione discatur, plurimùm conducere ad sacros libros intelligendos: nimis id agere videtur tenuiter & propè pueriliter, atque adeò exiliter. In libris de Ciuitate Dei diligentiùs id facit, Sed maius aliquid est, quod nunc vrgeo. Dico Ius sacrum cum historia sacra, & hanc cum illo mirificè esse coniunctam. Vt itaque Theologiam quam

quàm vocant, Deus in historiæ schola veluti inclusisse dicitur, quia literæ sacræ sint etiam historicæ: sic & huiusce diuinæ Iurisprudentiæ atq; historiæ indiuiduam esse coniunctionem, iure aliquis dixerit. Sed in vtriusque lectione video necessariam esse magnam rursus cautionem, seriamque scientiam totius religionis. Libri imprimis sacri occurrunt, & quidem vtriusque (vt loquimur) fœderis diuini, veteris & noui. Nisi si vtriusque conditionem rectè consideramus, nihil agimus. Iosephus veteris (vt vocatur) Testamenti, & illius Mosaicæ atque Propheticæ historiæ libros, ex Hebræa lingua in Græcam conuertere, ipsosque LXX interpretes in hoc genere superare voluisse videtur: putatque se, qui sacerdos erat Hierosolymitanus, probè rem totam intelligere. Sed nonne illius historię cadauer magis quàm animum, & vmbram potius quàm corpus, ex-

ponit? Cur ita? Quia quid agatur, parum intelligat, homo nihil aliud, quàm Iudæus. Certè cùm Paulus Apostolus ex ea historia quippiam delibat, interpres est valde dissimilis Iosepho vel Philoni. Sed & in ipsa Chronologia quantum aliquando sit mysterii, quod Iosephus non vidit, peritè notat Apostolus, cùm quadringentis post fœdus, quod cum Abrahamo pepigit Deus, annis, legem primùm à Mose latam esse: neque id temerè hoc ordine esse factum, religiosè monet. Denique & cùm de legibus Mosis agitur, quænam distinctio adhibenda sit, & quid in iis sit perpetuum, hoc est, quid omnium & gentium atq; temporum sit: quid, non omnium sit gentium: quid, non omnium temporum: denique qua illæ fini & conditione latæ sint, cautè obseruandum est. Illius legis alter veluti auctor (vt auctorem legis vocabant Romani) fuit Dauid, & interpretes deinde fuerunt Prophetæ: neque

q; horum historia sine hac parte recte exponi posset. Iudaicæ atq; Propheticæ historiæ succedit Christiana, Apostolica, Ecclesiastica. Atque in ea quidem, imprimis etiam disputatur de legibus Mosaicis, præsertim quod ad ceremonias attinet. Cumque non modò cum Iudæis, sed & cum Hæreticis, & Paganis (vt vocantur) perpetuam illa contineat contentionem de religione: quis non videt eam satis perlegi non posse sine huiusce Iuris cognitione? Cum Paganis siue ethnicis disputatur ex historia. Nam hæc ad eos refellendos sola satis erat: & de antiquitate tunc præcipua erat quæstio. Cum Iudæis subtilior est disputatio: sed est vna. Cum Hæreticis, qui varii & multiplices fuerunt, multiplex & longa est. Sed saltem genus vniuersum includit historia Ecclesiastica. Quàm igitur hæc cæca erit, si talium controuersiarum Ius ignoretur? Non minor eius historiæ pars est po-

ſita in quæſtionibus inter ipſos Chriſtianos agitatis de ceremoniis, diſciplina, ordine, formaque gubernationis Eccleſiaſticæ. Huius ergo etiam Iuris cognitio neceſſaria eſt: & acta cõciliorum atque Canones, & Principum Chriſtianorum leges Canonicas euoluere oportet, ſimulque in diiudicatione propter rerum & temporum varietatem, ſingularis cautio adhibenda eſt: neque non ſemper eſt coniungenda Reipublicæ notio, & ciuilis ſtatus conſideratio. Adeò perpetua eſt illa indiuiduitas, de qua loquor. Memini, cùm ſuperioribus annis viri Magdeburgenſes hiſtorię Eccleſiaſticæ deſcriptionem ſuſcepiſſent, meumque conſilium expetiiſſent, longiori me ad eos epiſtola, quid ea tota de re ſentirem, expoſuiſſe. Sed dicere quid facto ſit opus, multò, quàm id facere, eſt facilius. Affirmare verò, quod bonis nuper Principibus reſpondi, rurſus non dubitabo, ſi quis in illa memoria, vt oportet,

portet, versetur, optimam ex ea reperiri posse definitionem earum de religione controuersiarum, quæ orbem nostrum concutiunt: tantoque propterea magis doleo tales quæstiones, quæ tantum nunc dant turbarum, ad illud placidum antiquitatis tribunal non reuocari, sed ab imperitis tanquam pueris confusè misceri. Ridiculum profectò fuit, quod in concilio Ferrariensi Ioannes ille Palæologus Imperator Constantinopolitanus, nominis iam propè sui oblitus, cùm allegari audiret Ecclesiasticam historiam Hermæi Sozomeni, attonitus exclamauit, quidnam hoc tandem monstri esset? Saltem cogitasset atauum suum Andronicum non modò aluisse, sed etiam coluisse Nicephorum, qui Sozomeni imitator erat. Scilicet παλαιόλογος erat nouus hic arbiter, qui tam rerum erat imperitus, tamque νεοτελεστής, vt antiquitatis & historiæ Ecclesiasticæ ne mẽtionem quidem fieri in concilio pa-

Canonicum, modò meminerimus, quàm falsò & impudenter Epicuræi iactabant sui magistri κάνονα διοπετῆ & tam verè nos imprimis prædicare Domini Deique & præceptoris nostri Normam cœlestem. Denique quam regulam Tertullianus in suis Præscriptionibus edidit acerrimus antiquitatis Ecclesiasticæ vindex, eã cupio vt retineamus. Sed quomodo ea vtendum sit, in re præsenti videndum erit. Nunc institutum nostrum persequamur, vt magis atque magis intelligatur, cur Iurisprudentiam cum historia sapienter coniungi velim.

In historia Romana Pontificium quoque Ius Quiritum, quale Numa Pompilius Muciique Scæuolæ condiderunt, includi, & hoc, vt cum Iure ciuili olim coniunctum erat, sic ab illa repetendum esse, neminem, qui dubitet, hominem esse existimo. Hoc autem Ius cùm iam nobis non tam Iuris quàm facti loco sit esséque

debeat (non enim eo ſacra noſtra regi ferendum eſt, quod abs vera pietate eſt alienũ) quid aliud quam hiſtoricum planè eſſe dicam? Legimus itaque, quales in Romanorum ſacris ritus fuerint, & quales earum ceremoniarum leges. Sed quod tunc factum ab ijs eſt, nobis Ius non dicet.

De multis antiqui Iuris publici, quo non vtimur, partibus idẽ & ſentiemus & dicemus. Equidem (cur enim diſſimulem?) nuper legebam perlubenter nouos de antiquo Iure ciuium Ro. & Italiæ commentarios doctiſſimi hominis Caroli Sigonij, qui de hiſtoria Ro. præclarè meritus eſt. Illam autẽ antiquitatis renouatam memoriam magna cum voluptate legens dolebam, multos, qui Iuris ciuilis interpretes & doctores ſe eſſe gloriãtur, ſecurè contemnere totũ illud literarum genus. Rurſus autem dolebam, alios, qui in earum ſtudio ſunt toti, non metuere crimẽ ignauiæ atq; inſcitiæ, ſi alteram Iu-

ris Romani partem non euoluant, quæ in legum libris exponitur. Denique sic mecum cogitabam: illa liberæ Reip. historia & antiquitas tãtùm includit Iurisprudentiæ: Quid si euoluamus ea tempora, quæ pòst consecuta sunt? Ea dico, quæ Cæsarum esse dicuntur.

Non est (dicam iterũ) Iuris ciuilis Romanorũ ea cõditio, q; fortasse est aliarũ gentiũ. Cùm Diodorus Ægyptiorũ historiã exponit, facilè & cõmodè inserit Ægyptias leges. Cùm Plutarchus vel Lycurgi, vel Solonis vitã describit, eorũ κύρβεις ἄξονας in eadẽ narratione breuiter includere potest. Sed longè alia est & amplitudo & copia & varietas propterea difficultas vt Reip. sic & legũ Romanarũ. Facilè etiã Plutarch⁹, cùm Romuli aut Numæ vitã narrat, eorũ leges cõplectitur; q̃ & Dionysius facit. Sed tã angustis finib⁹ Iurisprudẽtia, de qua nũc loquor, non circũscribitur. Imò verò sese nõ minùs, quã historia, ipsã

quod est de religione vera. Estque rursus hoc duplex: Est enim quoddam perpetuũ & immutabile, quod ad ipsius religionis (vt ita dicam) substantiam pertinet: aliud verò magis est, si ita loqui licet, politicum, quod ad ritus & ceremonias & externam Ecclesiæ gubernationem, refertur. Vtrunque autem contineri iisdem libris, quibus & historia sacra, continetur, neque aut illud sine hac, aut hanc sine illo planè legi posse, manifestùm est. Augustinus in libris de doctrina Christiana, cùm docet historiam, etiam si (vt loquitur) præter Ecclesiam puerili eruditione discatur, plurimùm conducere ad sacros libros intelligendos: nimis id agere videtur tenuiter & propè pueriliter, atque adeò exiliter. In libris de Ciuitate Dei diligentiùs id facit, Sed maius aliquid est, quod nunc vrgeo. Dico Ius sacrum cum historia sacra, & hanc cum illo mirificè esse coniunctam. Vt itaque Theologiam

quam

quàm vocant, Deus in historiæ schola veluti inclusisse dicitur, quia literæ sacræ sint etiam historicæ: sic & huiusce diuinæ Iurisprudentiæ atq; historiæ indiuiduam esse coniunctionem, iure aliquis dixerit. Sed in vtriusque lectione video necessariam esse magnam rursus cautionem, seriamque scientiam totius religionis. Libri imprimis sacri occurrunt, & quidem vtriusque (vt loquimur) fœderis diuini, veteris & noui. Nisi si vtriusque conditionem rectè consideramus, nihil agimus. Iosephus veteris (vt vocatur) Testamenti, & illius Mosaicæ atque Propheticæ historiæ libros, ex Hebræa lingua in Græcam conuertere, ipsosque LXX interpretes in hoc genere superare voluisse videtur : putatque se, qui sacerdos erat Hierosolymitanus, probè rem totam intelligere. Sed nonne illius historię cadauer magis quàm animum, & vmbram potius quàm corpus, ex-

ponit? Cur ita? Quia quid agatur, parum intelligat, homo nihil aliud quàm Iudæus. Certè cùm Paulus Apostolus ex ea historia quippiam delibat, interpres est valde dissimilis Iosepho vel Philoni. Sed & in ipsa Chronologia quantum aliquando sit mysterii, quod Iosephus non vidit, peritè notat Apostolus, cùm quadringentis post fœdus, quod cum Abrahamo pepigit Deus, annis, legem primùm à Mose latam esse: neque id temerè hoc ordine esse factum, religiosè monet. Denique & cùm de legibus Mosis agitur, quænam distinctio adhibenda sit, & quid in iis sit perpetuum, hoc est, quid omnium & gentium atq; temporum sit: quid, non omnium sit gentium: quid, non omnium temporum: denique qua illæ fini & conditione latæ sint, cautè obseruandum est. Illius legis alter veluti auctor (vt auctorem legis vocabant Romani) fuit Dauid, & interpretes deinde fuerunt Prophetæ: neque

q; horum historia sine hac parte recte exponi posset. Iudaicæ atq; Propheticæ historiæ succedit Christiana, Apostolica, Ecclesiastica. Atque in ea quidem, imprimis etiam disputatur de legibus Mosaicis, præsertim quod ad ceremonias attinet. Cumque non modò cum Iudæis, sed & cum Hæreticis, & Paganis (vt vocantur) perpetuam illa contineat contentionem de religione: quis non videt eam satis perlegi non posse sine huiusce Iuris cognitione? Cum Paganis siue ethnicis disputatur ex historia. Nam hæc ad eos refellendos sola satis erat: & de antiquitate tunc præcipua erat quæstio. Cum Iudæis subtilior est disputatio: sed est vna. Cum Hæreticis, qui varii & multiplices fuerunt, multiplex & longa est. Sed saltem genus vniuersum includit historia Ecclesiastica. Quàm igitur hæc cæca erit, si talium controuersiarum Ius ignoretur? Non minor eius historiæ pars est po-

ſita in quæſtionibus inter ipſos Chriſtianos agitatis de ceremoniis, diſciplina, ordine, formaque gubernationis Eccleſiaſticæ. Huius ergo etiam Iuris cognitio neceſſaria eſt: & acta cõciliorum atque Canones, & Principum Chriſtianorum leges Canonicas euoluere oportet, ſimulque in diiudicatione propter rerum & temporum varietatem, ſingularis cautio adhibenda eſt: neque non ſemper eſt coniungenda Reipublicæ notio, & ciuilis ſtatus conſideratio. Adeò perpetua eſt illa indiuiduitas, de qua loquor. Memini, cùm ſuperioribus annis viri Magdeburgenſes hiſtoriȩ Eccleſiaſticæ deſcriptionem ſuſcepiſſent, meumque conſilium expetiiſſent, longiori me ad eos epiſtola, quid ea tota de re ſentirem, expoſuiſſe. Sed dicere quid facto ſit opus, multò, quàm id facere, eſt facilius. Affirmare verò, quod bonis nuper Principibus reſpondi, rurſus non dubitabo, ſi quis in illa memoria, vt o-

portet, verſetur, optimam ex ea reperi poſſe definitionem earum de religione controuerſiarum, quæ orbem noſtrum concutiunt: tantoque propterea magis doleo tales quæſtiones, quæ tantum nunc dant turbarum, ad illud placidum antiquitatis tribunal non reuocari, ſed ab imperitis tanquam pueris confusè miſceri. Ridiculum profectò fuit, quod in concilio Ferrarienſi Ioannes ille Palæologus Imperator Conſtantinopolitanus, nominis iam propè ſui oblitus, cùm allegari audiret Eccleſiaſticam hiſtoriam Hermæi Sozomeni, attonitus exclamauit, quidnam hoc tandem monſtri eſſet? Saltem cogitaſſet atauum ſuum Andronicum non modò aluiſſe, ſed etiam coluiſſe Nicephorum, qui Sozomeni imitator erat. Scilicet παλαιόλογος erat nouus hic arbiter, qui tam rerum erat imperitus, tamque νεοτερικὴς, vt antiquitatis & hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ne mẽtionem quidem fieri in concilio pa-

Canonicum, modò meminerimus, quàm falsò & impudenter Epicuræi iactabant sui magistri κάνονα διοπετῆ: tam verè nos imprimis prædicare Domini Deique & præceptoris nostri Normam cœlestem. Denique quam regulam Tertullianus in suis Præscriptionibus edidit acerrimus antiquitatis Ecclesiasticæ vindex, eã cupio vt retineamus. Sed quomodo ea vtendum sit, in re præsenti videndum erit. Nunc institutum nostrum persequamur, vt magis atque magis intelligatur, cur Iurisprudentiam cum historia sapienter coniungi velim.

In historia Romana Pontificium quoque Ius Quiritum, quale Numa Pompilius Muciique Scæuolæ condiderunt, includi, & hoc, vt cum Iure ciuili olim coniunctum erat, sic ab illa repetendum esse, neminem, qui dubitet, hominem esse existimo. Hoc autem Ius cùm iam nobis non tam Iuris quàm facti loco sit esséque

ris Romani partem non euoluant, quæ in legum libris exponitur. Denique sic mecum cogitabam: illa liberæ Reip. historia & antiquitas tātùm includit Iurisprudentiæ: Quid si euoluamus ea tempora, quæ pòst consecuta sunt? Ea dico, quæ Cæsarum esse dicuntur.

Non est (dicam iterū) Iuris ciuilis Romanorū ea cōditio, q; fortasse est aliarū gentiū. Cùm Diodorus Ægyptiorū historiā exponit, facilè & cōmodè inserit Ægyptias leges. Cùm Plutarchus vel Lycurgi, vel Solonis vitā describit, eorū κύρβεις κἀξονας in eadē narratione breuiter includere potest. Sed longè alia est & amplitudo & copia & varietas propterea difficultas vt Reip. sic & legū Romanarū. Facilè etiā Plutarch⁹, cùm Romuli aut Numæ vitā narrat, eorū leges cōplectitur: q̄ & Dionysius facit. Sed tā angustis finib⁹ Iurisprudētia, de qua nūc loquor, non circūscribitur. Imò verò sese nō minùs, quā historia, ipsā

Romana latè diffundit: & historicos propterea scriptores, præsertim eos, qui in illius foro educati nõ erãt, quodammodo deterret: vt sibi ab ea tanquam à scopulo cauentes, contrahãt vela: & de legibus vix quicquam delibent, nisi vt canis è Nilo bibit & fugit. Cùm Plutarchus Sullæ aut Cæsaris vitam narrat, an Cornelias vel Iulias leges exponit? Ergo factũ est, vt hæc historia abs Iurisprudentia quodammodo seiungi cœperit, sensimq; altera alteri veluti nũciare visa est vetus illud, RES TVAS TIBI HABETO. Verũ tantò magis occurrendũ esse huic(vt ita dicam)diuortio, existimo. Si non potuit vtraque iisdem tabulis commodè includi: at lõgiùs certè alteram ab altera discedere, minimè ferendum est. Est(fateor) Romanarum rerum historia & diligenter & copiosè descripta abs scriptoribus grauissimis atq; doctissimis. Sed iterum profiteor Romanarum legum memoriæ minùs eos

satis

ſatisfacere videri. Credo equidem, quia eæ non vnius vel ætatis vel hominis eſſent: quia eſſent multæ, variæ, ſubtiles, acutæ: illos quadam difficultatis opinione deterritos feciſſe perlubenter, vt earum expoſitionem alijs relinquerent: multòque maluiſſe, ne non belli ſcriptores viderentur, vel inſtructam aliquam aciem ſingulásque eius partes, & caſtrorum formam, & prælij genus, & numerum cæſorum, & id genus reliqua fusè & ſuauiter cõmemorare, quàm legem aliquam reconditam expromere, & in obſcuram Iuris ciuilis diſceptationem, quæ tunc habita ſit, deſcẽdere. Quid? Dicterium aliquod vel apophthegma hiſtoric' recitabit: & nobilem legẽ, aut ſingularem de iure ſententiam, & queſtionis multũ diúq; vexatę publiceq; etiã agitatę ſolennem definitionem prætéribit? Imò verò hanc negligentiæ labem, quam quorũdam inſcitia hiſtoriæ aſperſit, detergat, & quod

de est, suppleat Iurisprudentiã. Dionysius & Liuius x virorum, qui primi Romæ legum ferendarum causa creati sunt, historiã copiosè describunt, & leges x I I tabularum ab ijs propositas esse narrant. Sed quænam eæ essent leges, quidue ijs tabulis inscriptum esset, (quod certè negligendum minimè fuit) non exponunt. Vnam aut alteram legem fortasse recitant. Sed cur reliquas supprimunt? An igitur necessarium non erit Iurisprudentiæ subsidium, quæ quicquid potest, vndique cogit & colligit, vt eam veluti lacunam expleat? Cùm Dionysium & Liuium nominaui: nominaui duos historiæ Romanæ doctissimos, grauissimos, diligentissimos scriptores, illum Græcum, hunc Latinum. Licet autem Dionysij, quod attinet ad res & tempora, quæ describit, diligentiam prætulero: tamen à Liuio verba potiùs repetiero. Neque profectò minima historiæ atque Iurisprudentiæ

tiæ Romanæ sita vis párſque eſt in ipſis formulis, quas Liuius religiosè recitat, Græci ſua lingua exprimere, ne ſi vellent quidẽ, poſſent. Itaque miror tam multos olim, etiã Romanos, ſuam hiſtoriã Græcè, quàm Latinè ſcribere maluiſſe. Scio eos hoc egiſſe, vt à pluribus legeretur. Cicero pro Archia, Græca (inquit) legũtur in omnibus ferè gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis ſanè, continẽtur. Quare ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quò minùs manuũ noſtrarum tela peruenerint, eodẽ gloriã famámq; penetrare. Sed videndũ etiã fuit, quàm nõ omnino Romana ſit illa, quę Græcè ſcribitur, hiſtoria, pręſertim cùm, vbi de iure aut legib⁹ agitur, tam ſit inops & propè dixerim inepta ac barbara lingua Græca, quàm Latina tũc eſt & fæcunda & diſerta. Certe Catoni nõ placuit Albinus, qui hiſtoriã Romanã Græcè ſcribebat. Credo, magis placuiſſet

Asinius ille Pollio, qui Græcam Latinè scripsit, vt Suidas auctor est. Sed illud nunc dico, in historicis rerum Romanarum scriptoribus diligentiorem legum latarũ desiderari descriptionem: vixque ab ijs, qui Græcè scribunt, eam præstari posse, cùm maxima iuris Romani pars vix ac ne vix quidẽ Græcè possit exponi. Quæ ratio facit, vt Liuium, Salustiũ, Cæsarem, Tacitum aliquando legam lubentiùs, quàm Polybium, Dionysium, Diodorum, Plutarchum, Appianum, Dionem. Intereà tamen iterũ confiteri cogor ne Latinos quidem historiæ Romanæ scriptores, mihi satisfacere in legibus recitandis. Si Liuij & Taciti monumenta integra extarent, multum in hoc genere subsidij haberemus: omnibúsque alijs ea præferrem, si togatam, ciuilem, vrbanam historiam Ro. aliquis desideret: & tales historicos propè retulero in ordinem & collegium Iurisconsultorum. Potuit adolescẽs

Taci-

Tacitus & vidisse & audiisse senem Liuium: vt & vidisse se ait in Britannia quendam senem, qui Iuliũ Cæsarem in ea viderat. Certè Tacitus Liuium laudat & fidei atq; eloquentiæ nomine præclarum fuisse ait libro quarto. Neque adeò multi anni numerantur inter finem historiæ Liuianæ & principium annalium Taciti: nempe quot inter mortem Drusi & Augusti interfuere. Saltem agnosco in dissimilis Reipublicæ historia contexenda quandam esse similitudinem inter hosce duos clarissimos scriptores. neq; puto alios tam propè accedere ad Iurisprudentiam Ro. tantóq; propterea magis mihi acerbam esse fateor iacturam, quæ multos eorum libros intercepit: & superstites reliquias iuris studiosis lubenter commendo: neque temerè factum esse profiteor, quod duo ætatis nostræ nobilissimi interpretes Iuris, And. Alciatus & Æmilius Ferrettus, in emendandis atque expli-

P 5

postulare sciant, vt rerum gestarum circũstãtiæ, quæ abs Græcis περιστάσεις appellantur, simul exponantur: ego non verebor Iuris statũ inter præcipuas illas circũstantias referre. Atq; vt Cicero ad Atticum lib. XIIII. Tu (inquit) si quid pragmaticũ habes, scribito: pragmaticum vocans, quod fiebat in foro vel in Senatu: sic & quę sunt eius generis, ad historiæ scriptionẽ omnia pertinere puto: vt & quæ in libris legum appellantur pragmaticæ cõstitutiones vel sanctiones, in eã referantur, quò magis sit, esse quæ debet, historia πραγματική. Quid olim præstiterit in hoc genere Atticus, nescio, quia eius cõmentarij interierãt. Sed Cornelius Nepos ait nullã fuisse legem, neq; pacem, neq; bellũ, neq; rẽ illustrẽ populi Romani, quæ nõ in eo volumine, quo Attic⁹ omnem antiquitatẽ exposuit, suo tẽpore notata sit. Suspicor verò eũ ius priuatũ & ciuile, vel ei⁹ generis leges, quarũ cognitio magis esse dicitur Iuriscõsultorum, non exposuisse. Neque tamen

non plerique historiæ Romanæ scriptores, qui ciuilium & domesticarum rerum descriptioni magis dediti fuerunt, nō noluisse videntur præstare, quod requirimus. Sed hic rursus intelligo, quàm sit necessaria Iurisprudentiæ, bene (vt ille olim dixit) fundatæ societas. Facient illi suo fortasse tempore & loco aliquam mētionem legis Voconiæ, Falcidiæ, Papiæ Poppaeę. Sed (quod sine eorum ignominia dictum velim) an in hoc genere præstant, quod & debent & suscipiunt? An earum legum vel sententiam integram rectè exponunt, vel verba sine mendo recitant? Hic ergo veluti deficienti historico succenturietur Iurisperitus, necesse est. Cùm Plinius audiret Tacitum historias scribere, statim ad eum scripsit de quadam causa, quam egerat in Senatu. Non erat res valde magna: annalibus tamen eam inserendam esse putat: neque dubitare se ait de Taciti diligentia in actis publicis. Quem

& nos

& nos prædicamus in hoc genere diligentiſſimum fuiſſe. Sed quam multa negligit tamen? Neque verò poſtulo, neque ſi poſtularem, ferendus ſim, vt hiſtoria colligat & complectatur, de iure publico & priuato, multa vel priuata, vel exilia, vel ignobilia, vel etiam inania? Ne Iuriſconſultorum quidem commentarii talia conuerterent. Neque non ſapienter profectò Ammianus Marcellinus admonet, hiſtoriam non indagare humilium minutias cauſarum. Quid igitur dicimus? Cum Cicero pro C. Cornelio, Cottam de ſuis legibus abrogandis ad Senatum retuliſſe dixiſſet; Aſconius annotauit, videri in rebus paruis eas fuiſſe, quia neque apud Saluſtium, neque apud Liuium, neque apud Feneſtellam fiat eorum mentio. Fieri verò illius tãtum legis mentionem, quam tulit, vt iis, qui Tribuni pl. fuiſſent, alios magiſtratus capere liceret, quod lex Sullæ prohibebat. Equidem facilè patior

patior Aurelias illas de re parua leges à Liuio, Saluſtio, Feneſtella, in deſcriptione Romanæ hiſtoriæ, eſſe præteritas. Sed nobiles & de re magna latas leges cum ſuo auctore, ætate, conditione, formula, ſi hiſtoria ciuilis non annotat, an non maximam officii ſui partem negligit? Suetonius, Lampridius, Spartianus, Capitolinus, & ſimiles olim ſcriptores hiſtorici, Cęſarum vitas, ſententias, dicta, acta, facta ſic deſcripſere, vt & eorum de iure iudicia, & conſtitutiones imprimis recitare voluiſſe videantur. Sed quàm eſt ea tamen, non iam dico confuſa, ſed ieiuna & mutila recitatio, ſi obſeruemus & quid in hoc genere non recitauerint, quod recitare omnino debuerant: & illud ipſum quod recitant, quàm non ſit integrum, quamque ſit mendoſum, vtpote ab hominibus ſæpè eam rem parum intelligentibus, imperitè & inconditè relatum. Ne hæc ergo ſemper manca

hiſtoria

historia sit, sarciatur quod hac in parte illi deest, Sarciri verò non potest, nisi id repetatur ex Iuris & legum libris. Septimii Seueri, Imperatoris profectò maximi, historiam annorum XVIII. describunt, quàm diligentissimè possunt, Herodianus, Spartianus, Dio. Sed quanta lux, quantumq́ue decus accedet, si & illius, & Papiniani, qui eius Prætorio Præfectus fuit, iudicia ex Pandectis repetita interdum accedant: & rescripta, quæ cum suo die & Consule extant in Codice Iustiniani, atque ad historiam pertinere videntur, oportunè obseruentur? De Diocletiani memoria, quæ est alioqui obscurior, idem dixero: sed multò magis de Constantini: cuius est alioqui magis varia & multiplex historia propter nouam Reipublicæ atque Imperii faciem. Legimus quidem de eo scripta esse plurima, præsertim ab Ecclesiasticis scriptoribus. Sed quàm confusa sunt

ſunt omnia? & rerum ciuiliũ quàm eſt perturbata memoria, niſi ſi Codices Conſtitutionum indicio nouo nobis quendam ordinem præmonſtrent? Valentiniani Valentiſque Imperium, quia Ammianum Marcellinum in eo ducem habemus, euolui faciliùs poteſt. Sed quæ præſidia ex Codice Theodoſiano præterea repeti poſſunt, quàm vtiliter cum Marcellini monumentis coniungentur? Certè quò magis hi Principes de Iure publico & rebus ad ciuitatum atque etiam Eccleſiarum gubernationem pertinentibus leges ferre cœperunt, tantò magis horum conſtitutiones hiſtoricæ ſunt. In Theodoſii Imperio annorum XVI. quia ducem aliquem Marcellinũ non habemus, non minùs quàm in Conſtantini Imperio, laboramus. Nam & vtrunque fuit rerum maximarum & admirabilium euentorum gloria nobiliſſimum. Sed ſi cum aliis memoriæ illius præſidiis, colligamus qualiacunque

que superſunt indicia Conſtitutiónum, eaque ſequamur, eluctari poterimus. Leges illæ Conſulem, annum, menſem, diem, locum, quo sũt editæ, ſua ſubſcriptione ſignificant. Quàm ergo præclaros in hoc genere faſtos ſuppeditãt? Feci equidem perlubenter, vt harum conſtitutionum quandam Chronologiam aliquando conficerem: & cùm id ago, magis atque magis ſenſi tam eſſe neceſſariam illam, quam tantopere vrgeo, Iuriſprudentiæ atque hiſtoriæ coniunctionem, vt eorum temporum atque Principum, neque leges, quæ ſunt plurimæ, neque acta, quæ maxim ſunt, rectè ſine tali auxilio intellig poſſe, iterum profiteri auſim. Atqu hîc obiter iuuat indicare, quod hiſc diebus cùm Gratiani Theodoſiiqu de religione conſtitutiones, èx vtroque Codice repetitas, extra ordinen in ſchola interpretarer, auditoribu meis expoſui. Eſt enim id maxim momenti & ponderis: & hactenu

ab nostris animaduersum non esse miror. Cùm ad Codicem Iustiniani aggressus essem, conferebam primum, qui eiusdem generis est, titulum postremi libri Codicis Theodosiani. In eius postremo capite legebam Valentiniani II. & Theodosii constitutionem, quæ dat potestatem conueniendi, & (vt loquitur) colligendi, iis qui secundùm ea sentiunt, quæ temporibus Constantii, conuocatis sacerdotibus ex omni orbe Ro. Ariminensi concilio decreta sunt, & Constantinopolitano confirmata &c. Id cùm legerem, statim vt attonitus obstupescerem, historia fecit. Memineram enim, quale fuisset illud Ariminense concilium, & quàm ab eius decreto captioso abhorreret religio Theodosii, atque adeò Ecclesia Catholica & orthodoxa: & quò illius historiam & acta mecum magis reputabam, tantò magis suspicabar illam cōstitutionem non esse Theodosii.

dosii. Imò verò impiam esse, minimeque in libros legum referendam sentiebam. Cùm hærerem, & cui acceptam ferre illam deberem, anxiè quærerem : atque ex subscriptione intelligerem Mediolani latam esse, statim mihi historia suggessit, quod me magna molestia liberauit. Venit enim in mentem, quod illa narrat de Iustina, quæ in gratiam suorum Arianorum, abutens filii sui Valentiniani nomine, talem legem ferre voluit & tulit, tectam Ariminensis concilii cothurno. Spero fore, vt cùm ad rem ventum erit, suo tempore & loco probabo legem esse Arianam, & esse expungendam, quæ mala fide Theodosio est inscripta, & in Theodosianum Codicem insidiosè irrepsit. Cumque multas mendorum maculas ex Legum libris rectè sublatas esse abs doctissimis hac ætate hominibus lubenter agnoscam, etiam hanc multò te-

triorem labem me deleuisse mihi gratulabor. Sed neque minoris beneficii & momenti animaduersio est, quod cùm aduersus sanguinarias & sæuas animaduersiones exponerem leges & iudicia veterum Christianorum de coërcendis hæreticis: partim ex historia, partim ex Th. Cod ostendi in Cod. Iustin. quandam de Manichæis legem Theodosii, iniecta vltimi supplicii falsa clausula, mendosè factam esse capitalem, cum multorum fraude capitali: neque dissimile mendum irrepsisse in quãdam Martiani Imp. constitutionem, eiusdem generis. Quæ magis necessaria esse posset emendatio? Sed hoc quidem est historiæ beneficium erga Iurisprudentiam. Iam verò vicissim quæritur de Iurisprudentiæ meritis atq; beneficiis erga historiam: quæ & magna & multa esse dico. Equidẽ cùm nuper Valentiniani senioris historiam reuoluerem, quæ quia in iis potissimum regionibus, in quibus & educati

ducati ſumus & viuimus, verſatur, & Belgicam peruagatur, nos magis afficit, magna cum voluptate obſeruabam, quas ex Codice Theodoſiano intelligebam leges ab eo latas eſſe Pariſiis, Remis, Ambianis, Nouioduni, Treueris, Vangionibus, Moguntiaci, Coloniæ Agrippinæ: & cùm eas ad Ammianum Marcellinum, qui hiſtoriam Valentiniani copiosè deſcribit, adiungebam, incredibilem lucem accedere ſenſi. Sed & cùm poſt Theodoſium obſcuriora tempora euoluenda erunt, quantum eſt in libris Iuris auxilii? Quid, cùm tandem ventum erit ad Imperium noſtri Iuſtiniani? Bellicæ quidem res à Procopio & Agathia: Eccleſiaſticæ ab Euagrio & Nicephoro diligenter deſcriptæ ſunt. Sed an eius Reipublicæ Imperiique hiſtoriam ſatis exponere poterit, qui Iuſtiniani conſtitutiones aptè non adiunget? Quid ſi ad Imperium Leonis illius, qui Philoſophus dictus eſt, deſcendamus? Ma-

gnæ tenebræ. Sed eius Νεαραὶ, quæ libris Iuris nunc accesserũt, aliquam facem præferent. Si deinde, quis fuerit non solùm Asiæ, sed & Africæ status, quæritur, nihil quàm vastitas & vis occurret: in qua confusione fateor frustra de iure aut legibus ciuilibus disputari, ac ne disputari quidem. Sed de religione saltem quæstiones magnæ occurrent. Si oculos reflectamus in Europam nostram: citiùs etiam barbariem in eam inuasisse, & feras gentes suis sedibus emotas, Romanum Imperium euertisse, atque ius omne & fas velati miscuisse, audiemus. Sed sunt faciliùs tamen reuocatæ ad aliquam humanitatem atque moderationem: & licet noua regna vi condiderint, tamen vt religionis, sic & iuris aliqua temperatione se regi tandem passæ sunt. Quid dicam de Gothis, quorum multæ leges minimè barbaræ laudari possunt? Quid de Longobardis, quorum moribus, cùm quæritur

tur de Iure Feudorum, vt appellantur, etiamnum vtimur? Quid de Carolo Magno, qui in magna temporum intemperie res perturbatas in integrum restituit? Quis esset status, indicant eius leges, quas quidem etiam nostris legum libris nonnulli nunc appendere solent. Ego vt Eghinardo illius Cancellario gratiam habeo, qui tam excellentis principis vitam descripsit: sic & Ansegiso, qui eiusdem leges collegit. Vtinam verò Carolus, vt historiæ vniuersæ studiosus fuit, & ipsa veterum Germanorum carmina, quæ populari cantu iactabantur, sed scripta nondum erant, describi iussit: sic & nobilissimas leges Salicas, moribus Francorum ante sua tempora receptas, iterum edidisset. Maiorem hæ lucem rursus inferrent nostris annalibus. Paulò post Carolum aut eius saltem filium Ludouicum, magna iterum dissipatio fuisse videtur,

Iusque datum sceleri. Sed tandem regna & principatus ita constituuntur, vt eorum, qui iis constituendis præfuerunt, posteritas etiamnum possessionem retineat. An non & illorum temporum historiam illustrabit Iurisprudentia? Nam etsi raræ sint eorum leges, aliquæ tamen sunt, ex quibus æstimanda est talium regnorum facies & conditio. Deinde quò sunt eæ rariores, tantò magis Romanæ aduocantur: & ex Iure ciuili Ius illis dicendum est. Neque non de Principum successione in illa historia occurrent maximæ & nobilissimæ & subtilissimæ Iuris controuersi quæstiones: quæ etsi armis sæpiùs deciderentur: tamen togatam disputationem atque forensem disceptationem admittebant. Eas verò non explicabit homo Iuris imperitus: talemque propterea historiam exponere totam vix poterit. Non discedam longiùs ad exempla: neque tamen delibabo quod nondum lubet.

Sed

Sed cùm recitanda erit historia & illius, quæ ante annos centũ & quinquaginta fuit, elegantissimæ controuersię de regno Tarraconensi & Siculo, siue de hæreditate Martini Regis: & nobilissimi compromissi atq; arbitrij, quo ea religosè est definita: an hæc res tota explicari potest, nisi si exponatur subtile Ius successionis ciuilis magis quàm naturalis? Quid, cùm eodem seculo dicendum erit, de altera, neque dissimili, neque minus nobili subtilíque, sed armis magis vexata quęstione, quę inter duas cognatas familias diuersicoloribus rosis, vt olim pannis factiones Auri-gantium, insignitas, agitata fuit de Angliæ regno? Funestissimæ sunt bellorum plusquam ciuilium in ea lite turbæ: sed inclusam premunt bellissimam Iuris ciuilis de legitimis hęredibus disceptationem, quæ prius est euoluenda. Verùm hoc propè perpetuum in historijs est. Hæ enim bella propè perpetua recitant. Bella

verò inter Principes eſſe ſolẽt, quòd ſunt inter priuatos in foro lites & actiones: neque non aliquis eſſe ſolet ſtatus cauſæ, in quo de iure quęratur, & quidẽ de iure Ciuili ſæpius quàm Feciali. Neq; armati barbari ſemper dixerunt, Ius ſuum eſſe in armis. Neque etiam ſemper ſilẽt inter arma leges. Itaq; & ad illorũ hiſtoriam, memoriam harũ accedere debere dico. Quantũ autem lucis ex legum libris ad hiſtoriæ monumenta redundare dixi, tantumdem & hiſtoriæ memoriam, Iuriſprudentiæ Romanę viciſſim conferre ac veluti reddere iterũ dicam. Et quid tandem aliud ſunt noſtri Iuris libri, quàm quædam hiſtoriç Romanæ ἀπεσπασμάτια? quę ſi, ſuo corpori reddantur, & vnde ſunt decerpta, iterũ veluti inſerãtur, quis non rectè factũ dicet? Quis ſuo quæque loco, non abrupta, non mutila, non contaminata legère nõ mallet? Quis negauerit ea ex ſua origine, & eius circumſtantijs primùm æſtimanda

manda esse: eorúmque intelligentiam primam inde pendere? Corpus illud Iuris (vt appellatur) quod Iustinianus nobis reliquit, conflatum est ex ea legum Romanarum varietate, quæ annis mille & trecẽtis iactata est abs Romulo vsque ad Iustinianum. Neque modò alia esse dicitur Iurisprudentia vetus, alia noua, alia media: sed & quotãnis propè est mutata, harúmque legum ea est conditio, vt etiam lex sit, posteriorem derogare priori. Quid igitur fieret, nisi si ex historia, temporum ordinem obseruemus, & aliquam veluti Chronologiam legum teneàmus? Quid multa? Cùm multis iam annis reuoluam illam eorũ, quos Iustinianus nobis reliquit, librorum (vt vocare soleo) συναγωγήν, magis atque magis sentio, quandam illius (vt appellatur) corporis legitimi ἀνάλυσιν historicam in primis vtilẽ fore: & cùm multi multa disputẽt de ratione docendi discendíq; Iuris,

nihil tamẽ agi video nisi si fiat, quod opto. Equidem non nescio Ius illud, quod iam annis propè viginti docui, tractari atque explicari multis modis posse. Sed eam tandem, de qua loquor, rationem viámq; interpretationis & suauissimam & vtilissimam & commodissimam esse expertus sum: neque aliam esse didici, quæ ad dignitatem huius disciplinę propiùs accedat Fateor multas esse de multis iuris priuati partibus & mysterijs subtilissimam Iurisconsultorum disputationes, tanquam appendices legum, quę vix quicquam habeant cum historia commune: proptereáq; eas separatim (quod facere soleo) euoluendas esse fateor. Sed reliquas tantò magis partes, quę (vt ita dicam) principales sunt, coniunctim cum historia, ex qua veluti dependent, tractare velim. Atque vtinam liceat aliquando mihi seriò tentare, quod desidero. Non est vulgare quod opto. Opto historiã vniuersam,

uersam, sacram & ciuilem, veterem & nouam, nostram & peregrinam colligi: & simul Iurisprudentiã priorem & posteriorem, diuinam & humanam, coalescere. Denique ex duobus istis veluti corporibus historiæ & Iurisprudentiæ vnum conflari velim: & alijs, si persuaserim, vt idem velint, multum me effecisse puto. Quid? In Iustiniani libris multa prętermissa sunt, quæ tamen ad Iurisprudentiam planè pertinent. Talia verò nobis historiæ vniuersitas suppeditabit: vt ex hac alterum veluti corpus Iuris Romani alterúmq; Codicem legum malè derelictarũ colligi, repetíque posse propè dixerim. Saltem de more Maiorum & eorũ non solùm legibus, sed & institutis, quę ex historijs reperiũtur, quęstio esse sæpè solet, cùm de iure ciuili quæritur. Sed & vbi pręiudicia, quę in iudicando sequamur, non occurrunt: persæpe tamen aliquod exemplum dabitur, quod nobis quid de

iure respondendum sit, tacitè veluti præmonstret. Sic historiam Romanam diligenter & vtiliter legerunt veteres Iurisconsulti: & ex facto aliquo, tanquam ex bono fertilíque fundo, sæpè regulã Iuris elicuerunt: atque etiam ex eo, in quo alius ne vestigium quidem Iuris notasset. Nã arte, vt dixi, quadam & cautione est opus. Non multos (fateor) in Pandectas retulit Tribonianus eius generis locos: sed aliquos tamen descripsit. Legerat Papinianus, Ciceronem Consulem in quæstione coniurationis Catilinariæ non reiecisse indicium Fuluiæ meretriculæ. Quid inde? Inde respondet atq; probat in crimine maiestatis audiri mulieres, quibus alioqui accusationis potestate interdictum est. Legerat Triphoninus in oratione Ciceronis pro Cluentio, mulierem quandam Milesiam in Asia damnatam esse rei capitalis, quòd ab hæredibus secũdis accepta pecunia partũ sibi medicamẽtis

tis ipsa abegisset. Hoc exemplum pro lege ille laudat. L. XXXIX. De pœnis. Legerat Pomponius Atilium Regulum olim visum non esse postliminio reuersum, quia iurauerat se Carthaginem reuersurum esse. Quid tum? Hinc colligit, aliquem captiuum ita demũ postliminio reuersum intelligi, si in ciuitate remanere & velit & Iure possit L. v. De capt. & post. reuers. Si historiam Romanam cum tali observatione legamus, vt & debemus, quis non dixerit incredibilem in ea thesaurum Iuris ciuilis reconditũ esse? Ergo iterúmq; iterúmq; prædico, eam me historiã laudare, in quã sit etiam inclusa Iurisprudentia: atque vt hæc supplet, quod illi alioqui deest, sic etiã ex illa hanc eliciendam rursus esse. Atque vtinam (cur enim votum meum nõ ingeminarem) interea saltem dum id aliquis pręstabit: vt olim & Pontifices Max. suorum Annalium, & Prætores Edictorũ suorum Albũ pa-

lam proponebāt, sic & studiosi omnes qui Reipublicæ iuuandæ nomē dederunt, aliquando sentiant, Albū vtrunque esse coniungendum. Cicero libro secundo de Oratore loquūs de Annalibus maximis, Pontifex Max. (inquit) res omnes mandabat literis, efferebátq; in Album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscēdi. Vt autē tunc populus talem historiarum tabulam spectabat, sic in Tabulis XII. quæ pro rostris erant defixæ, Ius ciuile legebat. Cúmq; vna tabula Fastorū, qui dies erant agendi, aliquandiu à Pontificibus occultata fuisset, tandem Cn. Flauius Fastos quoq; illos protulit, & in Albo circa forum publicè proposuit, vt idem Cicero scribit. Quod ad Prætores attinet: constat, eos non modò viua voce, cùm Magistratū inirent, in concione populi edixisse, quæ essent obseruaturi in Iure dicundo: sed & hęc sua edicta in Albo proposuisse omnibus legenda.

leganda. Vt autem cum duodecim Tabulis hæ Tabulę Prætorię, sic cum Albo Annalium Max. aliæ Tabulæ aliorum Fastorum, qui non, vt illi priores, singulorum dierum conditionem, sed annorum singulorum Magistratus notabant, tandem coniunctę fuerunt. Quales eæ fuerunt, quarum nuper fragmenta Romæ reperta, & ruinis Capitolij rursus affixa sunt, historięque Romanæ lucem maximam intulerunt: illas dico, quas Verrius Flaccus (sic enim doctissimi homines coniiciunt) temporibus Augusti vel Tiberij, in foro, publicauit, marmoreo parieti incisas in hemicyclo quēadmodum is scribit, qui vitas illustriū Grammaticorum olim scripsit, siue Plinius, siue Seutonius, siue eius ætatis ali⁹ fuerit. Erāt eæ quatuor Tabulę magnę, quę ab vrbe condita vsq; ad Audusti obitum, quinam singulis annis Consules, Dictatores, Censores, Pontifices, quæ bella, qui

triumphi fuissent, breuiter indicabant, & ad Hemicycli formam erectæ atque compositæ prostabant. Erat profectò res præclara, vel in domo Pontificum legere Tabulam Annalium, vel in aliquo atrio, in quo & Maiorum imagines (vt Plinius ait) cum Tablinis historicis astabāt, audire Iurisconsultum, qui in suo siue Solio siue Hemicyclo sedens, & cōsulentibus de Iure respondens, manè tanquam ex tripode fundebat oracula. Sed cùm deinde ventum in forum erat, & pro rostris leges XII. Tabularum Prætorísque Album, & in Verriano Hemicyclo illi siue Annales siue Fasti Consulares occurrerent, & hisce mutis veluti magistris assiderent docti & diserti tanquam interpretes, aut transuerso (sicuti ait Cicero) foro ambularent: nonne excellēs erat hæc Academia & schola ciuilis, Iurisprudentiæ & historię? Certè forum Romanum non modò statuis refertū, sed & inscriptionib⁹ & li-

& literis & tabulis, quæ Iuris & antiquitatis indices essent, conspersum atque ornatum erat. Quorsum? vt iisdem oculis ciues Romani & Iurisprudentiæ & historię suæ summa saltem capita assiduè haurirẽt, vnòque in conspectu, vel aliud agẽdo, ea legerent. Adeò & ciuium & Reipublicę interesse sapientes Romani iudicabãt, popularẽ hanc & omnibus familiarem atque communem vtriusque tanquam carminis necessarij memoriam esse. Et mirabitur aliquis, quod optamus, vehementer optare nos, vt saltem in scholis ciuilibus rursus coniungantur hæ tabulę vtriusque generis? & earum interpretationem atque expositionẽ sibi mandatam esse tam Iurisprudẽtes meminerint, quàm & meminisse debẽt, quibus olim viris Romæ cura Iuris mandata est, ijs viris & historiæ scriptionem & memoriæ publicæ consignationem fuisse commissam? Nã non solùm Pontificũ Maximorũ, qui

qui vtriusqne Iuris custodes & dicebantur & erant, fuit hæc potestas Annalium conscribendorum: sed & cùm temporibus nostri P. Mucij Scæuolę, id illi facere desiissent, non modò eius in Consulatu collega L. Calphurnius Piso, quem & multarū legum auctorem aut dissuasorē fuisse ait Cicero in Bruto, suscepit hanc curam, sed & Iurisconsulti in Muciano auditorio educati hanc ab illis traditam, veluti in decursu lampada acceperunt: vt Rutilius Rufus P. Mucij auditor atque familiaris, & Cælius Antipater. Rutilius qualis quātúsque Iurisconsultus fuerit, notum est. Vt autem in Panætij auditorio cum Fannio educatus, excellens fuit Philosophus Stoicus, sic & historicus fuit non minor. Testes boni sunt Velleius & Athenæus, qui narrant, eum scripsisse historiam rerum Romanarum. Et Plutarchus in Mario Rutilium historicum laudat vt bonum & veracem, quamuis Mario inimi-

inimicum. Scripsit & de vita sua libros historicos, sicuti eodem tempore Scaurus vir clarissimus, cuius tres ad L. Fufidium de vita ipsius acta, libros vtiles, Cicero in Bruto laudat, & cum Cyri vita atque disciplina comparat. Fufidium autem in Pandectis inter Iurisconsultos laudari etiam memini. Quod ad Antipatrum attinet, noster Pomponius ait, eum historias scripsisse, magisque eloquentiæ quàm scientiæ Iuris operam dedisse. Scriptorem tamen ait Cicero, fuisse non modò luculentũ, sed & Iuris valde peritũ, & quidem multorum magistrum, vt L. Crassi. Quẽ quidem L. Licinium Crassum, summum illum Oratorem, nostri Q. Mucii in Consulatu collegam fuisse existimo; & tam abs suo non solùm Iuris, sed & historiarum doctore bene & liberaliter institutum, vt alterum illum Crassum Diuitem, quem Plutarchus laudat tanquam ἱστορικώτατον, superaret, lubenter audio. Denique

nique Antipatrum nostrum, ipsi Fannio (quem etiam historicum laudat Plutarchus in Tib. Graccho) ætate æqualem, præferre, & reliquis superioribus historicis scriptorem magis accuratum fuisse, Cicero significare videtur libro primo de Legibus. Quinimo Adrianus Imperator eum Salustio præferebat; sed nimia fortasse quadam antiquitatis admiratione. Quid dicam de Q. Ælio Tuberone, quem eadem illa ætas tulit, quemq; noster Pomponius, vt excellẽtem philosophum Stoicum, sic & Iurisconsultum Mucianum, hoc est, præstantissimum, fuisse significat. Fuisse autem & summum historicum accepimus. Nam & Dionysius & Liuius & Gellius eum hoc nomine laudant: & quidem Liuius libro quarto, Tuberonis diligentiam & iudicium, commendat, cùm eum in quadam Veterum dissensione professum quidem esse libros linteos auctores,

sed

ſed propter aliorum antiquorum ſcriptorum aliam traditionem, hæſiſſe tanquam incertum veri, narrat. Huius Tuberonis filium fuiſſe intelligo illum L. Ælium, quem Cicero ait, antiquitatis Romanæ, & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorumque veterum literatè peritum fuiſſe. Quam ſcientiam Varro acceptam ab illo, pluribus & illuſtrioribus literis explicauerit. Hunc tamen Ælium magis Stoicum philoſophum, quàm aut Iuriſconſultum aut Oratorem fuiſſe narrat Cicero. Sed pronepotem reliquit Tuberonem, cuius in Pandectis ſæpè laudatur Iuriſprudentia. Ergo & in hac familia eſt conſeruata illa, quam nunc aliis commendo, coniunctio ſtudiorum. Age verò: dicat Cicero, maximè eſſe Oratorium opus, hiſtoriam ſcribere. An Iure dicere non potero, non minus hoc eſſe Iuriſconſultorum? Ac illis quidem, quos iam laudaui, Romanis Iuriſconſultis hiſtoricis

historicis nunc lubenter adiungam eum, qui paulo antiquior superioribus, de quibus dixi, fuit, Seruium Fabium Pictorem: quem quidem Cicero in Bruto ait, bene peritum fuisse & iuris & literarum & antiquitatis: cuiusque libri rerum gestarum & Iuris Pontificii à Macrobio & Nonio laudantur. Sed Sisennam illis posteriorem hîc laudauero, quem vt Cicero libro primo de Legibus ait facilè superiores historiæ Ro. Latinos scriptores superasse: sic & Prętorem, cumque Vrbanum, hoc est, Iuris ciuilis custodem, Romæ fuisse accepi. Nam & in fragmentis orationis Cięronis pro C. Cornelio animaduerti fieri mentionem edicti de bonorum possessionibus, quod hic Sisenna proposuerat. Prætereo Scipionem illum Africani filium, adoptiuum patrem alterius Africani, à quo historiam quandam Græcam scriptam esse dulcissimè, ait Cicero. Sed imprudens ferè præterieram, quem in hoc

hoc ordine primùm numerare atq; laudarę debui, Catonem, qui & prudentum princeps fuit, & quantus fuerit historicus iam ante tempora P. Mucii, testes fuerunt eius libri Originum. An nos non excitabunt talium Iurisconsultorum exempla? Sanè & ipsius P. Mucii ætate Polybius, cùm illis Annalibus, qui licet breues & angusti essent, tamen Maximi appellabantur, quia conficerentur à Pontificibus Max. minimè satis explicari posse res gestas, intelligeret, ille (inquam) Polybius, homo quidem Græcus, sed Romanorum etiam Imperatorum dux & pręceptor, cœpit fusiùs atque diligentiùs exponere vniuersam historiam. Fuit hoc (credo) pergratum nostro P. Mucio, & cùm ipse in Reipublicę administratione tam esset totus, vt (quod tamen eius & Pontificatus Max. & Iurisprudentię principatus postulare videbatur) Annalibus consignandis operam dare vix posset, non molestè

tulit, ab homine quoque Græco, qui rerum bene peritus erat, & doctrina sapientiáque præstabat, hanc curam suscipi. Quid igitur? An disiungi voluit, quæ hactenus fuerant coniuncta? Imò verò Polybius cùm fieret historicus, factus etiam Iurisconsultus est, & quidem talis tantúsque, vt & Achæorum vehementer hoc ambientium, omniumque ciuitatum, quæ sese Achæis coniunxerunt, hoc est, sapientissimarum ciuitatum, legum lator fuerit, & Reipublicæ rectè constituendæ atque gubernandæ Princeps, quemadmodum scribit Pausanias. Sic enim, qui historiarum bene peritus erat, imprimis idoneus esse visus est, non modò ad res gerendas, hoc est, ad bella administranda, sed & ad Ius dicendum & ad ciuitatem regendam: & verò propterea Scipionis Africani summi Imperatoris præceptor comesque fuit. Descripsit Romanam historiam eorum temporum, quibus Romani bellis

bellis gerendis, potiùs quàm legibus ferendis occupati fuerunt: ſed quibus tamen temporibus optima, ſapientiſſima, præſtantiſſima fuit eorum Reſpublica. Itaque & ille de rebus ciuilibus in hiſtoria tam prudenter diſſerit, vt (quæ Iuriſprudentiæ prima ſummaque pars eſt) artem (vt Ariſtotelis verbo vtar) κυβερνητικὴν etiam docuiſſe videatur: ſitque propterea dignus, cuius memoriæ conſecrarentur illa, quæ olim apud Athenienſes fuiſſe Plutarchus in Theſeo narrat, feſta κυβερνήσια. Vt autem hanc prudentiam colligeret, peruagatus erat & maria & terras: ſicuti honoris cauſa inſcriptum eius ſtatuę fuiſſe ait Pauſanias: atque vt alter Vlyſſes, multorum mores ſpectauit & vrbes: qualem ſiue ἱστορίαν ſiue πολυτροπίαν Ariſtoteles in legulatore requirit. Sed quē ille rerũ vsũ tot & laboribus & periculis quæſitum, cum doctrina liberali coniunxit, ſuis monumentis nunc fruendum nobis etiam

in vmbra ſedentibus offert. An eo non vteremur? Ipſe M. Brutus (at qualis, quantuſque vir?) medio in ardore & ſtrepitu belli, in ipſis Pompeii caſtris, & propè in procinctu atque acie, paulò antequàm commiſſa eſt pugna Pharſalica, contrahebat conficiebatque Epitomen hiſtoriæ Polybianæ, quam legendo propè triuerat. Neque verò hîc mihi aliquis rideat hiſtoricum & propè togatum militem, quem vix ipſa tuba poteſt abs libris abſtrahere. Non enim temerè tunc in iis hærebat Brutus: neque tanquam ſecurus aliquis Archimedes erudito puluere implicatus obſurduerat ad hoſtium fremitum. Sed libros audiebat rem militarem meliùs docentes, quàm vlla feciſſet in ipſa acie concio vllius Imperatoris. Quidni enim & hanc ego diſciplinam hiſtoriæ acceptã feram? Certè qualiſcunque tandem ſit ars militaris: eam ex ſtratagematum hiſtoria collectam eſſe conſtat. Sed ne ineptus

neptus videar, vererer, & Hannibalis de Phormione iudicium vetus reformidarem, si pluribus eam rem verbis persequar. Illud modò dicam: non temerè Bruto placuiſſe exemplum ipſius Luculli: quem quidem ſcribit Cicero, cùm ad Mithridaticum bellum miſſus eſſet à Senatu, ſic iter & nauigationem confeciſſe, partim in percunctando à peritis, partim in rebus geſtis legendis, vt in Aſiam venerit factus Imperator, qui Roma profectus erat rei militaris rudis: tantuſq; Imperator in omni belli genere fuerit, vt Mithridates ille Rex poſt Alexandrum maximus, hunc à ſe maiorem ducem cognitũ, quàm quenquam eorum, quos legiſſet, fateretur: in eodemque tanta fuerit prudentia in conſtituendis tẽperandiſque ciuitatibus, tantaque æquitas, vt hodie (inquit idem Cicero) ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruãdis, & quaſi veſtigiis perſequendis. Ergo & hunc iuuat admirari nobi-

lem historiæ alumnum, qui ex ea tantam rei ciuilis militarisque peritiam hausit, quantam percipi posse dico. Neque verò ingratus fuit, qui cùm historias legisset diligenter, & quantum Reip. prodesse possent, expertus esset, sedulò ad eas scribendas se contulit, & vt aliis quoque populis hunc thesaurum communicaret, Græcè scripsit, atque ita scripsit, vt non viderentur ab homine Romano scriptæ. Sed & in eo etiamnum adolescente tantùm in hoc genere studiorum fuit fiduciæ, vt ipsum Hortensium & Sisennam prouocare ausus sit sponsione, Ni historiam belli Marsici, siue Græca, siue Latina, siue soluta, siue versibus astricta oratione, rectiùs conscriberet. Ergo & ipse Sulla talem iuuenem tanti fecit, vt rerum abs se gestarum commentarios abs se conscriptos ad illum tanquam iudicem, Censorem, atque emendatorem miserit: & in Sullano comitatu he-

rontem

rentem Cyrenenses, quorum erat perturbata Resp. mirabili animorum inductione appellauerint, talemque sibi dari legislatorem vehementissimè flagitarint. Neque eos vel opinio vel spes & expectatio fefellit. Nam cumulatè ille præstitit, quod ne ipse quidem Plato, Cyrenensibus rogantibus, suscipere ausus fuerat. Et dubitamus adhuc, quanta earum, de quibus nunc loquor, literarum vis & potestas sit? Cicero pro Cor. Balbo narrat, Pompeio in Hispaniam ad graue periculosumque bellum proficiscenti, lege lata datam esse potestatem, eos ciuitate donandi, qui se pro Reip. Ro. defensione strenuos præstitissent. Quid tunc Pompeius? Idem Cicero pro Archia, Noster (inquit) magnus, qui cum virtute, fortunam adæquauit, nonne Theophanem Mitilenæum scriptorem rerum suarum in concione militum, ciuitate donauit? Sed & diuinos huic

Theophani mortuo à Græcis honores habitos esse scribit Cor. Tacitus. Neque dubium est, tam hoc Pompeio gratum fuisse, quàm Scipionis Africani manibus gratum fuit, Ennii sui historici, statuam marmoream suo sepulchro impositam esse : vt quem vivens charissimum habuerat, mortuus etiam socium & comitem haberet. Verum historiæ magnum decus laudauero, si tres principes adiunxero, Sullam, Cæsarem, Augustum, quos illa tantopere celebrauit , non eorum minus erga se, quàm suis erga illos beneficiis meritísque deuincta: illos dico tres maximos in maxima Rep. (si vnquam magni fuerunt) viros, & admirabili rerum siue gerendarum scientia, siue gestarum gloria nobilissimos: ac quidem in toga non minus quàm in sago: domi (inquam) & foris: quò magis in vtroque genere magistram eorum agnoscamus, quam & illi vicissim exornarunt, cùm quidem præclarè

clarè & facerēt ſcribenda,& ſcriberent facienda. Cor. Sullam commētarios rerum abs ſe geſtarum cōſcripſiſſe libris XXII. & quidem duobus ante mortem diebus eos abſoluiſſe, Plutarchus, qui eos legit & ſæpè laudat, teſtis eſt. Itaq; videri poſſet Sulla vltrò ſe abdicaſſe dictatura; vt in priuato ocio illis dictandis atq; componendis operam daret: ſicuti & cùm abdicaret, in foro palàm profeſſus eſt ſeſe ſuorum actorū rātionem redditurum eſſe: cumque meminerimus, quo morbo laborarit & extinctus ſit hic ſexagenarius ſenex: cogitamus valde huic ſtudio deditū fuiſſe, cui neq; horribilis morbi vexatio, neque mortis inſtantis terror potuit opus inchoatum eripere. Adeò ille & Imperio & vita hiſtoriam hanc habuit chariorem. Neque verò dubito, quin & in eam ſuas leges Cornelias imprimis retulerit: vt & in eorum librorum interitu magnā Iuriſprudentiæ iacturam fuiſſe non

nesciamus. Nihil iam de Crispo Salustio dicam (quanquam meritò dictus sit Crispus Romana primus in historia) qui gloriatur se composuisse res P. R. militiæ & domi gestas, M. Lepido, Q. Catulo Coss. & deinde, hoc est, à morte Sullæ. Sed non dubito excellentem & cum Sullana aptè coniunctam historiam fuisse: quam principes in Rep. viri sæpè legerent: vt Cato nescio quos commẽtarios actorum à temporibus Sullæ vsque ad suum magistratum, quinq; talentis emisse & semper in manibus gestasse dicitur.

Venio ad Iulium Cæsarem, qui iocabatur Sullã nesciisse literas. Extant eius commentarij, qui quantopere historiam eorum temporũ ornent, non est obscurum: neminemq; esse existimo, qui Ciceronis de ijs rectum iudicium, quàm Asinij Pollionis inuidiosam animaduersionẽ pluris non faciat. Credo equidem eius generis fuisse libellos illos, quos in Alexandrina seditione Cæsar præci-

pitatus in mare, & per ducētos paſſus nare coactus, ne madefierēt, elata manu tenebat, ore trahēs paludamētū. Adeò nihil habebat ijs monumētis antiquius. Neſcio quæ barbara poſteà tempeſtas & iniuria temporis eos, tāquā demerſos & fluctibus nouis obrutos, nobis eripuerit. Sed vellem, tantùm illi aduerſaria factio cōceſſiſſet vitæ & tēporis: vel ille, exēplo Sullæ, abdicaſſet: vt in ocio potuiſſet integrā omniū ſuorū actorū hiſtoriā cōtexere. Quantū & illa lumen nobiliſſimarum legum rerumque ciuilium fuiſſet?

Tertius, cuius tēpora nō minus illuſtre arg. hiſtor. ſuppeditarūt, fuit Aug. Is itaque de vita ſua libros multos ſcripſit, quos & Iuriſcōſulti noſtri lubēter ac diligenter legerunt. Nā in Pādectis etiānum extat Vlpiani loc9, vbi tā laudatur decimus liber Auguſti de ſua vita, vt etiam legis loco ſit ꝙ in eo Auguſtus ſcripſit ſe obſeruaſſe, vt corpora eorū, qui capite dānātur, *L.1. De cad. pun.*

cognatis ipsorum nō negaret. Citat & commentarios Augusti Plutarchus in Bruto: & Appianus in Illyrico lubenter confitetur sese eos legisse, quibus ille res abs se gestas, gentesq́; deuictas exposuerat. Deniq; & eius commentarios ad Agrippam & ad Mecœnatem laudat Plutarchus, vbi Ciceronem cum Demosthene comparat. Cingebat Augustum doctissimorum hominū quidam veluti chorus, minimè aut mutus aut segnis. Erat & illi familiaris ipse Liuius. Sed maximus Imperator, quid sui etiam muneris esset, sciebat: & quibus literis suam Reipublicæ regendæ facultatem acceptā ferebat, eas ipse literas sua quoq; manu priuatoque studio magis atque magis colere atq; propagare voluit: iisq; nō minorem, quàm armis aut legibus, operā propterea dedit, quò magis nos tali exemplo incitaret. Neq; modò suorum temporum, sed & superiorum historiam scripsit. Itaque & Plutar-

Plutarchus, vbi de Marcello & Annibale agit, laudat historias, non modò Liuij, sed & Augusti: & ijs potiùs, quàm ipsi etiam Polybio, fidem habere se profitetur. Et quē tandem non variè afficiat illa historia ciuilis, quam admiror imprimis, & abs maximis viris auctoribusque nobilissimis explicatam esse gaudeo, illam dico, quæ à temporibus Sullæ vsque ad Augustum versat Reipublicę Romanæ orbem? Quàm enim varias rerum conuersiones, subtiliumq; consiliorum miras insidias, tanquam cuniculos, & iis oppositas multiplices cautiones ostendit: vt concurrentibus ac veluti cōmissis ingeniis summis atque acerrimis domi forisque videamus congredi virtutem, prudentiam, doctrinam, eloquentiam, illustri & excelso positam in loco? Nominaui principes aliquot in ea maxima Rep. viros, qui & agēdo & scribendo illustrarunt historiā atque Iurisprudentiam. Nescio, verecundior

Augusto fuerit, an ambitiosior, Adrianus, qui de sua vita libros abs se scriptos libertis literatis dedit, vt ipsi eos suis nominibus publicarēt, quēadmodum scribit Spartianus. Sed hunc rursus maximum & præstantissimum Imperatorem tā de Iurisprudentia præclarè meritum, gaudeo historicum etiam scriptorē fuisse, qui & sapientissimus & literatissimus fuit. Neque verò nunc aliquis mihi obiiciat Imp. Claudium, qui licet in legendis scribendisque historijs multum operæ temporisque posuerit, tamen vecors fuerit & propè fatuus. Neque enim naturam planè mutare potuit: neque erat eius ingenium, in quod tanta sapientia, quantam historiæ suppeditāt, cadere posset. Verùm quātuuis tardus & hebes fuerit, sic earū tamē lectio, hominis stuporē castigasse videtur, vt & viderit multa, & sapienter multa dixerit. Cæterùm hic mihi in mētē venit Iuba Rex, qui & illi fuit familiaris, & ad

eum

eum ſcripſit quædam hiſtorica, ille (inquam) vtriuſq; Mauritaniæ Rex Iuba, ſed ſtudijs (vt ait Plinius) memorabilior quàm regno, nobiliſſim' (iterũ dico) Rex ille, quẽ Plutarchus ſcribit fuiſſe omnium, qui vnquam fuerunt Regij ſanguinis, hiſtoricorũ præſtantiſſimũ: quemq; nõ modò de Africana, ſed & Romana hiſtoria bene meritum eſſe tam agnouit ipſe Claudius, vt Cæſaream, eius regiã, in Tingitania, Coloniȩ Iure donauerit.

Pli. lib 5. ca. 1.

Plutar. in Sertorio.

Plinius lib. 5. cap. 2.

Breuiùs fecero, ſi dixero me meliori Iure affirmare poſſe de hiſtoria, quod aliquando dixit Cicero de Agricultura. Ait, nihil ſibi regaliùs videri, quàm ſtudiũ agri colendi. Ego verò dixerim, ſtudiũ hiſtoriarũ multò eſſe regalius: neq; Regibus modò, ſed & omnibus, qui aliquã alicuius Reip. partẽ gubernãdã ſuſceperunt, imprimis dignũ eſſe. Fortaſſe diutiùs, quàm ſit neceſſe, in hac cõmemoratione hæreo, vereorque ne hyſtoriam, quam nondum ingreſſus ſum,

intempestiuè delibare videar. Sed difficile est, ab ea, si vel leuiter attigeris, abstrahi. Intereà vtcunque feci, quod volebam, vt indicarem, quos Ro. Resp. clarissimos gubernatores habuit, eos olim ex historiæ schola, tãquam ex equo Troiano, prodiisse: & quos Iurisprudẽtia imprimis laudat auctores, eosdem laudari posse historiarum magistros. Neque tamẽ, quod fortasse magis facere debebã, adhuc nostros illos Iurisconsultos, ex quorum responsis Pandectæ cõgestę sunt, in hoc genere laudaui. Sed quantum illi & debuerint & tribuerint huic studio, quantumque ab eo ad Ius dicendum regẽdamque Rẽp. retulerint, breuiter dicere vix possẽ. Illud tamen saltem vnum dicã: Optimum & sapientissimum eorũ Imperatorem Alexandrum Seuerum, qui Iurisprudentiæ maiestatem cõmiter conseruauit, quoties de Rep. deliberaret, siue res esset militaris, siue ciuilis, nullos magis quàm literatos,

ratos, hoc eſt, veterum literarũ conſultos, aduocaſſe, conſuluiſſe, audiiſſe. Ac Lampridius quidem ait, hunc, ſi de re militari ageretur, maximè eos, qui hiſtoriam norant, adhibuiſſe. Sed quis dubitat, quin multò id magis faceret, cùm de re ciuili quæreretur? Cumque dicatur, nullã legem tuliſſe ſine x x Iuriſperitis, & alijs x x x viris doctiſſimis atque diſertiſſimis; quis non dixerit, in eorum ordine primos fuiſſe hiſtoriarum peritos? Neque tamẽ diſſimulo, quoſdam, qui illi aderant, Iuriſconſultos, aliquando earum non peritiſſimos fuiſſe videri. Saltem illa Pomponiana hiſtoriæ Romanæ epitome, quæ Pandectis præfixa eſt, niſi ſi Triboniani aut librariorum culpa ſit, habet aliquid ἀνιστορησίας, ſi ingenuè cõfiteri, quod res eſt, licet. Atque hìc quidem mihi in mentem venit Dio: illum dico Dionem, qui eo tempore cùm ſediſſet inter noſtros Iuriſconſultos, neque iis in Reipublicæ ad-

ministratione cessisset, tãdem secessit, vt historiam Romanam ab vrbe condita vsque ad suam ætatem, quæ annorum propè nongentorum historia nobilissima est, diligentiùs cõscriberet. Quod quidem diligentissimè eum perfecisse non inuitus confiteor, tametsi eũ videam nostris Iurisconsultis maligne inuidisse. Sed quos in Iure ciuili consequi non poterat, in historia superare conatus est: credoque Iurisconsultos tam fuisse ingenuos, vt hanc ei laudem lubenter tribuerint. Sanè Capito Iurisconsultus hortatus aliquãdo est Plinium, vt historiam scriberet. Sed ipse dignus erat, cui Plinius responderet quod Tacito tale quippiam postulanti responderat. Nam neq; eam minùs præclarè, quàm Tacitus, noster Capito fortasse scribere potuisset: quẽ quidẽ totius antiquitatis peritissimũ fuisse Plini⁹, alijs alioqui Iuriscõsultis aliquando iniquus, etiam fatetur. Suspicor, quæ occupationes Capito-

Capitonem tali ſcriptioni operam dare paſſæ non ſunt, iiſdem occupationibus alios eiuſdem ordinis Iuriſprudentes fuiſſe ab ea diſtractos. Sed ſi iam ad noſtra tempora, quæ maximis & doctiſſimis hominibus, hoc eſt, Iuriſconſultis ἱστορικωτάτοις, & hiſtoricis Iuriſcōſultiſſimis abundant, deſcendere vellem, facilè equidem cum multorum laude perficerem, vt auditores noſtri magnis eorum exemplis excitati, maiori ſtudio maximaque contentione animorū perſequerentur illam neceſſariam ſtudiorum coniunctionem, quam tantoperè commendo. Cęterùm in eam commemorationem noſtrorum veluti ducum & magiſtrorū nunc ingredi nō auſim, ne, ſi de ſingulis dixero, infinita ſit oratio: ſi non de omnibus, ingrata. Si auorū noſtrorū ætatē & ſuperiorū aliquot ſeculorū memoriā replicemus, fateor nō occurrere tam in hoc genere præclara noſtri ordinis lumina. Sed ne illa quidem

ætas

ætas planè sibi defuit. Nam & quo tempore equites Galli & Belgæ habuerunt suum Philippum Cominæum, quem iactabant & gloriabantur cum veteribus historicis esse comparandum: Iurisconsulti & in Hispania habuerunt quendam Ælium Antonium maximi sui Regis Ferdinãdi historicum scriptorem literatum: & in Italia (vt de Donato Bossio Mediolanensi nunc non loquar) suum Pandulfum Collinutium: quem & Germania Latinè orantem admirata est legatum ducis Ferrariensis ad Imperatorem Maximilianum, & ipse Politianus tãti fecit, vt supra modum laudaret. Alius fortasse & Ælij illius Antonij de rebus Hispanicis Latinè scriptas, & Collinutij Italicas Regni Neapolitani historias non cedere Frãcicis Cominęi monumentis cõtẽderet. Ego sinceræ bonæq; fidei laude Cominęũ, alios literarũ gloria excelluisse agnosco. Vtinã verò maiorẽ in ijs Iurisprudentiã laudare

etiam

etiam possem. Cùm Collinutius describit deliberationem de Corradini supplicio, aspergit quippiam ex libris legum. Sed res merebatur diiudicationem illustriorem: sicuti & illa, quam delibat, quæstio de Iure Alphonsi in regno Siculo vel Neapolitano. Verùm hi non erant fortasse tam Iurisperiti historici, quàm dicebantur. Nostra ætas meritò admirata est, & historiæ causa, Paulum Iouium, & Iurisprudentiæ, Andream Alciatum: & tam arctam eorum amicitiam atque coniunctionem, vt illius pagina prima , huius nomen præ se ferat, lubenter vidit: hocque exemplo studium vtrunque magis atque magis coalescere in vno posse putat. Sed maiora decora sunt, quæ nunc prædicare vellem. Cicero libro III. de Legib. scribit, post Phalereum illum Demetrium, qui mirabiliter doctrinam ex vmbraculis eruditorum ocioque, non modò in aciem atque in puluerem, sed in i-

psum discrimē aciemque produxit, vix quemquam (tametsi se verecūdè excipiat) deinde inueniri potuisse, qui vtraque re excelleret, vt & doctrinę studijs & regēda ciuitate princeps esset. Verùm ne nostra quidem ætas tam effœta est, quin plures etiam Demetrios proferre nunc possit, si & ad res gerendas producantur, & suas ipsi literas proferant, qui in vtroque genere excellere possunt. Quales fuerint Demetrij actiones, historia exponit. Quales eiusdem scriptiones in historia fuerint, ex reliquiis, quas alij scriptores citant, & ipse Plutarchus in suis Vitis laudat, æstimare vtcunq; possumus. Sed quis de multis, qui hoc seculo florent, viris magnis, maiora non speret? Vt verò talium virorum semen non intereat, vellem, & valde profectò vellem, talem aliquando aperiri ludum ciuilium studiorum, ex quo Prudentes eruditi non ad priuatam modò Iurisdictionem, sed & ad maio-
rem

rem tuendæ Reip. facultatem & Imperiorum rectionem prodeāt. Quādiu quidē certè in scholis nostris tātum texentur & retexentur subtiles quædam & exiles, & prope inanes theoriæ, tanquam tenues telæ cuiusdam ociosi iuris in suis apicibus & vmbra pendentis: nihil agimus. Equidem multos iam annos consumpsi in iure docendo, neque eius adhuc me laboris pœnitet: & lubenter prædico aliorum in eo genere bene positos labores. Sed maius quippiam desidero: & vbi consistendū non est, multos qui altiùs ire possent, ibi hærere implicatos tanquam in luto, vehementer doleo. Saltem nunquam putabo temerè factum esse ab Aristotele, quòd reprehenderit eos iuris doctores, qui ius priuatum περὶ τῶν συναλλαγμάτων, tantùm docent: publicum de bello, de pace, de fœderibus, de vectigalibus non attingunt. Id verò si exponendum etiam est, vt est omnino: nonne

nonne in primis accersenda est historia? Non est satis posse nos λεπτολογεῖν vel de pactis nudis, vel de iure sui, vel de talibus mysteriis, quorum vix vllus nunc vsus est. Longè sunt aliæ in Republica nostra quæstiones, de quibus dicenda est sententia: neque dici rectè potest, præterquàm ex formula antiquitatis. Atque hîc mihi de studiorum ciuilium conditione cogitanti quippiam historia ipsa suggerit, quod non dissimulabo. Plutarchus in Agesil. narrat, Xenophōtem ab Agesilao accersitum esse, vt pueros Spartanos doceret artem parendi atque imperandi, qua nulla sit præstantior. Equidem eius artis idoneum doctorem fuisse Xenophontem existimo, non modo quòd philosophus, sed multò magis quòd historicus esset. Si dicam tales nunc doctores scholis ciuilibus præficiendos esse, qui ex historia & Iurisprudentia repetant & doceant talem artem: credo, statim veniet in mentem

vetus

vetus illud, Tu regere imperio populos Romane memento, (Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem. Idem Plutarchus in Themist. narrat Solonem illũ & doctissimum & sapientissimum legislatorem, fuisse cuiusdam ciuilis sapientiæ professorem, quæ auditoribus ingeneraret iudicium, ad Reipublicæ gubernationem, non minùs, quàm si longus rerum vsus accessisset, benè cõparatum: eiusque scientię, cuius schola diu conseruata fuerit Athenis, primum doctorem fuisse quendam Mnesiphilum Phrearium Themistoclis præceptorem, virum in ea doctrina præstantem, licet neque oratoriæ eloquentię, neque Philosophię naturalis studio deditus esset. Sed alios, qui successerunt, corrupisse hãc disciplinam, & nescio quam artem litigandi illius loco docuisse: proptereaque discipulos pro sophis factos esse sophistas. Non lubet nunc eodem exemplo queri de corruptio-

tempore, loquens de corrupta togatæ iuuentutis institutione, conqueritur, nec in auctoribus (vt ait) cognoscendis, nec in euoluenda Antiquitate, nec in noticia vel rerum, vel hominum, vel temporum satis operæ insumi: sed expectari nescio quos Rhetores &c. Conqueritur etiã, eloquentiam circumcisam, sine apparatu, sine honore, & propè sine ingenuitate, quasi vnam ex sordidissimis artificiis addisci, cùm & diserti eorũ temporũ, ignorẽt leges, nõ teneãt senatusconsulta, ius ciuitatis vltrò derideant, sapientiæ studiũ & præcepta Prudentũ penitus reformidẽt. Equidẽ conqueri multò magis possem de ineptis & inanibus studiis iuris circumcisi, quod sordidè docetur. Sed nũc nõ iuuat indulgere querelis. Cæterũ cum cogito, quænam illa fuerit Mnesiphilina disciplina, quã ab Plutarcho laudatam esse dixi, aliam cogitare non possum, quàm historicam; neque illius restituendę aliam

possum inire rationem, quàm historiæ & iurisprudentiæ coniunctionẽ. Viderint Academici, quo iure sese olim appellarint philosophos politicos: viderint Peripatetici, qui suam disciplinam referri ad Rerum publicarum rectionem gloriabantur. Ego hanc demum laudem tribuero illis literis, quas commendo: sicuti & historicos libros rectè appellari libros Principũ, lubenter agnosco: & quod principibus præscribitur, omnibus Rerum publicarum gubernatoribus præscribi sentio. Scribant alij, quod volent, de Principum educatione, institutione, & vt (verbo Ciceronis vtar) catechesi. Teneo illud Opt. Max. Imp. Theodosij ad Honorium suum filium, quod Claudianus eleganter expressit, præceptum,

Intereà Musis, animus dum mollior, instes,
Et quæ mox imitere, legas. nec desinat vnquam
[T]ecum Graia loqui, tecum Romana vetustas.

Anti-

Antiquos euolue Duces, &c.

Si huic mandato patris paruiſſet Honorius, tam & ſe & paternum ſuumq́ue ſeruaſſet imperium, quàm, quia illius immemor fuit, vtrunque miſerè perdidit. Sed quàm magno ſuò malo, oblitus paterni præcepti eſt, tam illius admonitionis ſapientes deinde & boni quidam principes vſum explicarunt magna cum ſua laude & Reip. ſalute. Ac ne longiùs abs Theodoſij patria familiaque recedam, liceat hîc mihi duos ex Hiſpania Alphonſos repetere, quos etiam cum Traiano & Theodoſio cõparare liceat. Liceat nunc meo animo paululùm indulgere, & prætermiſsis aliis, quos literæ Grecæ Latinæq; prædicant ſatis, illorum memoriam colere, quibus cur aſſentari velim, nulla ſuſpicio eſt: & quibus tamen tantùm debent literæ, quas illi propè ſepultas, vt potuerunt, excitarunt; vt ſi in eorum laudibus nunc mutæ ſint, nimium futuræ ſint ingratæ:

denique qui quo tempore de literis & disciplinis, actum esse videbatur, triumphantem barbariem perculerunt, & signo altè sublato illas bene sperare iusserunt : vt etiam ad id, quod nunc agimus, exemplum nobilius proferri vix possit, quod nostri imitari debeant.

An non est admirabilis prior ille Alphonsus, qui ante annos trecentos, leges suę Hispanię dedit, historiam collegit, mathemata illustrauit? Diuinum profectò fuit eius beneficium, cùm in media illorum temporum caligine, tot & sumptibus & laboribus tabulas astronomicas confecit, & motuum cœlestium canones restituit. Sed an minori laude digna fuit eius voluntas, cùm prætereà iussit Historiam conscribi, quam etiamnum vocant Generalem? Audierat patrem suum Fernandũ mandasse Roderico Antistiti Toletano, vt rerum in Hispania gestarum, quarum memoriam, non tam Gothica, quàm

quàm Arabica vaſtatio deleuerat, hiſtoriam ad ſua vſque tempora colligeret. Sed patrem in hoc genere ſuperare filius generoſus (quòd in ea non modò tempeſtate, ſed & gente mirari ſatis non poſſum) conatus eſt. Audio eum quadringenta aureorum millia impẽdiſſe ad mathematum reſtitutionem, & remunerandos Mauros atque Saracenos, quos ex Corduba & Africa eo nomine euocauerat, cùm iam ſoli ſupereſſent, qui tales docere, & in integrum reſtituere diſciplinas poſſent. Sic enim & ipſum Alexandrum ſuperare voluit, qui Ariſtoteli hiſtoriam animalium deſcribẽti tam liberaliter ſumptus ſuppeditauit. Sed maioris etiã, credo, redemiſſet, ſi nanciſci quam & qualem optabat, generalem hiſtoriam potuiſſet: neque dubito, ſi Liuius in Italia tunc ſuperſtes fuiſſet, vt ad eum audiendum olim ab extremis Gadibus quidam accurriſſe dicũtur, protinus in Italiam aduolaſſet

Alphonsus, vt quouis precio talem historici operis architectum & redemptorem conduceret. Si in hoc genere non præstitit, quod nunc aliquis desideraret: per illum certè non stetit. Intereà vt magis atque magis profiteretur, sese historiarũ legumqué literis acceptam ferre suam bene regnandi facultatem: librum suis insignibus Regiis, suoque sceptro & Labaro iussit appingi. Neq; tam aut ingrata aut stupida, quæ tamen parum literata tunc erat, Europa fuit, quin attonita eruperit in illam veluti exclamationem, quam olim S.P.Q.R. extulit cùm de Imp. Tacito agebatur, QVIS MELIVS QVAM LITERATVS IMPERAT? Hic Imper. Tacitus, vt & literatam artem bene imperandi, ex historiis repetendam esse profiteretur, eamque conseruaret, edixerat, sui Cornelij Taciti Annales quotannis decies publicè exscribi debere, & in omnibus Bibliothecis adseruari, atque adeo in Ciuicis archiis,

chiis, vt ait Flauius Vopiſcus. An minorem ſuorũ huius generis ſtudiorum ſignificationem dabat Alphonſus? Ergo & Germania ad Imperium, R. P. C. cauſa, illum vltrò accerſiuit. Sed Alphonſus Imperio tali propter literas dignus, vt erat, videri maluit, quàm illo gerendo tuendoque occupatus diſtrahi abs literarum, quarum iam curam ſuſceperat, procuratione. Cæterùm ducentis pòſt annis, alter, qui ſeptimo inter eius nepotes gradu numeratur, Alphonſus, Italiæ imperare non recuſauit: atque ita imperàuit, vt & literas ſe ſcire oſtenderet, & Italia dictatorem alium nollet. Non diſputo de adoptionis iure vel iniuria, cuius nomine conſecutus ſit regnum Neapolitanum, poſt lòngam & difficilem contentionem. Sed vt eius pater, Iuſti, ſic ipſe Doctí Regis cognomen meruit: & quibus literis armatus patrimonium auxit, iiſdem literis gratiam liberaliter retulit. Nam & audiebat

(ne antiquiora reuoluamus) Carolum V. Franciæ Regem meruisse cognomen Sapientis, &, licet ab hostibus vndique peteretur, bene & beatè regnasse togatum semper, armatum nunquam: librisque bonorum consiliorum auctoribus magis quàm militibus circumfusum. Imò verò audiebat ipsum, cui centum post annos veluti succedebat, Robertum Regem Neapolitanum, belli pacisque artibus multisque virtutibus, non minus, quam Francica vel Andegauensi familia nobilem, nihil habuisse antiquius studiis literarum, tantique ea fecisse, vt literas, quarum præsidio facultatem bene regnandi acceptam ferebat, regni possessione chariores sibi esse prædicaret, & propterea Franciscum Petrarcham arctissimè complecteretur. Ergo cùm auitæ virtutis gloriam beneque regnandi artem literatam etiam amplificasset Alphonsus,

ſus, ſuis rurſus clypeis atque ſignis librum appinxit: vt & gloriari ſolebat nullos ſe habere meliores, quàm mortuos, conſiliarios (quo verbo libros ſignificabat) & ex hoſtium, quos vinceret, vel ciuitatum, quas expugnaret (fuit enim nobiliſſimis victoriis clariſſimus) ſpoliis nullam prędam tanti fecit, quanti antiquum aliquod fortè in iis inuentum, volumen. Hæc enim illi erant opima ſpolia. Neque verò talibus armis inter arma vnquam caruit. Narrat Plutarchus, Alexandrum, cùm in Aſiam tam longè progreſſus eſſet, vt iam libros inuenire nullos poſſet, mandaſſe Harpalo, ſibi ex Græcia aliquos mitti. Miſſas autem fuiſſe in primis hiſtorias Philiſti, illius (credo) quem Cicero tantopere laudat. Hunc ergo habuit Alexander ſuarum expeditionum comitem, non contentus Homeri Iliade, quam alioqui cum ſuo pugione coniunctãm ne dormiens

quidem dimittebat. Non dissimili exemplo Alphonsus historiam Liuianam semper habebat comitem: cuius quidem tanti fecit auctorem, vt cùm audiret Pataui j inuentam esse vrnam cinerum atque ossium Liuianorum, statim legatos eò miserit, qui vel prece vel precio tales reliquias redimerent. Cùm Patauini exuuias optimi sui ciuis abalienare nollent, saltem impetrauit vnum aliquod os brachij, quod magni muneris loco illi donarunt tanquam studiorum fautori, vt lapidea tabula etiamnum testatur. Quid non ille fecisset, vt integrum corpus Liuinianę historiæ redimeret? Laurētium Vallam, qui apud talem Regem viuere & exulare, quàm Romæ in patria esse maluit, mirificè est complexus: eumque eum non modo Aragonicæ historiæ memoriam illustrare suis monumentis intelligeret, sed & de Persarum & Græcorum historia disserentem quotidie audiret, non quie-

uit,

uit, donec eum ad conuertendum in linguam Latinã Herodotum etiam impelleret: cumque in eo labore immortuus doctissimus senex opus minimè perpolitum reliquisset, tamen Alphonsus Italiam diutius hac memoria carere noluit, & qualiscunq; ea esset, tam lubenter hanc legi publicè optauit, quàm ab ipso primùm Herodoto in frequentissimo Græciç conuentu Olympico, talem historiam cum omnium admiratione & applausu incredibili recitatam olim fuisse audiebat. Ergo & Thucydidẽ, quem puerum Herodoti recitatio mirificè commouerat, ab eodẽ Laurentio Latinum fieri curauit: & eam translationem, cùm melior non daretur, tanti fecit, vt in ea edenda non recusaret imitari Demosthenẽ, quẽ octies suis digitis descripsisse Thucydidis libros, accepimus. Denique cùm Æneas Syluius ex Germania misisset Arrianum de Alexandri rebus gestis non tàm Latinum factũ, quàm

ad Sigiſmundi Imp. captum vix Latinè balbutientem, Alphonſus ne eum quidem neglexit. Adeò nihil eorum prætermittebat, quibus hæc ſtudia hiſtoriarum adiuuari eo ſeculo poſſe putaret. Denique cùm æger aliquando decumberet, & legendo Curtium, qui eam Latinè ſcripſit hiſtoriam, quam Græcè Arrianus, ita ſe oblectaſſet, vt animi & corporis languentis vires collapſas etiam recreaſſet, exclamauit, non eſſe in Hippocrate vel Galeno ſaniorem medicinam ſuauioremque curationem. Pluribus fortaſſe verbis, quàm erat neceſſe, dixi de Alphonſo. Sed cùm eius recordatio pluſculum me delectauit, tùm verò exemplum, quod occurrebat, digniſſimum eſſe putaui, quod noſtris hodie commendarem, Principemque illum, quem ante annos centum Italia colebat viuentem, & doctorum hominum chorus Mecænatem vnicum habebat,

bat, iudicaui satis laudari non posse, cùm quidem & historiam iacentem excitarit, & eum historia non modò morbo laborantem liberauerit, sed & mortuum immortali memoriæ consecrauerit. Mirificè verò accidit, vt quo is tempore moriens literas veluti orbas relinqueret, Matthias Coruinus adolescens ex carcere ad Regnum Pannoniæ sit euocatus propter eam virtutis indolem, propter quam Alphonsum Italia Regem dixerat: hicque Matthias, vt Alphonsi neptem vxorem duxerit, sic & librorum historiarumque curam tanquam hæres Alphonsi susceperit: qualemque ex ea fructum perciperet, bene & sapienter imperando palàm ostenderit: denique vt non modò Italia, sed & altera illa pars orbis superstites ex Bizantino excidio & veluti profugos tristique naufragio eiectos libros bonos exciperet atque adseruaret, Budensem

aperuit bibliothecam: in qua non minus, quàm in castris, lubenter versabatur: in eaque recondidit illos librorum thesauros, qui mox editi Europam recrearunt. Vix audeo recitare quàm superbum huius Regis sepulcro carmen mæsta attonitàque Italia inscripserit:

Coruini breuis hac vrna est: quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

Sed quantus Rex fuerit: literarum historiarumque præsidio magnitudinem suam acceptam ferre solebat. Cuius quidem Principis laude eò delector magis, quòd legũ ciuilium memoriam veram & castam cum historiarum studio coniungi etiam voluerit, euocatis propterea cum vxore, Alphonsi nepte, clarissimis, qui in Neapolitano gymnasio essent, iuris interpretibus: & eo tamen iudicio præditus fuerit, vt cùm degenerem & adulterinam ab ijs allatam esse Iurisprudentiam intelligeret,

geret, hanc cum illis relegauerit atque exterminauerit. Et si in nostræ quoque ætatis Regibus & principibus nonnullis non dissimilia exempla laudare possim: tamen quia non modò ab assentatione, sed & ab omni suspicione assentationis abhorreo: illa nunc non prædicabo: & abs principibus, quos tamen hisce studijs deditos imprimis esse velim, ad priuatos me conuertam, quos & historiæ, si ita loqui licet, diuinitatem magis atque magis agnoscere cupio. Neque tamen cùm id ago, ab exemplo, quod in hanc me commemorationem induxit, erit alienum quod nũc dicam. Nam quod Alphonsus Rex æger & decumbens aliquando sensit, me admonet, vt denique profitear, eam in historiæ cognitione inesse vim consolationis, vt quisque sentire possit in grauissimis animi morbis presentem esse medicinam: quò magis & si nobis viuendum sit priuatis, & relictis ciuitatibus incolenda ali-

qua ſolitudo (quod fortaſſe in hac rerum temporumque perturbatione, & deprauatiſſimis ingratorum hominum iudicijs, nunc optare magis debemus) talem ſemper habere velimus comitem. Et verò, aut neſcio quænam & vbi ſit animi merentis ingenua veraque oblectatio, recreatio, conſolatio: aut hæc certè eſt: quæ & hoc efficit, vt nihil nouum nobis, quod quidem nos valde tanquam attonitos percellat, nihilque inſolens occurrat: atque etiam præſtet, vt ſentiamus verum eſſe vetus illud, Nil admirari propè res eſt vna, Beatũ, Quæ poſſit facere. &c. Neq; non, multos, qui, quod dico, confirmabunt, & quod experti quoq; ſunt, adſeuerabunt, bonos teſtes ciere facilè poſſem, ſi hîc rurſus commemorare velim, quod ipſa nobis Hiſtoria cõmemorat. Sed ſi hoc faciam, rurſus video longiorem hanc orationem fore. Itaque vnum ex multis Ciceronem accerſam, quẽ in hiſce com-

mentariis

mentariis sæpius appellaui, & cui nemo non fidem lubenter habuerit. Is cùm tristissimis temporibus lugeret casum & ruinam Reip. grauique mærore conficeretur, & Atticum atque Brutum ad se venientes consolationis causa, salutasset, Vos verò (inquit) Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solacia dedistis, Nam vestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. &c.

Postquàm autem de literis Bruti dixit, & rogaret Brutus, ecquæ præterea essent Attici literæ, quæ eū delectauerunt: Istæ verò (inquit) Brute non solum delectationem mihi, sed etiam salutem, vt spero attulerunt. Salutem? exclamauit Brutus. Quodnam tandem genus istud tam præclarum literarum fuit? Tum Cicero, An mihi potuit esse aut gratior vlla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm Attici liber, quo me affatus quasi iacentem excitauit, Hîc

Brutus,

Brutus, Nempe eum dicis, quo iste omnem rerum memoriam, breuiter, & vt mihi quidem videtur, perdiligenter, complexus est. Respondet Cicero: Istum ipsum Brute dico librum mihi saluti fuisse. Hic Atticus, Optatissimum (inquit) mihi quidem est, quod dicis. Sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto vsui posset esse? Hîc Marcus, Ille verò (inquit) & noua mihi quidem multa, & eam vtilitatem, quam requirebam, vt explicatis ordinibus temporum, vno in conspectu omnia viderem: quæ cùm studiosè tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, &c.

Hunc ego Ciceronis locum lubẽter ascripsi, ex quo intelligamus quãtum vir magnus & sapiens consolationis, ex historiæ tractatione perceperit. Multum tamen abest, vt exponat, quicquid percipi præterea posset. Potuit ille fortasse, Veterum Maiorum-

iorumq; suorum recordatione tam valdè affici, vt animum abduceret atque auocaret abs sensu prӕsentium malorum: aut acerbum eorum sensum vtcũque leniret, & in omni varietate fortunæ sese, aliorum exemplo, sustentaret: cùm quidem meminisset, quæ semper fuerit conditio bonorum virorum, quæ rerum humanarum, quæ Rerumpub? Sed non vidit in historia quod firmiorem cõsolationem attulisset: videri verò à profanis hominibus non potest. Agè verò; quia triũ illorum doctissimorum sapientissimorumque virorum colloquium in hoc genere nos oblectauit; quartus non intempestiuè accedat, eorum æqualis, & (vt nobis gratior etiam sit) Iurisconsultus magnus. Is est Seruius Sulpicius: qui cùm nihil non faceret, vt & Ciceronem, qui filiæ deflebat mortem, & seipsum, qui interitum Reip. lugebat, consolaretur, ita scripsit ad Ciceronem: Quæ res mihi non medio- „
„
crem

" crem consolationem attulit, volo ti-
" bi commemorare, si fortè eadem res
" tibi minuere dolorem possit. Ex A-
" sia rediens, cùm ab Ægina Megaram
" versus nauigarem, cœpi regiones
" circùm circà prospicere. Post me erat
" Ægina, ante Megara, dextrà Piræus,
" sinistrà Corinthus: quæ oppida quo-
" dam tempore florentissima fuerunt,
" nunc prostrata & diruta ante ocu-
" los iacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrûm interijt aut occisus est, quorũ vita breuior esse debet, cùm vno loco tot oppidûm cadauera proiecta iaceant? visne tu te Serui cohibere, & meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. &c.

Si vna illa nauigatio breuis ostentans ruinas & parietinas aliquot oppidorum Græciæ, Seruium nostrum admonuit, quàm sint caducæ & instabiles res humanæ: eique sapientissimam

tissimam obiecit cogitationem, qua suum & Reip. casum æquiùs ferat: quid vniuersa historia, cùm nos vehet atque circumferet per totum terrarum orbem, nobisque spectandas dabit omnibus seculis perpetuas illius conuersiones, tot tamque multiplices Rerump. euersiones, tot regnorum interitus, tot populorum strages, tot vrbium vastitatem: & in tanta tamen fortunæ varietate totque casibus, quorundam virorum agitatam magis quàm labefactatam constantiam: quid (inquam) illa quantumque consolationis adferre nobis potest? Iam verò si (quod caput est) accedat religiosa consideratio diuinæ prouidentiæ, cuius memoria nunquam abesse ab historia debet: quæ tandem ærumnæ nostræ tantæ esse possunt, quarum acerbum sensum illa non leniat, cùm earum causam atque finem ostendet? Quid alij sentiant, nescio. Sed quod sum expertus, affirmare

mare poſſum: cùm iam inde abs pueritia me multi acerbi caſus iactauerint atque vexauerint, vnum inter tot fluctus portum, in quo acquieſcerem, fuiſſe hiſtoriam: mihique planè aliter quàm Plutarcho accidiſſe. Scribit Plutarchus ſeſe primū ſuſcepiſſe ſcribendas illuſtrium virorum vitas, vt alijs prodeſſet: ſed ſe deinde in eo opere profuiſſe ſibi ipſi, & ex eo fructum honeſtiſſimæ recreationis priuatim percepiſſe. Ego verò profiteor me meâ priuatim cauſa primùm acceſſiſſe ad aliquam hiſtoriarum lectionem; ſed in ea ſtatim tantum liberalis vtilitatis agnouiſſe, vt alijs fieri communem valde optauerim. Sæpe iam ſæpe in iſta & ingratorum & perfidioſorum & improborum hominum colluuione, quæ latè graſſatur, & Remp. inuoluit, & omnes propè vias obſidet, & nouam, ex qua quæſtum faciunt, artem calumniandi, maledicendi, turbarumque ciendarum, religionis etiam

tiam nomine tegere audet, cùm nullum sanis consilijs relictum esse locum videmus, cogitamus in solas terras, vbi (quod ille olim dicebat) non audiamus facta Pelopidarum: vel aliquem desideramus secessum, in quo cùm liberos gemitus effundere, tum verò aliquid consolationis percipere, & horum malorum obliuisci possimus. Sed historia mihi visa est, quod quæritur, offerre. Cumque tali nuper comite vterer ex Germania veniens in Galliam, toto illa itinere me multas regiones circumspicientem, multaque de rebus humanis cogitantem in ista nostri orbis cōfusione mirabiliter cōsolata est. Neque minus mihi adfuit, cùm deinde præter omnem expectationem fortè adhibitus essem ad quasdam de Rep. & religione grauissimas deliberationes. Sed ad has illam omnino pertinere omnes fatentur: & qui in ijs sæpius versantur, si modò adferūt ad eas, quod debent, sæpius experiū-

tur, verissimũ esse, quod Aristoteles scripsit, ἱστορίας χρησίμους εἶναι πρὸς τὰς πολιτικὰς συμβουλάς. Verũ si quis est veteri memoria, qui reipsa ostẽderit, nõ temerè ex dictũ id esse ab Aristotele, is est Cicero. Dixit aliquãdo: Exẽpla ex vetere memoria & monumẽtis & literis, plena dignitatis, plena ãtiquitatis, plurimum solẽt & auctoritatis habere ad probandum, & iucunditatis ad audiendum. Sed quam aptè ijs ipse vsus sit, siue de priuata siue de publica re ageretur, lubenter audio. Neque suorum modò Romanorum Maiorumúe exemplis, tanquam prę iudiciis passim vti solet, sed & aliorũ populorum. Quid locos, qui innumerabiles sunt, nunc indicarem? Totus Cicero describendus & huic libro assuendus esset. Sed vt vnum ex multis, locum delibem: iuuat illud exemplum notare, quo vsus est sapientissimè in re magna & summo alioqui Reipublicæ periculo: & quod hac ætate tã nobis in mẽtem veniret, vellem,

Lib. 1. Rhet.

vellem, quàm Veteribus sæpe venit. Nam etsi hunc solum historiæ fructum perciperemus, vberrimus tamen is esset. Biduo post occisum Cæsarem, cùm percussores in Capitolio veluti inclusi essent, & summa esset rerum perturbatio, M. Antonius Consul Senatũ vocat in Telluris. Adest & Cicero, rogatusq; vt de Republica sententiam dicat, vetus exẽplum τῆς ἀμνηστίας ex historia Græcorum repetit, & consulit vt fiat, quod ante annos plusquàm trecentos & quinquaginta Athenis factum erat, cùm Thrasybulus xxx. tyrannos expulisset: prædicatque hoc deinde suum rùrsus consilium in Senatu. In templo (inquit) Telluris, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis, Atheniensiumque renouaui vetus exemplum: Græcum etiam verbum vsurpaui, quo tum in sedandis discordijs erat vsa ciuitas illa: atque omnem memoriam discordiarum, obliuione sempiterna de-

Polybius desiderat, desidero histori-
am esse πραγματικὴν: sed vt nostri di-
cere solent, Iurisprudentiam non so-
lùm θεωρητικὴν, sed etiam πρακτικὴν es-
se, esseque debere: sic ego historiam.
Neque non poterit talis esse, si bene
perlegatur tota. Nam & ipsa sæpe in-
dicat, quomodo quóue fini posteri-
tas, vbi res postulabat, vsa sit exem-
plis, memoria, auctoritate antiquita-
tis. Sicque historiæ, quodammodo
vt leges, legendæ sunt, hoc est, vt pri-
ores ad posteriores, & rursus poste-
riores ad priores apta quadam colla-
tione trahantur. Neque solùm vbi
posterior priorem laudat, id in lecti-
one quoque prioris obseruare debe-
mus, sed & παράλληλα (vt Plutarchi
verbo vtar) conferenda sunt. Saltem
quod superiori seculo quidam Flo-
rentinus in Liuianæ historiæ parte v-
tiliter facere in rem suam suorumq;
Italorum conatus est: multò id ma-
gis faciundum esset in historia vni-
uersa, præsertim vbi & res digna est,

& non inepta occurrit comparatio: denique ex hypothesi historica sæpe colligenda est politica veluti thesis. Vt iam de Cicerone & nostris Iurisconsultis non loquar, qui id sapientissimè faciunt: Ipse Aristoteles in suis Politicis, quàm rectè id agit, etsi in Græcorũ historia, quæ angusta est, hæreat? Vbi tales adsunt monitores, ibi demum agitur, quod debet. Vt autem prioris memoriam sæpe refricat historia posterior: sic & prior non raro quibusdam tanquam vaticinijs adumbrat futuram consecutionem posterioris, & veluti prædicendo commouet expectationem. Ac in sacra quidem historia non solùm multæ tanquam fatales regulæ ex Decretis diuinis repetitæ in vniuersum traduntur de ijs, quæ consecutura sunt: sed & certa, & aperta, & definita oracula interdum eduntur, quæ apertè præmonent, & tanquã digito præmonstrant futuros euentus: & aliquando ipsis etiam

annis

annis priùs numeratis, articulum tẽporis indicant. Sic in Ieremiæ, Ezechielis, Danielis, & talium Prophetarum vaticinijs, audiemus liquidò multa prædici futura, quæ posteà legemus eodem planè modo accidisse. Quid de Sibillinis & alijs, quæ ipsi etiam Ethnici iactarunt, oraculis dicam? Etiam vbi posteà fictas esse prędictiones scimus, tamen earum nos lectio delectat: vt cùm apud Ciceronem, Somnium Scipionis, vel apud Virgilium, orationem Anchisæ legimus de futura Ro. Republica. Multò nos igitur magis mouebunt prædictiones de conuersione & periodo Imperiorum, & magnarum vrbium excidio, cùm & eas ipso euentu confirmatas, & multò tamen antè editas esse legimus. Varro narrare solebat (vt Cẽsorinus refert) se audiuisse Vectium quendam Augurem, prædicentem, quia Imperium Romanum durauerat annis c. xx. duraturum M. c c. annis. Quod se au-

gurari dicebat ex XII. vulturibus Romuli: quasi illi significasset aut duodecies decem, aut duodecies centũ. Sed & Zonaras recitat Valentem quendam Astronomum tempore Constantini, post celebratum natalem vrbis Constantinopolitanę, prędixisse eam veluti victuram annis 696. Historia certè, cùm Romæ & Constantinopoli, quasi in duabus suis præcipuis scenis, versatur, non potest non mirari, cùm audit prædictum de ijs ita esse, quod ipsa posteà factum narrat. Sed & vbi de ijs, quæ nondum acciderunt, quæritur, neq; alioqui certi καὶ ἀφοριστικοὶ indices prælucent: tamen dico (qui huius lectionis maximus ex prudentia fructus est) aliquam saltem obscuram prouidentiam quodammodo diuinatricem ex historiarum obseruatione sumi: atque ex præteritarum rerum memoria, præsentiumque statu quãdam de futuris coniecturam colligi posse: sicuti & Polybius sapientissimus

mus ſcriptor monet : vbi & illud quodammodo præſtat, quod Cicero indicat Theophraſtum antea feciſſe, vt non ſolùm ſcriberet, qui eſſet optimus Reipublicæ ſtatus: ſed & quæ eſſent in Republica inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus eſſet moderandum, vtcunque res poſtularet. Laudent alij ſuam aſtrologiam μαντικὴν: ego vt illud vetus ſæpe audio, Qui bene coniicit, bonus vates eſt: ſic & iſtud verum eſſe puto, Qui bonus hiſtoricus eſt, bene coniicit. Sed qualiacunque de rebus humanis veluti προγνώστικα hinc colligi poſſint, ea ego τεκμήρια in Reipublicæ gubernatione, non minoris aliquando fecero, quàm medici ſua κριτήρια in morborum curatione, vel in nauigatione ſapientes nautæ ſua futurarum tempeſtatum ſigna & præſagia. Nihil dicitur eſſe incertius exitu bellorum. Ariſtoteles tamen libro 1. Rhetoricor. monet in deliberatione de bello in primis aduocandam

audiendamque esse historiam, vt ex ea intelligamus, quid in re simili anteà acciderit. Cur ita? ἀπὸ γὰρ (inquit) τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια γίγνεσθαι πέφυκεν. Ego & si totam diuinationem fatear rem esse lubricam: tamen quod Cicero dixit inesse animis humanis non solùm memoriam rerum innumerabilium, sed & coniecturam consequentium non multum à diuinatione differentem: id de iis, qui perpetuæ historiæ obseruatione, tanquam longo rerum omnium vsu vim sui iudicij habent exercitatam, dici multò magis posse videtur. Ac quidem cùm Themistoclem ea facultate præditum esse Thucydides scripsisset, Cicero locum diligenter notauit, & Thucydidis verba suis ad Atticum literis inclusit: τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον ἐκ τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής. Non dissimile est, quod Plinius laudans Iunium Mauricũ, ait virum esse, qui futura possit ex præteritis prouidere. Quid ipse Cicero?

Sæpe

Sæpe ſuam in hoc genere prouidentiam hinc repetitam iactat. Certè fretus quodam augurio, non ſui (vt ait) collegij, ſed politico potiùs, & Platonico de Tyrannis præiudicio multis euentibus confirmato, audet omni adſeueratione adfirmare, regnum Cæſaris vix poſſe eſſe ſemeſtre: & licet de coniuratione nihil inaudiiſſet, tamen certò id ſe prædicere iactat. Nec nos (inquit) fallet, nec aliter accidet. Sed & exitum belli ciuilis quàm procul prouidit? Præclara (inquit) conſcientia ſuſtentor, ea ipſa tempeſtate euerſam eſſe Rempublicam, quam ego XIIII. annis antè proſpexeram. Et libro VIII. ad Atticum de eodem illo bello, loquens, προθεσπίζω (inquit) noſter Attice, non ariolans, vt illa, cui nemo credidit, ſed coniectura proſpiciens. *Iámque mari magno.* Non multò (inquàm) ſecus poſſum vaticinari. Deniq; ad Cecinnã ſcribit, ſeſe diuinationem quandã, quæ minimè

falleret, consecutum esse, cùm sapiẽtissimorum virorum monumentis atque præceptis, plurimoque doctrinæ studio, tum magno etiam vsu tractandæ Reipublicæ, magnaque suorum temporum varietate. Itaque se, etsi Augur publicus esset, tamen non ex alitis inuolatu, nec è cãtu sinistro, Oscinis, nec è tripundiis solistimis, aut somniis augurari: sed se habere alia signa, quæ obseruet, quæque minus habeant vel obscuritatis vel erroris: eaque maximè è temporum ciuilium natura atque ratione. Itaque iam minus miror, quòd post Cæsaris mortem, nascente nouo bello ciuili, Brutum cessantem monens, quid statim facto esset opus, exclamat, Opprimemini, mihi crede, nisi prouideritis. Hæc ex oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. Nihil potest esse verius. Sed miror & doleo tam sapiẽtem senem non vidisse, quod de Octauio Brutus vicissim præmonebat. De Iulio Cæsare, ex historia Alexan-
dri,

dri, quàm cautus erat Vates? Nam ad Atticum, Nónne (inquit) vides ipſum illum Ariſtotelis diſcipulũ, ſummo ingenio, sũma modeſtia, poſteaquàm Rex appellatus ſit, ſuperbum, crudelem, immoderatum fuiſſe? Sed cum Brutus de Octauio idem prædiceret, quodam, vt fit, Antonij odio Cicero caligabat. Cornelius Sulla præſagiendo dicere ſolebat de adoleſcente C. Iulio Cæſare, Cauete à puero malè præcincto. In eo enim multi Marii latent. Cicero non inane fuiſſe præſagium vidit: & quàm ſit inſidioſa & fallax facies hominum, cùm ex philoſophia, tum ex hiſtoria & experientia didicerat. Sed de Octauio ſibi perſuadere, quod nolebat, vix poterat. Neque tamen periculum, quod ab Antonio imminebat, multò antè non proſpexit: ſed ne propterea terreretur, exemplis ex hiſtoria repetitis animum ſuum obfirmabat. Itaque & Antonium ipſum alloquens, acerbiſſimum (inquit) aui tui diem ſu-

premum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus.

Idem Cicero, cùm ferueret bellum ciuile inter Cæsarem & Pompeium, deliberans cum suo Attico, quid sibi facto esset opus, in vtranq; partem consilium ex illa historia petit. Si restitero (inquit) idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit, qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factũ est; sed hoc malle, quàm armatum ad patriæ mœnia accedere. Aliter Trasybulus, & fortasse melius. Sed est certa quædam illa Mucij ratio atque sẽtentia, &c. Quid? tandem etiam dixit optare se aliquem exitum Mucianum: eumque sibi impendere prospexit: vt iam se Themistocli possit anteponere, quem ait multa non prouidentem incidisse in eos casus, quos vitasset, si nihil eum fefellisset: sicuti

ſicuti & ſuos propterea Romanos notat: Non fuiſſet (inquit) illa nox tam acerba Africano, ſapientiſſimo viro, non tam dirus ille dies Sullanus, callidiſſimo viro C. Mario, ſi nihil vtrunque eorum fefelliſſet, &c. Cur ergo Cicero, quem nihil fallebat, ſibi non cauit magis? Exemplo Muciano confirmatus glorioſè cadere maluit, quàm malè cedere. Verùm etſi fieri non poſſit, quin prudentiſſimum quenque multa fallant, præſertim cùm de futuris agitur? tamen non eſt propterea nulla prudentia. Idem Cicero in libris Officiorum, Nũ (inquit) propterea nulla eſt Reipublicæ regendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium fefellerunt? Ergo etſi illa, quam ex hiſtoriarum & exemplorum ſimilium memoria repeti poſſe dico, diuinatio interdum fallax ſit, tamen Cicero vir ſapientiſſimus ſummam in ea prudentiam eſſe agnoſcit. Mirifica verò eſt, quamcunque ille ſe in partem det,

ratio atque ratiocinatio huius viri in aliqua deliberatione historiam versantis, & ex recordatione rerum praeteritarum, varias futurarum coniecturas ducentis. Sed iam sentio me ipsum cum eo variè iactari, & confusè veluti volutari, cùm ab eius viri, in quo potissimum eluxit prudentia, quanta colligi ex historiis & rerum vsu potest, recordatione & conspectu abduci vix possum. Adderem illud optimi auctoris Rhetoricorum ad Herennium: Rerum (inquit) imperiti, qui vnius cuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, per imprudẽtiam facilè deducuntur in fraudem. At ij, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum euentu suis rationibus possunt prouidere. Verùm id in re praesenti ipsa historia liquidiùs ostendet. Nũc illud dico: nullam historiae maiorem laudem esse posse, quàm cum agnoscitur nobis multò ante id praestare, quod experientia, quae stultorũ magistra

gistra

gistra esse dicitur, pòst, sed serò, nos docet: cumque efficit, vt quicquid accidat, dicere sapientes homines possint, quod apud Poëtam ille Troianus Sibillæ respondet. Non vlla laborum, O virgo, noua mì facies inopináue surgit. Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.

De hac siue præsumptione siue præceptione, qua fit, vt quæ deinde acerba accident, sint leuiora, copiosè disputat Cicero lib. III. Tusculanarum Sed aut ego vehementer fallor, aut nulla eam res magis suggeret, quàm illa siue præmonitio siue præmunitio, quæ ex historiis sumi potest, ne quid nos inopinantes atq; supinos opprimat. Itaque huc referre non dubitabo ex eodem libro illud Ciceronis: Hæc est illa præstans & diuina sapientia, perceptas penitùs & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit: nihil, antequàm euenerit, non euenire posse arbitrari.

O nunquam laudata satis, sed nōdum fortasse satis omnibus cognita vis & potestas historiæ: quia & multò plus habeat in recessu quàm fronte promittat. Sed eius maiestatem indignè misereque minuerunt, qui de ea nondum perspecta satis, temerè verba fecerunt: qui eam conciderunt atque discerpserunt: qui fabulis aspersis contaminarunt: qui ex sola superficie, quam solam obiter delibarant, æstimari rem totam voluerunt: denique qui in ea legenda neque artem, neque intelligentiam, neque obseruationem necessariam adhibuerunt. Quid multis? Plinius in quadam ad suum Paternum epistola exclamat, sese frequenter sensisse, quanta potestas, quanta dignitas, quanta maiestas, quantum denique Numen sit Historiæ. Sed quantumcunque sit illud, quod sensit: procul abfuit, vt quicquid est, sentiret. Liceat hoc mihi bona eius gratia dicere, in quo nullam

Iam alioqui illius culpam accuso. Vt verò, quod hac oratione in primis vrgere institueram, concludam, iterum iterumq́ue dico, consilij, prudentiæ, sapientiæ, iudicij recti institutionem ex vna veluti academia Historiæ repeti posse & debere. Dixi paulò antè, qualem olim instituerit Themistoclis preceptor Dixi quid in Themistocle potissimum admiratus sit Cicero. Nunc illud addo, non temerè eodē loco à Cicerone simul laudari, quod Thucydides simul de eodem viro scripsit. τῶν τε παραχρῆμα δι᾽ ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων. καὶ τό τε ἄμεινον ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα. Hoc verò illud est, ꝙ in magno Reipublicæ gubernatore imprimis est necessarium. Nunc si dicam hoc demum addisci in historiæ schola posse, num mentiar?

Sed iam vereor, ne quæ hactenus dixi, non tam harum literarum admirationem cieant, quæ desiderium nostrum inflammet, acuatque indu-

industriam, quàm iniiciat materiam alicuius desperationis, quæ nostrorum studiorum infringat alacritatẽ. Nam & si anteà conatus sim indicare, rem hanc, quantacunque sit, non esse infinitam & licet difficilis atque ardua sit, non esse ἀδυνάτον tamen iterũq; iterũq; id cõfirmandum est. Et quia imprimis nos deterrere potest, quod de vniuersitate dictum est: si quis iam me roget, ecquot tandem vel secula vel Iobilæos, vel Olympiadas, vel Lustra, vel annos contineat illa historia, quæ ab orbe condito ad ætatem vsque nostram perducenda est: possem duobus verbis dicere, quinquaginta quinque secula interesse. Verùm vt id diligentiùs exponamus, est operæprecium. Principiò constat fatuam fuisse quorundã Philosophorum fabulam, qui, quoniam ignorarent, quando conditus hic mundus fuerit, conditum nunquam fuisse, sed esse æternum, finxerunt. Constat deinde & eos audiendos

non

non esse, qui fabulati sunt, quod fortè somniarant, innumerabiles esse mundos: & simul repudiandam esse ipsius quoque Origenis ridiculam opinionem, existimantis alium, ante hunc, fuisse mundum, & post hunc fore alterum, & talem in infinitum successionem fingentis. Plinius cùm audiret quosdam tradere, innumerabiles esse mundos, & huius generis portenta comminisci, exclamat, Furor est, profectò furor. Sed nos in eãdem exclamationem erumpere quoque debemus, cùm ille tradit, mundum esse ęternũ, neque genitum, neque interiturum. Nostra verò nunc prima sit quæstio, quando is conditus sit & cœperit, quotque ab eo cõdito ad hunc, quem nunc agimus, annum, anni numerandi sint. Nam hoc imprimis constituendum est, cùm in historiam vniuersam ingredi statuimus, quam finitam esse profitemur. In hac autem quæstione definiẽda aliquid esse dissen-

ſionis, ecquis mirabitur, cùm ne Romani quidem ipſi de annis vrbis conditæ planè conſentire olim potuerint? Veteres, qui Moſen non legerant, cùm principium ignorarent, non potuerunt non toto (quod dicitur) cœlo aberrare. Impudens verò fuit Ægyptiorum vanitas, qui, vt Plato in Timæo narrat, fingebant iactabantque non modò ſeſe decẽ millibus annorum ante alios homines fuiſſe, ſed & tot ſeculorum hiſtoriam conſignatam habere. Diodorus, qui ſuſpicatus eſt fabulam hanc, vt eſt, poſſe putidam videri, videtur excuſare illos velle: quaſi cùm annum vnum dicunt, duos tantùm aut tres menſes dicerent. Sed ne hac quidem eos interpretatione defenderit: & intereà de Ægyptiis ea commemorat ementitæ antiquitatis portenta, quæ planè fabuloſa eſſe, negare non poſſit. Auguſtinus ſcribit quoſdam dixiſſe, ampliùs quàm centum annorum millia numerari, ex quo rationem

Lib. 18. de Ciuit. Dei. cap. 4.

tionem siderum comprehendit Ægyptus. Ait illos ridendos potiùs quàm refellendos esse, cùm (inquit) ab primo homine nondum sex millia annorum compleantur. Dicere potiùs debuerat, nondum quinque millia. Mirabilis verò fuit Arithmeticus ille Apollonius Ægyptius, quẽ noster Theophilus Antiochenus, inter Christianos scriptor antiquissimus, recitat numerasse plusquàm quindecim myriades annorum ab orbe condito. Nihil dico de Platone, qui multa etiam millia myriadũ cumulare velle videtur. Nã suo fortasse more ludit, & digitis micat in tenebris. Mitto Babylonios, quos habuisse monumentis suis cõprehensa quadraginta & septuaginta millia annorum, multi olim iactabant, vt ipse quoque Cicero narrat. Bene habet. Idem ait, eos, qui hoc dicant, fallere & mentiri: nec reliquorũ seculorum iudiciũ, quod de ipsis futurũ sit, pertimescere. Vt autẽ minùs Ægyptijs *Lib. 1 de Diuin.*

tam

loco ſimpliciter ait, multa annorum eſſe millia. Verùm ſi aſſenſus eſt ijs, quos apud eum Hortenſius ſignificat, magnum hunc annum definiiſſe atque æſtimaſſe duodecim millibus nongẽtis quinquaginta quatuor annis: ſic enim hunc ex Hortenſio Ciceronis locum, recitat Seruius: Tacitus autem recitans eundem locum pro nongentis habet DCCC. niſi mendoſa ſit ſcriptura: ſed parum intereſt: Si (inquam) ea anni magni definitio placuit Ciceroni, intelligi vtcunque poſſet, ecquæ fuiſſet eius opinio de annis orbis conditi. Cæterùm vt eſt aliorum nimis liberalis & effuſa, ſic Romanorũ nimis parca & reſtricta ratio tunc eſſet, qui orbis non multò antiquius, quàm vrbis ſuæ, initium eſſe fingerent. Nã viceſima pars illius anni magnĩ, non niſi annos circiter ſexcentos & quinquaginta contineret. Iuuat, hos errores Veterum, doctiſſimorum quidem hominum, ſed quia Moſaicos

Originum libros non legerant, in hoc genere hallucinantium, obiter notare. Quid verò ipsi Iudæi, qui & Mosis & Prophetarum monumenta sæpe legerunt? Ne ij quidem potuerunt satis cauere: quia eas, quæ Prophetarum tempora consequuntur, Græcas Latinasque historias nō coniungerent. Annos ab orbe condito vsque ad Persicam monarchiam rectè numerarunt. Sed deinde magnus in eorum calculo error est, qui annos saltem ducentos præterit. Ita est profectò. Græci & Latini Iudaicis monumentis destituti, Iudæi contrà Græcis Latinisque literis non adiuti, viciosas mendosasque chronologias ediderunt. Quid igitur Christiani, qui posteriores quidem fuerunt, sed vtriusque generis libros conferre, & aliorum erroribus erudiri potuerunt? Certè à Christi ætate nihil est aut difficultatis aut dissēsionis: sed est plurimum in priorum temporum ratione ineunda, subducenda-

cendaque. Legebant illi quidem & ſacras & profanas hiſtorias: prioreſque & poſteriores coniungebant. Sed inciderunt in Moſen, partim ab interpretibus malè verſum, partim à librariis corruptum: & vbi Moſes mille annos ſcripſerat, annorũ duo millia plerique legebant. qui deinde error aliis (vt fit) erroribus auctus atq; cumulatus eſt, & in ipſius quoque Ioſephi libros Græcos irrepſit. Sic itaq; Iudæis anni ducenti defuerũt, Chriſtianis mille ſuperfuerunt. Sed nulline olim inter Chriſtianos animaduerterunt, quã valdè in hoc genere fallerentur? Sanè Hieronymus, qui omnium & linguarum & hiſtoriarum peritiſſimus fuit, id aliquo modo animaduertit, cùm & Hebraicorum voluminum fontes excuteret, & alios annales diligenter expenderet: tandemque ſenſit, annos ab orbe condito vſq; ad Chriſtũ numerandos tãtùm eſſe ter mille nongentos quinquaginta duos, vbi

Eusebius numerabat plus quã quinquies mille & ducentos. Sed ante Hieronymum Theophilus, si in eo, quod vtcunque deprehenderat, perstitisset, non ineptè aliquando collegerat, numerari circiter mille nongentos septuaginta quatuor. Inter huius & Hieronymi calculum, non multùm interest: & neuter procul abest à vero. Quid igitur tandem statuimus? Doctissimi hac ætate homines & Chronologi diligẽtissimi, non solùm omnibus Annalibus, sed & mathematicis demonstrationibus, in consilium adhibitis, maximam profectò dederunt operam, vt proximè, quod quæritur, attingerẽt. Eò autem frequentiùs reciderunt, vt omnibus rationibus subductis, veluti medium quippiam inter Theophili & Hieronymi supputationẽ, sequerentur: hoc est, annos, ab orbe condito vsque ad Christum, numerarent ter mille nongentos sexaginta duos. Scio abs nonnullis paulò

plu-

plures adiici. Sed parum interest: notumque est vetus & vulgatum illud, Et quod excurrit. Denique bene habet, eò tandem rem esse perductam, vt iam certò statuere possimus ab orbis initio, vsque ad hunc Christi annum millesimum quingentesimum sexagesimum primum rectè numerari annos non multò plures quingentis supra quinquies mille. Sic historia vniuersa ne dimidiam quidem partem vnius anni magni: neque multò plus quàm tertiã eius partem continet. In hac ego supputatione nunc acquiesco: quæ saltem proximè, &, vt Geometræ loquuntur, ὡς ἔγγιστα, ad id, quod verius est, accedit. Et licet τὸ λεπτὸν vt Arithmetici vocant, notare ac definire non possimus: tamen ἐν πλάτει vt Iurisconsulti aiunt, tenemus quod quæritur: neque quorundam ociosam λεπτολογίαν moror, qui frustrà se torquent, vbi non est necesse. Saltem memini, grauissimum illum scrip-

torem Dionysium Halicarnassæum, libro septimo, prudenter admonuisse, nõ esse quidem ferendum, si quis duabus aut tribus ætatibus aberret in temporum supputatione: Sed tolerabilem esse errorem, præsertim in Chronologia prisca, si paucis in annis fallatur. Deniq; hîc non ero morosior, quàm cùm audio Mathematicos globum telluris metientes. Iuuat verò, vt vastissimi huius Circi, huius dico terrarũ orbis, quem historia sæpè percurret, mensuram aliquam tenere: sic & temporis, quod emetiri quoq; debemus, aliquos habere fines.

Dixi itaque quinquaginta quinq; secula nobis proposita atq; perlustrãda esse, vniuersæ historiæ memoriã consectantibus. Valeat eorum proteruia, qui mirari se aiunt tam pauca esse secula orbis conditi: & cur non multò antè ab æterno Deo conditus sit, non minùs ociosè quàm curiosè quærunt: quasi iam aliud quod

agant

agant, nihil habeant. Rectè Augustinus air, non minus perperam de immensis temporum quàm locorũ spaciis, quæstionem moueri. Ergo qui quærunt, cur infinita non sint secula, quęrant etiam cur immensus & infinitus non sit terræ cœlorumq́; ambitus. Nos potiùs admiremur tã esse amplam cœli & terræ magnitudinem, tamq́; multa iam secula effluxisse: quibus intereà Deus tot tantásque res spectãdas cognoscendasque dedit, vt earum vix centesimam partem complecti possimus. Scilicet in iis, quæ acta gestaue sunt per annos quinquies mille & quingentos, in hoc terræ amphitheatro, cuius ambitus esse dicitur 1400. maximorum milliarium Germanicorum (si nos non fallunt mensores mathematici) satis superq́; nõ est, quod admiremur, nosq; occupet & exerceat. Imò verò (clamãt alij) nimiũ est: magis vt verendũ sit, ne difficultas desperationẽ pariat, & desperatio ab-

Lib. 2. de Ciuit. Dei.

iori, quæ annorum plusquàm tria millia continet, videmus in vno historiæ sacræ volumine, vniusque & gentis memoria, & regionis territorio, historiam inclusam hærere. Diu enim nos totos in illius suæ Reipublicæ admirabili conditione, facie, & forma contuenda, iam inde ab orbe condito defixos, Deus detineri voluit: & intereà, ne distraheremur, passus est aliarum orbis partium memoriam veluti obsolescere; easque tanquam aut planè desertas solitudines, aut aquis tenebrísue obrutas regionum vastitates latere. Intereà itaque silent aliæ historiæ Græcæ atque Latinæ, nisi si ludendo fortè quasdam poëticas fabulas aspergant. Nostrum certè cursum minimè retardant. Tot tamen secula tam citò emensi, illud etiam iactare poterimus, Maxima res effecta viri: timor omnis abesto. Sed audio quosdam desidiosè exclamare, Quis non reformidet annos deinde consequen-

tes, præſertim illos mille, qui aliarum toto orbe & gentium & Rerumpublicarum hiſtoriam tam longam, tam variam, tam multiplicem, tamque ſinuoſam obiicient, totque volumina euoluenda dabunt, vt tanquam in medio Oceano, eoque immenſo, vbi (ſicuti ait idem poëta) cœlum vndique & vndique Pontus, nihil aliud fortaſſe quàm deſperatio exhauriendi tanti operis, occurrat? Imò verò tum demum iuuat, totum rerum humanarum amphitheatrum mirificè & explicatum & apertum contueri, & ſingulos in eo actus, cùm ad Epitaſin fabulæ ventum eſt, propiùs inſpicere: atque hinc Græcos audire, illinc Romanos, qui ſuas profectò partes agunt admirabili & arte, & ingenio, & grauitate, & ſplendore. Tunc (inquam) demum iuuat, plenum, refertumque Circum videre, & ad illum modò, modò ad hunc chorum, ac modò ad togatam, modò ad palliatam ſcenam circumduci:

& vndique occurrentium certatimque affluentium excellentissimorum Actorum, multitudine circumsideri: quæ id & dicit & facit, in quo vel spectando intenti oculi, vel audiendo aures arrectæ lubenter meritoque perdurant. Sed sessio longa fatigat. Audio. Verùm potiùs vereor ne citiùs historia talis desinat, quàm vellemus: néue illa prius nos dimittat, quàm satiati simus: si quidem & maximæ & pulcherrimæ & nobilissimę res, quæ animos bene & liberaliter institutos alliciunt, rapiunt, retinẽt, nos delectent. Iam verò cùm ad finem sensim accedentes, delabi nos sentiemus ad patriæ & Reipublicæ nostræ, nostrorumque Maiorum atque adeò auorum memoriam: an quisquam erit tam fastidiosus, qui ab ea abhorreat? Fateor, tunc barbara, aspera, horrida multa occurrere. Sed occurrent etiam multa egregia & præclara: & nimis ingrati essemus, si cùm tot laboribus, aliena proculquę

remota eruimus, vel vicina vel domestica negligamus. Primùm ergo per annos plus quàm ter mille & ducentos, tabulis Iudaicis innixi atque adeò affixi, res in vna gente maximas & planè diuinas, Græcis etiam & Romanis ignotas, contuebimur, sine molesta iactatione placidum littus historiæ veluti legentes. Deinde in altum passis inflatisque velis prouecti, donec annos circiter mille confecimus, variè fortasse distracti, multisque libris circumfusi sæpè hærebimus. Posteà verò non nisi mille & trecenti anni supersunt, quibus ad nostrum seculum properantibus (incurrens licet barbaries multos intereà scopulos obiiciat, tenebrasque sæpè offundat) portum tamen paulò pòst conspicientes exclamare læta voce poterimus illud vetus, γῆν ὁρῶ. Ita est sanè. historia, quæ quidem nobis relicta est, & qualiscunque illa est, quæ iam conflari potest, modò constricta festinat & præceps angu-

ſto veluti alueo rapitur, modò diſten-
ditur, lentaque eſt, & diffuſa latè i-
nundat. Interdum etiam hæret vna
in regione & gente : & ad alteram
primùm tranſit, cùm deſiit altera. In-
terdum quam oſtentare cœperat, ali-
quot deinde ſeculis latere patitur, &
poſteà eandem rurſus in medium
profert. Denique ſæpè annos aliquot
tranſilit, atque ſilentio quodam ſe-
pultos præterit. Sic enim agit, quaſi
huius orbis partes aliæ modò abſor-
berentur, modò primùm emerge-
rent: hacque viciſſitudine etſi multa
ſupprimat, tamen memoriam no-
ſtram vtcunque exonerat atque ſub-
leuat: ne, quæ alioqui capere omnia
non poſſet, in medio curſu concidat.
Sic quod acerbo caſu factum eſt, vt
multa monumenta vel interciderint,
vel nos fugiant; damnum eſſe inter-
pretabimur, quod, ſi finem ſpecte-
mus, compendium videri poſſit. Sed
& interdum hiſtoria (ſicuti res fe-
runt) magis eſt σωματοειδής, vt Polybij,

verbo vtar: interdum magis est dispersa & disiecta. Cùm ventum est ad Reipublicę Romanę amplitudinem: vt orbis Romanus totum propè terrarum orbem occupat, sic & vna simplexque eius historia, propè οἰκουμενικὴ καὶ καθολικὴ esse incipit. Anteà verò, vbi plures monarchiæ sunt & diuisæ, rursusque posteà, vbi illius Imperij corpus dissectum in plura iterum regna est, historia est alio modo multiplex: sicuti prospexit prædixitque Daniel, fore, vt Imperium Romanum diuisum, tanquam corpus dissectum, desinat in plures veluti pedum digitos: aut fiat aliquod tanquam sinuosum caput, ex quo plura cornua emergant & erumpant. Vt vt autẽ multiplicem faciem historia induat, fateor equidem longam esse (liceat iterum mihi ita loquî) fabulam, quæ iam inde ab orbe condito tot seculis agitur in huius mundi theatro. Cicero scribens ad Lucceiũ, qui historiam rerum Romanarum scribe-

ſcribebat, ait, ipſam quaſi fabulam rerum euentorumque ſuorum, habere varios actus, multaſque actiones & conſiliorum & temporum. Quid nunc dixiſſet de vniuerſitate rerum geſtarum? Itaque fateor iterum, multas huius fabulæ eſſe ſcenas, multos actus, choros multos, multas parecbaſes, ſtrophas & antiſtrophas multas. Denique fateor cum eodem tempore, tam varijs diuerſiſque in locis, tam multiplices ſiue ludi, ſiue tragœdiæ agantur, difficillimùm eſſe, animo omnia illa complecti, & veluti in ſingula oculos intendere. Sed ſi & ordo & modus adhibeatur, qui adhiberi debet: iterum confirmare auſim, nullam eſſe cauſam deſperationis. Imò verò vnam nihilominus eſſe hiſtoriam omnium earum rerũ, quæ non tot annos ad recitationem, cognitionem, recordationemque requirant, quot annorum millia in ipſa actione conſumpſerunt. Subſiſtet profectò in ipſis veluti carceribus,

vel non longè progredietur: certè ad metám peruenìet nunquam, qui in rebus minutis & inanibus hærere atque ociosè immorari volet. Sed nostrum cursum talibus impedimentis, nullo moræ precio, retardari, non facilè patiar. Occurrent fortasse multa, de quibus illud dicam,

Nec vidisse semel satis est: iuuat vsque morari.

Sed vt immorari, vbi opus est, liceat, non est alibi frustrà diúque consistendum; cùm nos etiam ille veluti vrgebit alter eiusdem poëtæ versiculus,

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Scio equidem & fateor, veteres etiam sæpè historicos ocio, quo abũdant, abuti in ociosa inanium quarundam rerum descriptione; vt ludit Homerus in Aiacis clypeo. Sed eos, quibus talis mora sessióque placet, tam de historia tota perlustranda nihil cogitare puto, quàm testudo totum.

tum terrarum orbem peruagari non instituit. Saltem meminisse debuerant, Ciceronem historiam iocationi opponere: eamque demum rem, quæ seria, grauis, magna est, dicere historia dignam esse. Sed & reprehendere eos historicos, qui puerilia consectantur: vt etiam Tacitus non nisi res illustres Annalibus mandari ait: & profitetur, sese non instituisse exequi sententias, nisi insignes. Denique Marcellinus, Historiam (inquit) per minutias ignobiles producere non decet. Idem alibi grauiter monet, historiam indagare non debere humilium causarum minutias. Et verò Suetonius Tiberium Imp. non laudat, sed irridet, cùm ait, eum maximè curasse noticiam historiæ (vt vocant) fabularis vsque ad ineptias. Capitolinusque rectè pronunciat, stultum & ridiculum fuisse, historicum illum Iunium Cordum, qui etiam narrabat, quot seruos, vel penulas, vel chlamides quisque Prin-

Lib. 13.
Lib 3.
Lib. 21.

recipum haberet: & alio loco eum reprehendens, ſcitè ait, eum hac ratione libros mythiſtorijs repleuiſſe. Mythiſtoriam appellat, quam Suetonius hiſtoriam fabularem. Ergo ad illam ſiue Tiberianam, ſiue Cordianam ſcholam fabellarum ineptiarumque, potiùs quàm hiſtoriarum, eos relegemus, qui ocio, quo abundant, abuſi, immorari in talibus nugis volunt. Scio etiam multos, qui hiſtorijs operam dare ſeriò videri volunt, vna aliqua earum parte contentos, in ea, tanquam ad Syrenios (vt ille ait) ſcopulos, ſuauiter conſeneſcere velle. Sed quid tam ſuaues homines velint, nihil moror. Equidem modò plurium annorum atque etiam ſeculorum memoriam vno die perſtringi poſſe video, modò vnius vel anni, vel aliquando diei res geſtas, vix pluribus diebus exponi poſſe ſentio. Nam & ita clariſſimi ſcriptores agunt, vt principio quaſi ſeculares, poſteà tanquam annales hiſtorias conficiant,

cùm

cùm quid singulis vel seculis vel annis actum, gestum sit, confusè colligunt. Tandem etiam diaria & ephemerides producant. Ipse Moses posteaquàm primum illud hexameron diligenter descripsit, quàm valde festinat? Deinde cùm ad suam ætatem venit, quàm lentè cunctatur? Annos (vt dixi) MMCCCC quinque libris complexus est: sed primo libro percurrit annos propè MMCCC. Quod autem postremò narrat gestum esse annis quadraginta in deserta solitudine, multò pluribus verbis & paginis exponitur, quàm quod toto prius orbe gestum fuisse dicitur, annis bis mille quadringentis & sexaginta. Sic & Iosephus agit. Nam libris viginti ab orbe condito, vsque ad XIIII annum Domitiani historiam Iudaicam annorum plusquàm 4000 pertexuit. postremo verò bello Iudaico describendo, quod annorum non multorum fuit, quinque libros impendit. Quàm fusè Ammianus Marcellinus postre-

postremis suis septendecim libris, qui soli supersunt, historiam suorum temporum, hoc est, annorum triginta descripsit, cùm prioribus libris tredecim ducentorum & quinquaginta annorum res gestas incluserit? Diodorus profitetur se libris quadraginta historiam vniuersam exponere. Ac quidem posterioribus libris triginta quatuor, iactat se historiam persequi à bello Troiano vsque ad bellum Gallicum Iulij Cæsaris, quæ est annorum MCXXXVIII. Sed quid? Non nisi libros vndecim occupat, vt ad Alexandri Macedonis mortem perueniat, hoc est, vt annos circiter DCCC. complectatur. Reliquis igitur libris viginti tribus, non multò plures quàm trecentos annos attribuit. Dio libris octoginta (quos in Decades diuisos fuisse scriptum est in Suidæ commẽtariis) historiam Romanam ab vrbe condita vsque ad suam ætatem complexus erat. Sed cum prioribus suis libris triginta quatuor, qui iam intercide-

ciderunt, historiam annorum plusquàm sexcentorum & octuaginta perstrinxit: alijs deinde libris viginti quinq;, qui soli nūc integri extāt, non multò plures quàm cētum annos exponit. Deniq; & Liuius agit eodē modo. Prioribus suis libris decem (quam vulgo vocant Decadē primā) historiæ Romanæ annos CCCCLX percurrit. Posteà verò cùm ad suorum temporū memoriā propiùs accedit: vix ac ne vix quidē singulos annos libris singulis explicat. Nō excutio, cur suas aliquando historias vocauit Annales. Sed si Annales rectè dicūtur, meritò Annales Maximos dixeris, alia profectò ratione quàm Annales Pontificum. Quid? Ipsius (vt populariter loquar) Decadis primæ libro primo annos ab vrbe condita ducentos & quadraginta quatuor persequitur. Secūdo verò libro vix annos quadraginta includit. Ac quidem cùm librū sextū aggreditur, cōfitetur, quas res prioribus libris quinq; perstrinxit, esse res

nimia

nimia vetustate obscuras: velut quæ magno ex interuallo loci vix cernũtur. Ergo hîc ego de historia dicerem, quod Aristoteles ait de visu & eius vi atque natura. Sed video non omnino iam id dici nũc posse. Nam illa historia, quæ veluti media est, liquidiùs à nobis cernitur propter illustriũ scriptorum literata monumenta, quàm quæ est posterior: hoc est, quæ annis mille ab vrbe condita gesta sunt, magis perspicere possumus, quàm quæ alijs, qui consecuti sunt, annis mille. Dicerem potiùs ab historia nobis, vt à Sole, ostẽdi terræ superficiem: quidq́; in hac superficie extet inter homines. Prætereo iam res (vt sæpè dixi) inanimatas, brutas, mutas. Humanas modò contueor. Alia est terræ superficies in Vere, alia in æstate, alia in hyeme; aliamq́; dies & lux exhibet, aliam nox & caligo. Imò verò aliam aurora, aliam meridies, aliam crepusculum. Non dissimilem varietatem atq; vicissitudinẽ historiæ esse sentio.

Quid

Quid igitur nunc dicimus? Soleo dicere, historiam primùm esse sacram & breuẽ; deinde sacram, ciuilẽ, & diffusam: postremò barbaram & horridam videri. Hanc enim summam & generalem diuisionẽ tripartitam initiò mihi præscribo. Deinde singulis illis partibus, quæ tres sunt, subdiuisionem aliam quoq; tripartitam subiicio: vt iam vniuersam historiam in partes nouẽ distinguam: iterumque singulas (nam ita res ferunt) in tres subseco, & viginti septem efficio: totidemque veluti summa capita, quæ in singulis eminent, & in quibus potissimùm consistendum est, memoriæ causa noto, hoc est, singulis ascribo suum tanquam ducem imprimis nobilem & illustrem: vt & in scena non solùm Prologus argumentum recitat, sed & personas, quarum præcipuæ sunt partes, prius ostentat atque nominat. Sed meæ partitionis rationem & fines res ipsa magis exponet. Intereà profiteor, me alijs non præiudicare,

iudicare, si quis malit vel eam sequi, quæ ex schola Eliæ Prophetæ recitari solet, tripartitā diuisionem 6000. annorum mundi: vel ex Danielis visionibus historicis, & summorum quatuor Imperiorum figuris atque imaginibus, quadripartitam historiæ delineationem obseruare, vel aliam, quam volet, partitionē fingere. Non enim ignoro variè id fieri & vtiliter posse. Sanè Plutarchus narrat, & ad Senatum quoque Romanum aliquādo ante ciuile bellum Marij & Sullæ relatum fuisse significat, Vatum in Hetruria collegium ex veteri sua disciplina docuisse octo mundi mutationes ac veluti ætates à Deo decretas esse: singulisque illis rerum conuersionibus alios planè homines, alios mores, nouumque vitæ genus fore: cumque noua veluti periodus instat, illustri aliquo signo atque prodigio eam notari atque denuntiari. Ac singulis quidem illis ætatibus præscriptum quoque diuinitus esse tempus certum:

In Sulla.

certum: ſed omnium tamen finem concludi atque comprehendi anno magno. Quid illi ſibi vellent, neque ſatis ſcio, neque ipſi fortaſſis dicere ſatis potuiſſent.

Supereſt vt ad ipſum veluti proëmium hiſtoriæ vniuerſæ, quod continet hiſtoriam orbis hominiſque primum conditi, accedamus, vt & theatri, in quod ingredimur, & in quo geſta ſunt, quę narrare inſtituimus, ſtructuram: & hominis, qui in eo illud agit, quod audituri ſumus, conditionem & naturam, tanquam perſonã, imprimis conſideremus. Ne verò diutius hîc hærere cogamur, vnus ſtatim Moſes efficiet, qui origines, quas quærimus, breuiter liquidoque indicat. Valeat Simplicius ille, Ariſtotelis antiquus interpres, qui cùm non intelligeret, quod noſter Moſes narrat de creatione mundi, Solis, luciſque, olim furioſè exclamauit, fabuloſam eſſe narrationem, & ex fabulis Ægyptijs tractam atque repeti-

tam: ait, μυθικὴν εἶναι παράδοσιν καὶ ἀπὸ μύθων Αἰγυπτιῶν ἑλκυσμένην. Nihil facilius
est, quàm huius, non dicam Censoris,
sed potiùs nugatoris vanitatem refellere. Sed facessat. Valeat etiam Galenus, qui, quod religiosè Moses narrat
de creatione hominis, fastidiosè respuit, improbè cauillatus Mosis (vt
pro sua medica sapientia loquitur)
διατριβὴν εἶναι ἀναπόδεικτον. Atqui Plato
& alij cordati Philosophi, cùm discere vellent rerum conditarum principia, non alium sibi doctorem vel magistrum delegerunt quàm Mosem,
cuius narrationem legebant in libris
Mercurij Trismegisti Ægyptij. Nam
neque se eos legisse Plato dissimulat,
& descriptos fuisse ex Mosis libris
res ipsa loquitur, si verba Trismegisti,
quę etiamnum extant apud nostrum
Cyrillum contra Iulianum, conferamus cum oratione Mosaica. Deniq;
quicunque in Græcia sapuerunt: vt
hisce de rebus audirent seriù aliquid,
propiusque tanquam ad lumen accede-

cederent, & veritatis veſtigia conſectarentur, nauigarunt in Ægyptum. Non audeo dicere, eos legiſſe libros Moſis (nam multis poſt tẽpora Platonis primum fuerunt in linguam Græcam translati. Sed Mercurij ſaltem commentarios legere potuerũt: & Sacerdotes Ægyptios, qui Moſen ipſum legerant, audierunt, iiſque auditis, non modò, quos appellabant alioqui barbaros, eſſe Græcis antiquiores doctioreſque agnouerunt: ſed & Græcorum eſſe magiſtros ingenuè confeſſi ſunt: neque non laudarunt illam Sacerdotis Ægyptij increpationem, qui (ſicuti Plato refert) Soloni reſpondit, Græcos nihil aliud eſſe, quàm pu[illegible]s. Res enim antiquas eos ignorare. Quid? Ipſe Diodorus, cùm hiſtoriam ſcribere inſtituiſſet, ſeſe propterea in Ægyptum traieciſſe, & Alexandrinas bibliothecas, atque Sacerdotum ἀρχεῖα excuſſiſſe narrat. Sed tantò propterea minus illi agnoſco fabuloſas ἀρχαιολογίας colligenti. Po-

tuit enim, vt profectò debuit, Mosis libros, qui tunc in linguam Græcam conuersi Alexandriæ adseruabantur, legisse. Quod tamen ad rerum creationem primam attinet, propiùs ad eos accedit: estque operæprecium cum ijs, quæ Moses principiò tradit, conferre primas paginas Diodori: quas & propterea Eusebius suis libris παρασχ. assuit. Quid dicã, ipsos nõ modò Philosophos Græcos sed & poëtas Romanos, propè expressisse, quod Moses de creatione mundi & hominis literis Hebraicis notauerat? Fuit quidem multorum stupidus error dicentium materiam non fuisse creatam, sed æternam: quæ phãtasia multos quoque olim hære[illegible]s occupauit. Sed extat neruosus ad eam refellendam liber Tertulliani aduersus Hermogenem. Ego contentus essem vnico Apostoli argumento, qui ad Hebræos scribit, Mundũ hunc, quem cernimus, conditum esse μὴ ἐκ φαινομένων Nam id non temerè dixisse ita, videtur,

detur, potius quàm ἐκ μὴ φαινομένων. Ceterum quod ad ipsam mundi informationem attinet, saltem consentiens cum Mose, quæ per omnes gentes peruagata est, fama fuit. Imò verò fuit hæc olim propè popularis cantilena, cumque in conuiuijs accini solerent carmina historica, hinc potissimum repetitum proœmium est, eiusque tanta vis fuisse dicitur, vt ipsas etiam res brutas & inanimatas commoueret, Sic optimus poëta Virgilius (iuuat n. & hoc ascribere, vt tali vel carmine excitati, vel exemplo recreati, magis atque magis commoueamur) etiam ludendo id significat; & licet de sui Sileni cantu loquẽs, Epicuræum agat, & ad concurrentes atomos Democriti alludat, tamen fundit non ignobile alioqui carmen de prima rerum creatione.

Tum verò in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus,
Nec tantũ Phœbo gaudet Parnassia rupes,

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus
Orphea.
Nāq; canebat, vti magnū per inane coacta
Semina, terrarumque animaque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis, vt his exordia primis.
Omnia & ipse tener mūdi cōcreuerit orbis.
Tū durare solū, & discludere Nerea ponto.
Capit, & rerum paulatim sumere formas.
Iamq; nouū terra stupeant lucescere solem,
Altius atq; cadāt sūmotis nubib⁹ hymbres:
Incipiāt silua cū primum surgere, cumque
Rara per obscuros errēt animalia montes.

Vberior in hoc genere est Ouidius, qui non modò mundi, sed & hominis expressam creationem ita describit in sua Metamorphosi, vt quod ad rerum primam conformationem attinet, videatur poëta latinus planeque alioquin profanus, non solum diligenter legisse, sed & eleganter exprimere Mosen voluisse. Versus eius recitarem, nisi si & longiores essent, & essent vulgò decātati, & aliò properarem tàm valdè, vt & illustrissimas hac de re Græcorum sententias cum

eum Mose sentientes nunc libenter prætercam. Nam & hæc multò rectius, veriusq; Moses noster: qui duplicem (vt ita dicam) creationem mũdi describit: priorē materiæ, alteram (si nunc ita mihi loqui licet) formæ: cum quidem illam priorem (vt dixi) Ethnici propè omnes ignorarent, qui chaos, quod vocãt, semper fuisse fingũt. Moses ergo narrat: Deum imprimis creasse materiam, & quidē terram cum aqua confusam, cæcam & informem. Deinde cum formam tãquam expolitionem huius operis cõfestim adderet: ex illis duobus & prioribus elementis veluti elicuisse alia duo elementa: & hisce iactis fundamentis, terrestriũ cælestiumq; rerum quæ sunt inanimatæ, perfectionē extruxisse diebus quatuor. Mosis narratio cum distinctè singula exponere vult, dies numerat. Sed habet ea dierũ enumeratio aliquid obscuræ difficultatis, nisi si de hoc toto opere loquimur, cogitemus, sicuti Isti scitè

aiunt ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα. Ego hoc (vt vocatur) hexaemeron soleo partiri in duas modo partes: & priori quatriduum, creationi rerum nempe inanimatarũ: posteriori verò, hoc est, creationi animaliũ omniũ biduũ ascribo. Quod attinet ad res inanimatas, discerno inferiores, nempe infra Lunã, quæ elementis constant, & corruptioni naturali sunt obnoxiæ à superioribus, quæ plures & simplices sunt. Sed cum hæ crearentur, illas quoq; compositas esse audio. Ergo quatriduo factum esse simpliciter dico, vt discussis tenebris, & aquis subductis, terraque exsiccata, stirpibusq; veluti vestita, & aëre æthereq; educto, Luna cõglobata, Sole lucente, planetisq; reliquis vagantibus, & cælo firmato, stellisq; infixis, affecta sint, quæ sunt vtriusq; huius orbis terrestris & cælestis. Atque hic quidẽ Moses præcipuè nobis commẽdare videtur vsum & obseruationem solis & Lunæ, propter originem & cognitionem temporũ.

Neque

Neque non ſentio, quàm id ſit neceſſe in hiſtoria. Sunt illa profectò duo magna corpora cæleſtia, imprimiſq; & admirabilia & aſpectabilia. Sed hic præcipuè obſeruemus tertiũ, qui eſt telluris globus. Terram cum dico, infuſum etiam Oceanũ comprehendo. Ipſe Cicero (hoc n. nunc potiſſimum vtar auctore, ſi quid ab Ethnicis petẽdum ſit) ait, terrã eſſe globoſum, & vndiq; ipſam in ſeſe nutibus ſuis conglobatam: deinde addit: ipſe autẽ mare ſic terrã appetẽs littoribus claudit, vt vna ex duabus conflata videatur. Globoſam eſſe oſtẽdunt ipſarũ Eclypſeon cauſæ, eſſe in medio libratã & ſuſpenſam, ambiendo noſtri negociatores ſuis nauigationibus demonſtrarunt, adeò vt qui olim fabuloſi putabantur antipodes, nũc noſtris ſint familiares. Cicero in ſomnio Scipionis ait, terrã immobilẽ ima ſede ſemper manere, cõplexã mediũ mundi locũ. Scio quoſdã nunc ſubtilius diſputare illã non omnino nũc eſſe, quod o-

lim fuerat centrũ vniuersi, quasi dimota sit à primo suo loco & situ. Sed id alij viderint Huius globi ambitum & (vt vocant) circumferentiam, Veteres etiam suo modo dimẽsi sunt, vt Plin. ostendit. Nostri hodie mensores Mathematici numerant quinquies mille & quadringenta milliaria magna Germanica. Audax in dimensione definitio: sed aliquam tamen habet demonstrationem. Videat modo mensor (vt Iuriscõsulti aiunt) ne falsum modũ dicat. Certè hũc globum, quẽ tanquã fundum nostrum calcamus, & in quo historia, quã persequi instituimus, consistit, oportet nobis vtcunque notum esse. Sed benè habet, nunc Geographiæ & Cosmographiæ eam esse lucem, vt eum veluti spectandum in tabula offerat, & propè manu tenendum tradat. Nihil dicam de principum imaginibus, quæ orbem tanquã palam manu gestare se fingũt: quasi essẽt, quo dominãtur, κοσμοκράτορες. Memini quod Procopius

narrat,

narrat, tale quippiam olim affictum fuisse statuæ Iustiniani nostri. Sed sacræ literæ id potius ascribunt maiestati Dei conditoris & summi principis atque Monarchæ, quem non solum terram vno digito versare, sed & vniuersum mundum tãquam pugno comprehensum librare aiunt: & corã quo mundus totus vix sit tanquam vna gutta roris. Interea quãtus sit orbis terrarũ Geographia vtcunq;, vt dixi, ostẽdit, & eũ nobis scitè depictum exprimit atq; contuendum dat. Multas huius globi partes fateor esse desertas & incultas, in quibus historia non consistet. Sed nonnullas quæ olim judicabantur inhabitabiles, inhabitari nunc compertum est. Sic & auctus est historiæ campus, & hæc ætas in Geographia multis modis superat antiquitatẽ. Quod ad reliquã attinet Cosmographiã superiorẽ: in cæli ambitu & solis, Lunæq; globo, atq; etiam interuallo, dimetiendo, & cum terra certa proportione conferendo, non

minor nostrorũ Mathematicorum, quàm veterũ, audacia est. Sed non est meũ inter eos tãtas componere lites. Rectè sanè olim iudicatus est Epicurus furere, cum diceret, Solem esse bipedalẽ, vt narrat Cic. 1. de Finib. Sed ipse Cicero tantũ infinitè dicit, Solis magnitudine multis partibus terram superari: vt & Plinio satis est, probasse terrã Luna esse maiorem. Posset videri nostra ætas excellere, quod sphęrã vniuersi etiã ἀυτόματον effinxerint. Sed factũ id quoque olim esse à Possidonio suo familiari testis est Cicero lib. 2. de Nat. Deor. Nouũ magis est & admirabile, quod hac ætate quidã obseruasse se confirmant, Solem indies ad terrã deuergere, adeò vt abs tẽpore Ptolomæi, annos circiter mille & quadringẽtos descẽdendo cõfecerit, queadmodũ assurgẽdo cõficere non possent multi telluris globi simul aggesti & accumulati: ita quidẽ, vt si deinceps ita vergat, intra. 5. secula terrã cõflagrare necesse sit, Si, qui hęc dicũt, possunt,

possunt, quod iactãt, demõstrare: certè n. rẽ magnã & admirabilẽ dicũt: & quis tandẽ historiæ vniuersæ futurus sit naturalis finis prædicunt: Superest reliquarũ rerum, quæ animatæ sunt, creatio. Dixi biduũ postremum hinc impensum esse. Ac prius quidẽ brutas mutasq; animãtes, quæ in terra, mari, aëre sunt, Deũ creasse scribit Moses, tandẽ verò sexto die illud excellentissimũ animal, quẽ hominẽ appellamus. Sed de hoc priusquã dicamus, in quo & paruus quidẽ mũdus inesse dicitur: fortasse quæsierit historiæ huius ordo & ratio, qua in parte annis existimemus mundum esse creatũ. Dico esse probabile, quod veteres Christiani crediderunt, & olim in quadam synodo Cæsariensi scitè definitũ fuit, fuisse vernũ æquinoctiũ. Nã & Moses in eo primum mensem collocat: qui mensis nostro Martio respondet. Olim Romani Vrbis suæ diem natalem Paritibus celebrabãt ex AD. XII. Kal. Maii. Nos mundi natalẽ multo magis

nunc obſeruemus. De cuius mũdi ordine, ornatu maieſtate præterea quid dicam? Nunquã dici ea de re ſatis poterit, quod debet. Sed quicquid potuit, dictũ ſcriptũq; ab aliis eſt diligẽter. Itaq; ineptus, nimiũq; ocioſus eſſem, ſi hanc deſcriptionẽ nunc ſuſcipiam. Illud tantũ breuiter dicã. Cum ad Dei cognitionem aſpiramus, minimè nos hoc mundi ſpeculũ (vt Apoſt. vocat) negligere debere. Sed in eo tanquam medio itinere, minime cõſiſtendum eſſe, cùm ad ipſum conditorẽ aſſurgere atq; penetrare debemus; qui nec temerè vocatus primùm eſt, nec fruſtra vocari voluit, Deus qui creauit cælum & terrã. Iam v., etſi præterea multa, quæ de hac mundi conditione & cõſtitutione rectiſſ. ſcripta ſunt, (nunquam n. alioquin ad eã, ad quam propero, hiſtoriã aggrederer) ſaltẽ Pſalmos, quos olim Sp. Sanctus eo nomine dictauit, ſępè in ore habeamus, Sed & magis nos inflãmare poteſt atq; debet, quod nunc dicendũ eſt de hominis

nis creatione, qua Deus ſuum (vt vocant) hexaemeron, velut abſoluit atq; concluſit. Audiuimus qualē quantáq; diebus quinque, veluti domū extruxerit: nunc qualē dominū & incolā immiſerit audiamus. Ipſi & Ethnici ſenſerunt, mundum hominis cauſa creatū eſſe. De hominis ergo creatione tandē videamus. Conſtat is corpore & animo. Corpus ex humo primū Deus effinxit ea forma, quā videmus: deinde animū illi inſpirauit. Equidem hic non minus obſtupeſco quā cū intueor mundū, ſed aliquid tamen delibandū eſt. Corporis fabricā & Harmoniā multi ſcitè deſcripſerunt & omnes meritò admirati ſunt, tanquam præcipuū & excellens Dei opificium. Mitto eos, qui imaginati ſunt quandā non diſſimilē faciē in Luna antea impreſſam fuiſſe, ſicuti diſputat Plutarchus in Sympoſiacis. Cicero in libris Acadē. (ut ex quodā eorū fragmento didici) meminit quidē horum lineamētorum lunæ: ſed eo exēplo vti-

tur, cũ probare vult, multa nostris & oculis obiici & sensibus videri, quæ tamen nulla sunt. De hominis animo quid dicam? Moses ait Deum creasse hominem ad imaginem suã. Lucebat certè in Sole, atque adeò in vniuersi mundi mole & compage, non obscura Dei imago. Sed in homine & eius præsertim animo, expressa quædam fuit melior veriorq; effigies Dei. Hoc & olim Philosophos sensisse, & ipsum Ciceronem vtcunq; dixisse audio Sed sacræ literæ id liquidiùs describunt, cùm de nobis, in quibus deleta quodammodo est hæc imago, in integrum restituendis, renouandis, atq; instaurandis loquuntur: & in Christo, qui alter veluti Adamus propterea dicitur qualis illa sit, ostendunt, vt ad eius formam revocati, fiamus homines noui, vel (vt loquuntur) induamus nouũ hominem, qualis primùm cõditus fuit. Iam verò si quæ in nostra corruptione supersunt extrema ve-

luti

luti lineamenta (vt Augustinus vocat) imaginis diuinæ, tam Philosophis visa sunt admirabilia, vt hominē propterea dicerent quendam esse Deum: quid nos de imagine integra & perfecta dicemus? Sanè cùm Dauid noster reputat, quibus hominē creatum facultatibus & beneficiis cumularit Deus, attonitus propè obstupescit. Ait sese in mundi creatione cōtemplari, quam sit admirabilis Deus. Sed se multò magis mirari effusam Dei bonitatem in hominis conditione. Quid enim? Hominē à Deo ita conditum & ornatū esse, vt sit quasi Deus. Rectè sanè. Sed in alio Psalmo, tantò magis detestatur ingrati hominis plusquàm belluinam vecordiam: & propterea quem vt Deum alias attollit, posteà tanquam brutū animal deiicit. Ethnici hæc non intelligunt. Interdum hominis conditionē laudant & admirantur, perinde atq; si ille etiamnū esset & permansisset, qualis pri-

Psal. 8.

Psal. 48.

mùm fuit: interdum eius imbecillitatem & miseriam, quasi in ea primũ fuerit creatus, deplorant: audentq; dicere hominem non tam à Deo patre, quàm abs nouerca natura editũ esse. Vtrunq; profectò improbè & intemperanter faciunt ac dicũt. Discernere enim oportuit primã conditionem à corruptione. Sic autem valde est vtile, nos historiam aggressuros cognoscere qualis sit hominũ natura, quale ingenium, quales affectus. Nam hæc cognitio nos veluti præmonet, qualẽ historiam deinceps expectare potissimùm debeamus. Sed tantò magis meminisse nos oportet, nobis rem fore cum hominibus, non eius conditionis, in qua creatus primùm Adamus fuit, sed eius peccatum est consecuta. Nam posteritas ab homine iam corrupto traxit originẽ. Porrò Moses addit alterius hominis, hoc est, fœminæ, nouã & admirabilem fuisse compositionem, quæ ad absoluendum genus

nus humanum, tanquam pars altera accessit. Ac Paulus hinc elicit singulares quasdam obseruationes, quæ hanc historiã mirificè cõmmẽdant, & illius vsum illustrant: & quòd vir ante fœminam creatus sit, quodque ex viri ossibus fœmina sit efformata, maximarũ rerum significationem esse ostendit. Est autem cum vtriusque hominis creatione coniuncta ipsius coniugij sacrosancta institutio: vtque quàm arctum sit hoc vinculum magis intelligatur, iam tum ea illi lex dicta est, quæ virum vxori suæ potiùs quàm parentibus adhærere iubet, & vtrunque veluti in vnum corpus coalescere. Hinc autẽ quid Malachias Propheta, quid ipse Christus, quid denique Paulus Apostolus colligat, obseruandum etiam erit Cum coniugii deinde ratione coniunctum est domicilium, quod primis illis coniugibus Deus veluti ἐνιστάθμους, amenissimum in hoc orbe terrarum, tanquam in vasta quadam

dam ciuitate pulcherrimum palatiū dedit, eodem, quo creati ſunt, die. Et quidem (quod in hiſtoria imprimis obſeruandum eſt) Moſes indicat fuiſſe certum in Meſopotamia locum irriguum, quem illi incolere iuſſi ſunt; Veteres Chriſtiani Perſica voce appellarunt Paradiſū: qua voce Xenophon in Oecon. indicat vocatos propriè fuiſſe hortos Regū Perſicorum. Cicero in Catone, interpres Xenophontis, dixit agrum conſeptum, diligenter conſitum. In Sibyllinis, quos allegat Lactantius, verſibus, vbi de hoc Adami domicilio agitur, legimus παράδεισον, ἐριθηλέα κῆπον. Neq; verò procul à Perſidis finibus ſitus fuiſſe videtur ille Adami paradiſus, quem Moſes non ſimpliciter aut confusè notat in Oriente fuiſſe, ſed indicat fuiſſe in Meſopotamia ad confluentes aut ripas eorū fluminum, quæ ab alijs ſcriptoribus appellari videntur Tigris & Euphrates. quos quidem fluuios apud Babylonem

Ionē confluere & coïre, deinde rursus diuisis alueis in mare Persicum effundi, ex Strabonis & Plinij descriptione etiã intelligimus. Fuisse itaq; paradisum nō procul ab ea regione, in qua posteà condita est Babylon, statuamus: & multa quę de eo interpretes allegorici finxerunt portēta, fugiamus. Amenitatem fuisse denique cogitemus maximam, qualem neque insulis fortunatis, neque suis Tempe Thessalicis affingere Veteres possunt. Omitto, quod Plutarchus in Sertor. & alij tradiderunt de illis insulis Notiora sunt Tempe: qui fuit veluti quidam Thessaliæ paradisus. Ælianus scitissimè describit amenissimum illum locū, quem & Penæus amnis, & aliquot alij fluuij confluentes alluunt: aitque non humana esse manu consitum, sed iam inde ab initio γενέσεως fuisse admirabile opus naturæ, αὐτομάτως εἰς κάλλος (vt ait) τό τε φιλοτιμησαμένης. Addit & religioni veluti consecratum fuisse

locum,

locum, quasi lucum dixeris. Quia Paradiso in Mesopotamia, vt Adamo pulso, sic & aliis deinde hominibus interdictum fuit: saltem aliquã eius vmbram in illis Tempe videre posteritas potest. Homini in illis amænissimis sedibus collocato & deliciis alioqui omnibus affluenti, Deũ pomi cuiusdam esu interdixisse Moses ait. Fuitq; hæc prima & vnica abstinentiæ atq; obedientiæ lex, homini data: cuius quidem legis & ratio & sanctio expressa quoq; fuit.

Cùm hæc, quæ iam dixi, die sexto acta perfectaque essent, Moses narrat Deum die septimo conquieuisse, eumq; diẽ veluti consecrasse quieti. Quod quidẽ exemplum ex hac historia repetitũ multis pòst seculis etiam laudauit, cũ suam legẽ ferret de Sabbato, hoc est, de corporali quiete diei septimi: qui singulis hebdomadibus esset feriatus, vt totus rebus sacris vacaret. Sed & Epistola ad Hebræos aliud ex hac historia mysteriũ

elicit

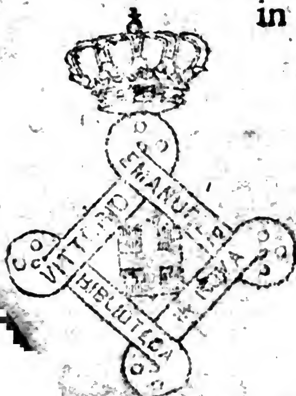
elicit. Age verò, en vir vnus, & fœmina vna in toto terrarum orbe. Videndum nunc est, ecquid agatur. Nõ enim semper feriari iubentur: minimeq́; fuerũt ociosi, cũ mirabilis semper hominum fuerit πολυπραγμοσύνη. Nõ possunt tamẽ multæ, variæq́;, vbi tam rari homines sunt, actiones nũc occurrere. Erat certè totus orbis ita paratus, vt nihil pręter incolas & inquilinos deesset: sicuti quædã insulæ nuper in Oceano repertæ sunt, amænissimæ quidẽ, sed alioqui desertæ: in quibus arbores, plantę, aues, pecudes multæ: sed homo nullus, hominumq́ue vestigia nulla. Verùm humanã solùm historiã nũc requirimus. Neque tantũ disputamus, quid homo à Deo creatus agere debuerit: sed quid egerit, præsertim suo libero arbitrio relictus, quærimus: vt cùm in scenã Roscius aliquis prodijt, attoniti spectamus, ecquid acturus sit. Cicero, *lib. 2. de Nat Deor.* Sunt (inquit) è terra homines, nõ vt incolæ atq; habitatores, sed quasi spe-

ctatores.

ctatores ſuperarum rerũ atq; cœleſtiũ: quarum ſpectaculũ ad nullum aliud genus animantiũ pertinet. Maius quippiam eſt, quod Epictetus apud Arrianum nõ minus ſcitè dixit: ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν.

Ego verò longiùs etiam progredior, & quod principiò huius orationis dixi, nunc in concluſione repetã, hominẽ eſſe à Deo creatũ, & in hoc mundo collocatũ non modò vt ſpectator & interpres ſit, ſed etiam vt ſit actor, Deinde vt non ſolùm rerũ à Deo creatarum, ſed & multò magis actionum inter homines & cum hominibus tranſactarum ſpectator ſit. Hinc hiſtoria, in quam nunc ingrediendum eſt.

FINIS.



tur, cũ probare vult, multa nostris & oculis obiici & sensibus videri, quæ tamen nulla sunt. De hominis animo quid dicam? Moses ait Deum creasse hominem ad imaginem suã. Lucebat certè in Sole, atque adeò in vniuersi mundi mole & compage, non obscura Dei imago. Sed in homine & eius præsertim animo, expressa quædam fuit melior veriorq; effigies Dei. Hoc & olim Philosophos sensisse, & ipsum Ciceronem vtcunq; dixisse audio Sed sacræ literæ id liquidius describunt, cùm de nobis, in quibus deleta quodammodo est hæc imago, in integrum restituendis, renouandis, atq; instaurandis loquuntur: & in Christo, qui alter veluti Adamus propterea dicitur qualis illa sit, ostendunt, vt ad eius formam revocati, fiamus homines noui, vel (vt loquuntur) induamus nouũ hominem, qualis primùm cõditus fuit. Iam verò si quæ in nostra corruptione supersunt extrema veluti

luti lineamenta (vt Augustinus vocat) imaginis diuinæ, tam Philosophis visa sunt admirabilia, vt hominē propterea dicerent quendam esse Deum: quid nos de imagine integra & perfecta dicemus? Sanè cùm Dauid noster reputat, quibus hominē creatum facultatibus & beneficiis cumularit Deus, attonitus propè obstupescit. Ait sese in mundi creatione cōtemplari, quam sit admirabilis Deus. Sed se multò magis mirari effusam Dei bonitatem in hominis conditione. Quid enim? Hominē à Deo ita conditum & ornatū esse, vt sit quasi Deus. Rectè sanè. Sed in alio Psalmo, tantò magis detestatur ingrati hominis plusquàm belluinam vecordiam: & propterea quem vt Deum alias attollit, posteà tanquam brutū animal deiicit. Ethnici hæc non intelligunt. Interdum hominis conditionē laudant & admirantur, perinde atq; si ille etiamnū esset & permansisset, qualis pri-

Psal. 8.

Psal. 48.

mùm fuit: interdum eius imbecillitatem & miseriam, quasi in ea primū fuerit creatus, deplorant: audentq; dicere hominem non tam à Deo patre, quàm abs nouerca natura editū esse. Vtrunq; profectò improbè & intemperanter faciunt ac dicūt. Discernere enim oportuit primā conditionem à corruptione. Sic autem valde est vtile, nos historiam aggressuros cognoscere qualis sit hominū natura, quale ingenium, quales affectus. Nam hæc cognitio nos veluti præmonet, qualē historiam deinceps expectare potissimùm debeamus. Sed tantò magis meminisse nos oportet, nobis rem fore cum hominibus, non eius conditionis, in qua creatus primùm Adamus fuit, sed eius peccatum est consecuta. Nam posteritas ab homine iam corrupto traxit originē. Porrò Moses addit alterius hominis, hoc est, fœminæ, nouā & admirabilem fuisse compositionem, quæ ad absoluendum genus

nus humanum, tanquam pars altera accessit. Ac Paulus hinc elicit singulares quasdam obseruationes, quæ hanc historiã mirificè cõmmẽdant, & illius vsum illustrant: & quòd vir ante fœminam creatus sit, quodque ex viri ossibus fœmina sit efformata, maximarũ rerum significationem esse ostendit. Est autem cum vtriusque hominis creatione coniuncta ipsius coniugij sacrosancta institutio: vtque quàm arctum sit hoc vinculum magis intelligatur, iam tum ea illi lex dicta est, quæ virum vxori suæ potiùs quàm parentibus adhærere iubet, & vtrunque veluti in vnum corpus coalescere. Hinc autẽ quid Malachias Propheta, quid ipse Christus, quid denique Paulus Apostolus colligat, obseruandum etiam erit Cum coniugii deinde ratione coniunctum est domicilium, quod primis illis coniugibus Deus veluti ἐκιςάθμος, amenissimum in hoc orbe terrarum, tanquam in vasta quadam

dam

dam ciuitate pulcherrimum palatiū dedit, eodem, quo creati ſunt, die. Et quidem (quod in hiſtoria imprimis obſeruandum eſt) Moſes indicat fuiſſe certum in Meſopotamia locum irriguum, quem illi incolere iuſſi ſunt; Veteres Chriſtiani Perſica voce appellarunt Paradiſū: qua voce Xenophon in Oecon. indicat vocatos propriè fuiſſe hortos Regū Perſicorum. Cicero in Catone, interpres Xenophontis, dixit agrum conſeptum, diligenter conſitum. In Sibyllinis, quos allegat Lactantius, verſibus, vbi de hoc Adami domicilio agitur, legimus παράδεισον, ἐριθηλέα κῆπον. Neq; verò procul à Perſidis finibus ſitus fuiſſe videtur ille Adami paradiſus, quem Moſes non ſimpliciter aut confusè notat in Oriente fuiſſe, ſed indicat fuiſſe in Meſopotamia ad confluentes aut ripas eorū fluminum, quæ ab alijs ſcriptoribus appellari videntur Tigris & Euphrates. quos quidem fluuios apud Babylonem

lonē confluere & coire, deinde rursus diuisis alueis in mare Persicum effundi, ex Strabonis & Plinij descriptione etiā intelligimus. Fuisse itaq; paradisum nō procul ab ea regione, in qua posteà condita est Babylon, statuamus: & multa quę de eo interpretes allegorici finxerunt portēta, fugiamus. Amenitatem fuisse denique cogitemus maximam, qualem neque insulis fortunatis, neque suis Tempe Thessalicis affingere Veteres possunt. Omitto, quod Plutarchus in Sertor. & alij tradiderunt de illis insulis Notiora sunt Tempe: qui fuit veluti quidam Thessaliæ paradisus. Ælianus scitissimè describit amenissimum illum locū, quem & Penæus amnis, & aliquot alij fluuij confluentes alluunt: aitque non humana esse manu consitum, sed iam inde ab initio γενέσεως fuisse admirabile opus naturæ, αὐτομάτως εἰς κάλλος (vt ait) τότε φιλοτιμησαμένης. Addit & religioni veluti consecratum fuisse

locum,

locum, quasi lucum dixeris. Quia Paradiso in Mesopotamia, vt Adamo pulso, sic & aliis deinde hominibus interdictum fuit: saltem aliquã eius vmbram in illis Tempe videre posteritas potest. Homini in illis amœnissimis sedibus collocato & deliciis alioqui omnibus affluenti, Deũ pomi cuiusdam esu interdixisse Moses ait. Fuitq; hæc prima & vnica abstinentiæ atq; obedientiæ lex, homini data: cuius quidem legis & ratio & sanctio expressa quoq; fuit.

Cùm hæc, quæ iam dixi, die sexto acta perfectaque essent, Moses narrat Deum die septimo conquieuisse, eumq; diẽ veluti consecrasse quieti. Quod quidẽ exemplum ex hac historia repetitũ multis pòst seculis etiam laudauit, cũ suam legẽ ferret de Sabbato, hoc est, de corporali quiete diei septimi: qui singulis hebdomadibus esset feriatus, vt totus rebus sacris vacaret. Sed & Epistola ad Hebræos aliud ex hac historia mysteriũ

elicit

elicit. Age verò, en vir vnus, & fœmina vna in toto terrarum orbe. Videndum nunc eſt, ecquid agatur. Nõ enim ſemper feriari iubentur: minimeq́; fuerũt ocioſi, cũ mirabilis ſemper hominum fuerit πολυπραγμοσύνη. Nõ poſſunt tamẽ multæ, variæq́;, vbi tam rari homines ſunt, actiones nũc occurrere. Erat certè totus orbis ita paratus, vt nihil pręter incolas & inquilinos deeſſet: ſicuti quædã inſulæ nuper in Oceano repertæ ſunt, amæniſſimæ quidẽ, ſed alioqui deſertæ: in quibus arbores, plantę, aues, pecudes multæ: ſed homo nullus, hominumque veſtigia nulla. Verùm humanã ſolùm hiſtoriã nũc requirimus. Neque tantũ diſputamus, quid homo à Deo creatus agere debuerit: ſed quid egerit, præſertim ſuo libero arbitrio relictus, quærimus: vt cùm in ſcenã Roſcius aliquis prodijt, attoniti ſpectamus, ecquid acturus ſit. Cicero, Sunt (inquit) è terra homines, nõ vt incolæ atq; habitatores, ſed quaſi ſpectatores,

lib. 2. de Nat Deor.

